

DOM IN SVET

LETNIK 40

V LJUBLJANI, 15. MAJA 1927

ŠTEVILKA 4

Vreewyk, skupina malih hišic od ceste

Tam za goro

Matija Malešič

6.

Tam sin; mlaka strjene krvi pod njim in okoli njega; ves rumen in siv je v obraz. Kakor je izdihnil in kjer je izdihnil, tako so ga pustili in nas čakali.

Njegova mati kleči pred menoj in dviga roke ko v molitvi. »Ne, rezali ga ne boste!... Ne smete ga!... Usmilite se me... uslišite me...«

Skušenega sodnika bi zmedla njena žalost in prošnja, nikar mene, ki sem prvič na taki žalostni komisiji. Pijejo fantje, sprejo se radi dekleta, ki menda niti ni Bog zna koliko prida, stepejo se, pograbiijo polena, potegnajo nože... Zdravnika morata raztelesiti mrtvega. Predpisi...

Ne bi rad zgrda. Uboga mati se mi smili. Pa moje sočutne besede le razvnemajo njeno bol.

»Če spoštujete mrtve... če verujete v Boga... ne režite ga...«

Mučno mi je in nerodno.

Župan, ki ženo pozna, je nerodnejši ko jaz. Še mileje in glasneje prosi. Zdravnika mi ne pomoreta. Kakor da že težko čakata,

kedaj jima pride truplo pod nož. In da bi zadostila svoji dolžnosti. In pomnožila svojo vedo in skušnje. Orožniki me gledajo službeno. Berem jim v očeh: Kar zapovejte, pa jo s silo odvedemo! Predpis je predpis!

Moj pogled zabega od skupine žen tam na cesti, ki se ne upajo blizu. Žena na kolenih je, ko bi odrezal, umolknila. Ozrem se nanjo...

Ozrem se nanjo, pa... pa ne vem, kaj je z menoj. Ne vem, kaj je zavalovalo po meni. Ne morem reči, kaj sem začutil...

Vidim: Gospodična, tista gospodična v črni obleki se sklanja k obupani materi in ji nekaj prigovarja. Odkod? Saj je padla ko z neba, ko iz tal je vzrasla.

Prestopim korak. Ne mislim na svoje službeno opravilo, ne mislim na mrtveca, ne mislim na ubogo mater. Gospodični hočem nekaj povedati. Pa sam ne vem, kaj in kako. Besede ni iz grla.

Prihite žene iz skupine na cesti in pomorejo gospodični dvigniti obupano ženo. Obkolijo jo, potegnajo jo z mesta in ji prigovarjajo in jo s silo vedejo s seboj.

Pristopijo možje z nosilom in položijo nanj mrtvega.

Gledam za ženami, gledam, gledam za gospodično. In jo občudujem. Pa mi je trpko: Še pogledala me ni.

Zdravnik me povleče za rokav. Moram za njim.

Izurjenosti in znanja zdravnikov ne morem gledati. Ko meni zasliševanja in pozvedovanja na tej žalostni komisiji, še gladkeje gre njima raztelesenje izpod rok. In kako veščaško ogledujeta srce in pljuča in obisti in možgane...

Tudi župan ne more gledati zdravnikov in njunega dela.

Ponudim mu cigareto in ga speljem za mrtvašnico.

Kdo je tista gospodična? Pristavim: »Tista gospodična, ki nam je pomogla iz mučne zadrege.« Nočem vzbuditi suma.

Nada ji je ime!

O, Nada!

Trgovčeva hčerka je. Najstarejša. Pet bratov ima. Prvi za njo že pomaga v trgovini, drugi je v šolah v mestu. Trije mlajši — ti so na njeni skrbi. Ko mati jim je, ne ko sestra. Pred dobrim poldrugim letom ji je umrla mati. Nada je bila v šolah. Za učiteljico se je učila. Pa je pustila šole. In ni sile trgovcu, da bi se ženil. Še kuharice ne potrebuje, ni tujih ljudi v trgovini, še dekle pri hiši ne. Da veste, kako dobra je sosedom gospodična Nada! Pa če je kje bolnica v vasi — Nada je ne pozabi. Vselej ji prinese skodelico juhe.

Drugo cigareto ponudim županu. Najrajši bi mu vse podaril. Pa nočem vzbujati suma.

Zdravnika mislita, da je današnji žalostni dogodek vplival name. Čemu sem potrta in otožen in zamišljen? Prav, pa mislita tako! Izmuznem se jima, ko lomita kruh z rokami, s katerimi sta malo prej otipavala človeško srce in možgane. Izgovorim se, da mi ni do jedi. In da bi si rad pogledal vas.

Moram govoriti z njo! Moram, moram!

O čem...?

Fant, sodnik si, pa si le petošolec! V trgovini te je pred tem petnajst-, šestnajstletnim fantičkom sram! Skoraj jecljaš radi vžigalic! Ne jecljam radi vžigalic, ki so le izgovor! Hud sem nate, fantiček, zakaj ni nje v trgovini? Kako ti naj dopovem, da sem prišel radi nje po vžigalice? In da hočem, ne, da moram govoriti z njo! Prodal si mi vžigalice, kaj naj še kupim? Da bi odšel...?

Fant, ne bodi petošolec! Sodnik si!

»Gospodična Nada je Vaša sestra?«

Fantiček me začudeno pogleda.

»Rad bi govoril z njo. Kje je?«

Začudenje v fantičkovih očeh raste. »V kuhinji je.«

»Ali bi jo poklicali? Samo za nekaj kratkih besed.«

Fantiček me gleda, gleda. Nič kaj se mu ne mudi iz trgovine.

Začudeno in skoraj plaho me gleda gospodična Nada. S predpasnikom si briše roke.

»Ne zamerite, gospodična... Dovolite... Sodnik... Pa saj se poznavata... Z veseličice...«

Ko da se nekaj kali v nje pogledu.

»Se ne spomnite? Prosil sem Vas za ples, pa niste hoteli!« Ali sem neroden. Zaslužim pogled, ki mi očita: Da mi to poveš, si me poklical iz kuhinje, kjer imam čez glavo opravila?

Brat prisluškuje pri vratih. Vidim, kako radovedno napenja ušesa. Tam nekje iz sobe ali kuhinje čujem že ves hripav glas matere ubitega fanta.

Nada si je obrisala roke, desnice mi ne poda. Ne reče ni besedice.

»Zahvalit sem se Vam prišel, gospodična.«

Njej? Zakaj? Njen pogled govori: Ali zato, ker nisem hotela plesati s teboj?

»Veliko uslugo ste mi danes storili. Velike zadrege ste me rešili! Vso komisijo, ne samo mene! Predpisi, saj veste... Ne bi bil rad, da bi jo bili s silo vlekli od mrtvega sina...«

»Kaj to! Ni vredno besedice, še manj zahvale!«

Pomolim ji roko. Mora mi podati desnico. In ji jo stisnem, krepko stisnem. Nada, da veš, kake misli rajajo po moji glavi. Ne spodobi se, vem! Tudi se ne spodobi, da ti s takim ognjem zrem v oči. Le čudi se! Veš: Hočem, da pomniš, kdaj sem ti prvič stisnil roko. Hočem, da se boš svoj živ dan spominjala na ta moj ogenj v očeh. Ta tvoja roka — pozna se ji, da dela, ali meni je, ko da držim drobno, plaho ptičico v svoji desnici...

Odločno in z ropotom vstopi njen brat v trgovino. »Nada!« pravi in pomigne na vrata, ko da jo hoče opomniti na kuhinjo.

Naglo spustim njeno roko in hočem lepo po domače: »Kaj ne prihajate večkrat k nam v mesto? Samo na veselici sem Vas videl.«

»Nimam kedaj!« Je že pri vratih.

»Rad bi, da bi Vas večkrat videl...« Je ni več v trgovini.

Njen brat me gleda, gleda.

Jezica kipi v meni: Spodobilo bi se, da mi poda roko v slovo. Spodobilo bi se, da mi reče besedico v slovo. Saj nisem prišel berait. In vsiljiv tudi nisem bil. In nespodobne besede nisem izrekel.

Fantiček, ne glej me tako! Čemu naj stojim v trgovini, če ni nje tu? Ali čakaj! Še pridem! In pride dan...

Nisem in nisem zadovoljen sam s seboj. Nemiren sem in zamišljen, skoraj čemerem. Zdravnika se čudita, da me more smrt čisto tujega človeka tako pretresti. Kaj je na svetu žalosti! In kaj je na svetu človek?

Premišljam o tistem, kar mi je povedal o Nadi župan. Jezim se sam nase: Drugače bi bil moral nastopiti in začeti. Kaj si le misli sedaj o meni?

Pa sili še zapisnikar vame: Bil je že dosti-krat na takih komisijah. Prvič je hudo in neprijetno, drugič je laže, sčasoma se človek privadi.

Mislim: Nada, Nada! Tvoji pogledi... Kje, kje sem že videl take oči?

Misel mi riže po glavi, blodi po spominu.

Zdrznem se. Lopnil bi se s pestjo po čelu.

Kaj še premišlujem?!

Take oči ima moja mati.

7.

Nada, Nada!

Ves sem poln misli nate. Da sanjam o tebi, da mislim nate na samotnih sprehodih, da mi hite od spisov misli k tebi, vse to razumem. Ko pride čas in ti vse to povem, vem, da se boš smejala in ne boš verjeti hotela.

Ko pride čas... Moje misli begajo in iščejo, iščejo poti do tebe. Rad bi, da kmalu pride čas.

S sleherno kapljico svoje vroče krvi čutim, da boš moja. Volja vpije, da moraš biti moja. Pa kako, kako se ti naj približam?

Ali ti naj pišem in vse razložim? Ne, to ni pot do tebe. Morda bi me napačno razumela. Vžigalic tudi ne morem hoditi kupovat tako daleč. Veš, z veseljem bi prehodil vsak dan to pot. Če bi le vedel, da boš sama v prodajalni in ne brat ali oče.

Ali bi komu povedal in ga poslal k tebi? Nikomur ne razodenem svoje skrivnosti, samo tebi sami.

Kako najdem pot, ki pelje do tvojega srca, Nada?

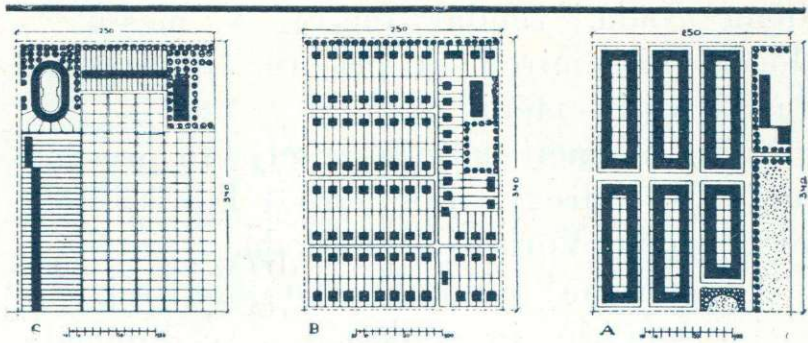
Glej, v nedeljo popoldne sem stikal po vasi in okoli vaše hiše. Bilo mi je nerodno, ko so me ljudje začudeno pogledovali. Nikjer te nisem zagledal. Ali ste bili z doma? Ali si me morda kje s skrivnega videla, pa se nisi hotela pokazati? Pa če si me videla, ali si vsaj malo slutila, čemu sem prišel?

Ves bolan sem že. Teče dan za dnevom, hrepenenje raste z dneva v dan, nisem pa z nobenim bliže tebi. Kakor mislim danes, da napravim, jutri zavržem. —

Kaj je s sodnikom?

Gospa, nisem žejen odrske slave. Ne igram! Topot ne! Ne morem, res ne morem! Morda kedaj pozneje zopet. Topot pa ne, ne in ne!

Gospodična Vera, ej, da veste, kake melodije zvene po moji glavi. Ni mi do Vaše

Möhringovi poskusi smotrene grupacije stanovanjskih hiš

umetnosti na klavirju. Tisto knjigo, ki sem Vam jo zadnjič obljubil, sem nekam založil.

Gospodična Julka, hvala Vam za pozornost. Veste, nedelja je edini prosti dan v tednu. Človek je rad sam, da premisli sebe in svoje delo. Ni mi do skupnih izletov.

Gospodična Anica, glejte, na izbiro je gospodov, ki bodo boljše ko jaz igrali glavnega junaka.

Gospodična Angela, saj sami vidite, kako grdo me gledajo vsi Vaši. Ne bi rad, da se radi mene obrega ob Vas Vaš brat Lojze, tudi ne bi rad, da Vam doma radi mene kaj očitajo. Žrtev nočem.

Gospodje, ne, kvartam, se ne zapišem. Do pijače mi ni, za leto dni sem se je nalil na veselici in dan po njej. Izogibljem se vas pa ne, to ni res! Le do vašega govorjenja ni včasih človeku.

Kaj je s sodnikom? Pa je na veselici pokazal, kak vesel družabnik je, kaj, kaj je z njim?...

Ko da je švignila vame električna iskra, me pretrese. Še klobuk pozabim v pisarni, preskočim po tri stopnice in tečem na trg. Ni je. Videl sem jo, ni mogoče, da bi se bil zmotil. Ali jo je le moje bolno hrepenenje pričaralo? Ne, ne! V trgovino ali kam drugam je stopila.

Koračim po trgu. Ves raztresen sem, pa vem, da moram biti miren in zbran. Ne, Nada! Nekako ti moram povedati, vsaj namigniti, kaj trpim in kako mislim. Te prilike ne izpustim, pa čeprav ne bo najpametnejše, kar napravim. Glej, gospa gleda začudeno z okna, Boštjanove gospodične stoje na pragu trgovine in govore z Anico. Naj vidiijo. Ves drgetam.

Nada stopi iz hiše. Naravnost proti meni gre. Ko da me ne vidi, gre.

Kri mi sili v glavo. Neprižgano cigareto vržem na tlak in zberem pogum: »Gospo-

dična Nada, vendar enkrat v mestu...«
Hočem biti miren in prijetno presenečen.
Pa vse kipi v meni.

Noče razumeti mojega veselja in presenečenja. V zadregi pa le zadrži korak. Roke mi ne poda. Vprašaje me gleda.

»Gospodična!« Stopim čisto k njej, govorim šepetaje in sunkoma. »Ne zamerite, ali ne vzdržim več... Hočem Vam nekaj povedati... Moram Vam nekaj razodeti... Pa ne morem tu... Glejte, opazujejo naju... Pismo Vam napišem!... Le da boste vedeli, odkod pismo... Pismo dobite...« Poklonim se in jo pustim vso osuplo na trgu...

Kaj zijate vame, Boštjanove, Anica? Čemu se sklanjate z okna, gospa? Kaj mi berete v obrazu? Berite! Kaj mi mar!

Ko da sem se vrnil z Bog zna kako težkega pota, padem v pisarni na stol. Pot si moram brisati s čela.

Fant, ali je bilo pametno, kar si napravil in kakor si naredil?

Nisem mogel drugače, nisem mogel drugače, Nada! Ne zameri! Glej, vse ti razložim v pismu.

Kaj naj premišljam, kako ti naj pišem? Vse sem že stokrat premislil. Povem ti čisto odkrito in po vrsti: Sanje v letih lakote; hrepenenje v letih strahu in groze; misli v tujini in samoti o škrjančkih, ki pojo tam za goro. Kvarte, pijača, časopisi, pogovori o Rezikah in Tončkah in Anicah in Angelah in Vidah in Micikah, modrovanje o Monte Carlu in Marsu in Kitajski in rumeni nevarnosti... Ne bi rad po poti, po kateri so krenili drugi. Nisi hotela plesati z menoj, nisi bila prijazna z menoj, ko sem bil pri vas... Mislim, mislim nate vse od veselice. Tvoj pogled mi ne gre iz spomina. Ne, Nada, o tvojih očeh ti ne bom pisal v prvem pismu. To ti o priliki povem. Zamolčim tudi, kar mi je povedal vaš župan o tebi. To poudarim: Nada, vsega si me premagala, ves sem te poln. Ne morem drugače, povedati ti moram to. Razumi me, ne jezi se name!

Po trgu gredo Anica in Julka in Vera in Angela. Nisem jih še videl skupaj. Živo o nečem govorijo. Tudi gospa je na trgu. V krogu stoje gospodje, tisti s košatimi brki, tisti z zlatimi naočniki, tisti s ščipalnikom in tisti z bradavico na nosu. Razpravljajo. Pa ne vem, kaj so prinesli današnji časopisi takega, kar bi bilo vredno živahnega razpravljanja na trgu.

Ne zanima me, o čem govorite, gospodične! Moje misli so pri tebi, Nada. Pa ti pišem prvo pismo.

8.

Zakaj mi ne odpišete, gospodična Nada? Prosil sem Vas za to. Videli ste me v nedeljo v vasi. Če me niste videli, so Vam povedali ljudje, kako sem oprezal okoli vaše hiše. Da morda niste dobili mojega pisma? Ne verjamem! Bil sem oprezen in previden. Ubral sem jih teh osem kilometrov do sosednje pošte in vrgel pismo v nabiralnik. Radi Vas, pa tudi radi sebe nisem privoščil ne gospodični s pošte ne našemu poštarju veselja. Mojo pisavo na naši pošti poznajo, Vas tudi poznajo.

Nada, da slutite, kolik je nemir v meni, ne bi me mučili!

Pišem Vam čisto premišljeno in resno: V nedeljo popoldne pridem zopet. Pa če Vas nikjer ne zagledam, potrkam na vrata. Potem... naj se zgodi potem karkoli in kakorkoli. Ne zdržim več v nemiru in dvomu. (Še to, gospodična Nada! Tudi tega pisma ne bo dobila v roke gospodična z naše pošte ne naš poštar.)

Odločen sem. Hočem iz negotovosti, hočem, hočem jasnosti. Grem, pa če ni drugače z glavo v zid.

Tako si dopovedujem. Noga pa mi zastaja. In pri srcu mi je tesno. Če ne pomore niti tista mala pretnja? Ali res potrkaš na njihova vrata? In če ti odpre oče ali brat?

Vročje mi je. In kaj poreko ljudje, ki me poznajo? Tretjo nedeljo že lazi sodnik okoli trgovčeve hiše. Potrkam! Saj nočem krasti! Danes ne pojdem in ne pojdem domov, prej ko ne govorim s teboj, Nada.

Kri mi zavalovi po žilah, čutim, da mi gori rdečica v licih. S tistimi tremi bratci, ki so bili z njo na veselici, stopi Nada iz hiše.

Dvignem klobuk, na glasen pozdrav pozabim. Veselje kipi v meni, da bi zavriskalo.

Odzdrav na moj pozdrav je pogled, poln plahosti in začudenja. Ko da ni dobila mojega drugega pisma.

»Greste na sprehod, gospodična?« vprašam menda zato, ker kriči moje srce po tem, da jo spremljam na sprehodu.

»Bratci bi se radi naskakali in nalovili.«

»Ali Vas smem spremiti?«

In zopet začuden pogled.

Ne čakam dovoljenja. Pobožam najmlajšega po rdečih licih. Kako mi je žal, da nisem kupil bonbonov. Prikupil bi se jim. Po njih njej! Najmlajši se ne brani božanja. Malo tuje me gleda, ko pa ga primem za ročico, mi je ne izmakne.

Vidim, kako nerodno je Nadi pred ljudmi. Pa se mi v sreči čisto nič ne smili.

»Kako lepo nedeljsko popoldne,« začnem modro in važno.

Nada molči. Ves drgetam v sreči. Mehko in nežno mi je pri srcu, ko stopam ob njeni strani in mislim, koliko sem zadnje dni prehrepenel po tej sreči. V grlu me tišči. Ne pride in ne pride prava beseda na jezik. Pa molčiva, gospodična Nada. Da sem le ob Vaši strani, da ste me le uslišali in prišli iz hiše. Kaj bi govorila! Srečen sem.

»Gospodična Nada...« Ko dih se mi utrga iz grla beseda. Nežna in mehka hoče biti.

»Gospod sodnik, prišla sem, da Vam povem...«

Kaj? Ne Vi, jaz hočem povedati. Dosti, dosti in vse, vse Vam moram razložiti. Ali glejte, v Vaši bližini ni prave besede iz razneženega srca.

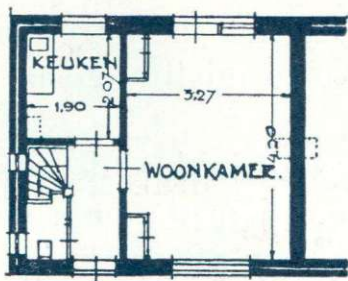
Le ker Vam ne dam miru, ste se odločili za sprehod? Ne oblatijo Vas vaški jeziki! Saj Vas je sama plahost in dobrotta in milina! Kaj, kaj mi hočete povedati?

Naj Vas ne nadlegujem...? Da ne boste nikdar več govorili z menoj...? Da mi boste pisma neodprta in neprebrana vračali...?

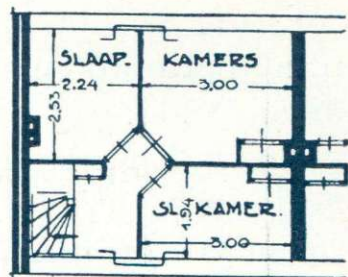
Ne, ne, ne, gospodična Nada! Ne bodite kruti! Ne govorite tako! Glejte, v najtežjih trenutkih življenja sem mislil na Vas, neznanke. Vedel sem, da ste nekje na svetu. Srce mi je pravilo, da Vas najdem. Volja mi je pritrjevala, da čakate name. Ali niste nikdar — vsaj v sanjah — zaslutili silnega hrepenenja, ki je sanjalo iz tujine, od daleč, daleč k Vam?

Ne, gospodična Nada, ni to zadnja Vaša beseda. Kaj vem, zakaj ste Vi tista, o kateri sem sanjal v letih groze, v samoti, v tujini, pri knjigah in v težkih urah. Čutim le, s sleherno kapljico krvi čutim, da ste tista. Vi, edina! Ne morem si pomagati! Nobena druga! Vi!

Da bi se hlinil? Da bi Vam v tem tako pomembnem trenutku govoril zlagane besede? Ali ne vidite resnice v mojih očeh? Ali je ne čutite iz mojih besed, ki prihajajo naravnost iz prekipevajočega srca?

Pritličje

Podstrešje

Lindkofen, tip občinske stanovanjske hišice

Kaj veste?

Da sem že govoril take besede? Nobeni! Nikdar! Prisežem, če hočete in mi ne verjamete!

Boštjanove, Angela Boštjanova... Anica... Julka... Vera...

Kri mi sili v glavo. Res je, priznam, ni bilo prav tisto poljubovanje na veselici. Kriv sem pred Vami. Ali, veste, čuden dan je bil tisti dan... Pil sem... Vsega me je zmešalo...

Zazebe me v mozeg. Žvenketale so čaše pri gospé, ko sem spremljal Marico... Umolknem.

Kaj, kaj pravite?

Nadina beseda udari vame ko strela. Obstanem. Kri vre v meni, stiskam pesti. Nado gledam skoraj grozeče.

Da bi..., da sem zasnubil Boštjanovo Angelo...? Da mi je spodletelo pri Anici...? Da me je zavrnila Julka...? Da se mi posmehuje Vera...? Da zato poskušam svojo srečo pri Vas, gospodična Nada?

Nada, ne, Vi niste krivi! Glejte, moja pamet ni ponorela ob Vaših besedah. Odkod ta laž? Ali je spletkarjenje? Ali je zloba? Ali je zavist? Ali je fantazija, porojena v dolgočasju?

Razgovorim se. Misel na Marico je prešla. Videti bi jih morali, gospodična Nada, kako pomilovalno in milostno mi odzdravljajo, odkar sem Vas nagovoril na trgu. Pa čuti bi morali, kako me obsojajo gospodje...

Katera pisma mislite?

Naj se pogreznem pri priči v zemljo, če sem katero bral. Še videl nisem nobenega. Da je tista nesrečna Marica raznesla po mestu... Umolknem. Jezim se sam nase, da mi je zabegala misel na Marico.

Kaj ne razumete, gospodična Nada, maščevanja gospe in gospodičen? Priznam Vam pa odkrito, da bi nihče ne izvedel vsebine pisem, če bi le slutil, kaj je bilo v šopkih.

Da je ves ta najin pomenek nepotreben in ne pelje nikamor? Kako to mislite, gospodična Nada?

Ne, ne! Tista ni Vaša zadnja beseda, da ne boste več govorili z menoj in da Vam ne smem več pisati in da ne smem več prihajati v vas in stikati okoli vaše hiše. Zato ne sme in ne sme biti Vaša zadnja beseda, ker... ker bom prihajal v vas. Pa še v hišo bom vstopil, če se ne prikažete. In pisal Vam bom, vsak drugi dan Vam bom pisal, če ne vsak dan. Ne morem drugače.

Kako mi je všeč Vaše modrovanje, da se ne boste nikdar poročili. Stara teta pri hiši, veste, to je najnehvaležnejši človeški poklic. Kaj mislite, da bodo ti trije vedno tako majhni in jim boste morali biti mati in sestra? Pa da se poroči oče? Čemu bi mu branili? Mačehe se bojite? Zato podpirate tri vogle domače hiše?

Saj bi poudaril, kako ste mladi! In lepi v svojem modrovanju in žrtvovanju. Ali čemu naj Vam ugovarjam? Rajši Vas poslušam. In se radujem. In uživam. Le modrujte! Pisal Vam bom pa le! Že jutri! In danes teden zopet pridem. Da ne? Boste videli! Pa če mi vrnete vsa pisma, ki Vam jih ta teden napišem, stoprav potem pridem vprašat, zakaj ste tako trdosrčni, da mučite človeka, ki ima poštene namene in odkrite misli.

Ne gane me Vaša žalost, gospodična Nada. Da veste, koliko sem pretrpel te dni v dvomih in koliko prehrepenel pri mislih na Vas, bi se Vam smilil in ne bi vztrajali pri tej svoji nemogoči in neizpeljivi zahtevi.

Pa čemu bi Vas ne smel spremiti do doma?

Vaše dobro ime? Naj ga poskusi kdo grditi!

Pa Vas ne spremim! Pogoji: Roko mi podaste v slovo; ne vrnete mi nobenega pisma, ki Vam ga napišem ta teden; v nedeljo pridem naravnost k Vam v hišo, če se tako bojite ljudi...

Kdo je kriv, da tako mučim in silim v take zadrege? Ne morem drugače! Nak, ne smilite se mi! Nobenega kesa ne čutim. Trd sem in nepopustljiv. Druge poti ne vidim.

Skočim za živo mejo in zrem za njo.

Nada, razgovor s teboj je bila obilna rosa na travo, venečo v suši. — — — — —

Gospod z zlatimi naočniki je raztresen. Gospod s ščipalnikom vrže s silnim udarcem škisa na enaindvajsetko. Kaj takega se go-

spodu z zlatimi naočniki še nikdar ni pripetilo.

Kaj tlači gospoda z zlatimi naočniki? Gospod z bradavico na nosu mu kontrira igro. In gospod z zlatimi naočniki nervozno razmešča kvarte med prsti. In ne zasoli gospodu z bradavico na nosu ré. Kaj je obsedlo gospoda z zlatimi naočniki?

Kod hodi sodnik?

I, sviriliri! Zaljubljen je!

Gospod z zlatimi naočniki izgubi kontrirano igro. Vrže kvarte po mizi in reče zajedljivo: »Kaj res misli, da bo imela tista Nada Bog ve kako doto?«

»Kaj le vidi na njej, bi rad vedel?« vpraša gospod s košatimi brki.

»Če bi vsaj pobratimom kaj zaupal. Pa beži pred nami. In skriva. Misli, da ne vemo.« Gospod s ščipalnikom ne more pozabiti, da je ujel gospodu z zlatimi naočniki enaindvajsetko. Blekne besedo, da sploh kaj reče. Hoče, da govori gospod z zlatimi naočniki o sodniku. Noče, da bi se jezil nad izgubljeno enaindvajsetko in ga zbadal.

»Vsaj za svet bi lahko vprašal tega ali onega. Nepremišljeno bruhne nekam brez glave in sveta. Rečem in trdim: Nada ni zanj!« Gospod se dotakne bradavice na nosu. Vsi vedo, da stori to vselej, kadar mu kaj ne gre po volji.

Presede se gospod z zlatimi naočniki. Stol rezko zaškriplje. »Bomo videli!« pove odločno. In udari s kvarto po mizi, da vstanejo gospodje pri sosednji mizi in obkrožijo njegov hrbet. Njegov levi sosed se dotakne svoje bradavice na nosu. Gospod s ščipalnikom nemirno premešča kvarte. Vsi vedo, da gospod z zlatimi naočniki nikdar in nikoli ne izgubi nobene igre, kadar je tako odločen. —

Boštjanova Angela bi se razjokala, tako jo dražita sestri.

»Ni še jutri konec sveta! Poročen še ni z njo!« jima kljubuje. In trma gori v njenih očeh. —

Gospa pokliče gospodično Anico s ceste. Kava je že pripravljena.

»Ne moremo brez njega,« ji razloži. »Preložiti bomo morali igro...«

Anica rahlo zardi.

»Ali pa... ali pa mu moramo izbiti Nado iz glave.« —

Julka pride k Veri, da bi igrale štirično na klavir. Pa ne odpreta ni not.

»Sprehajata se že...« pove Vera.

Julki zadržte nozdrvi. Grdi sodnik! Da ni morda povedal Veri, kako sta se sprehajala po grajskem parku tistega nedeljskega popoldneva. »S kmetov je prišel, na kmete sili...« se namrdne.

»Prav imaš, Julka! Ali sodnik je pa le! In sodnik je le sodnik. Nada! Sodnik pa Nada! Misliš, da je Nada za kam drugam ko za samostan in za med nune?«

»Hinavka je! Sveto in nedolžno in žalostno se dela! Zdaj vidiš njeno vaško skromnost!«

»Misliš? Nada da je začela? Dvomim!«

»Že na veselici! Kako potuhnjeno je pa gledala za njim.«

»Če je tako... Julka, če res Nada gleda za njim, ne on za njo... Čakaj, to moramo predvsem dognati. E, če je tvoja domneva prava...« —

Jokajte, na kolenih me prosite, Marica, ne ostanem v tej sobi. Pojdem, četudi v gostilno! Če v ničemer drugem ne, pokazali ste, kaki ste, ko ste raznesli po mestu vsebino tistih pisem. Nočem, ne prenašam nadzorstva nad svojimi mislimi na Nado, dobro Nado.

(Dalje.)

Ko v pomladi meč rožlja

(Pomlad 1927)

France Bevk

V svojo črno misel sem se odel,
ko je vlak med skale in bregove hrumel.

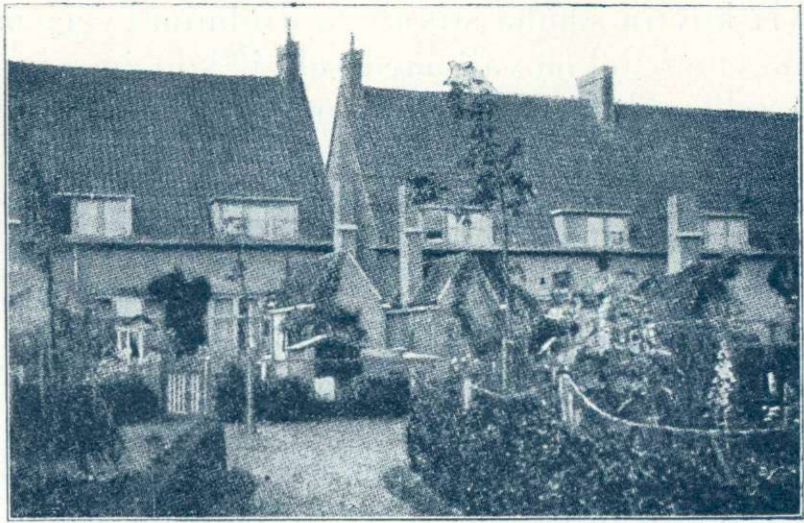
Nenadoma sem bil nag, pred Bogom nag
in nisem mislil več ne več trpel,
zakaj pred menoj je ležalo morjé
in za njim je šlo solnce v svoj rdeči grad,
po sredi vodé je ležal plamteči gad.

Skozi omrežje bežečih dreves sem pogledal
kako so ga razdelili ljudjé. [nanj,
In nisem videl ne mejnikov ne mejá
in nisem razložil, kje je rob neba
in ne kje v plamenih začenja se breg,
bil človek je eno s narodo svetá,
vse eno, eno kot obličje Boga...

Predor. V dimu in v mraku je ugasnilo morjé.
V temi sem slišal, kako meč rožljá...

Bil sem nag, pred Bogom nag,
zdaj sem se spet v črno misel odel.

Vlak je v večerni mrak čez Kras hrumel.

Vreewyk, skupina malih hišic od vrtné strani

Solze

Janez Jalen

V razcveto pomladno jutro so se usuli otroci iz šole. Veseli so hiteli raznašat: »Ni pouka. Učiteljica je bolna.«

Vrnili so se tudi drugi dan: »Gospodična leži in zdravnik je bil pri nji.«

V soboto ponoči so gospodično Francko neutegoma prevideli.

V nedeljo so šolarjem presedli prosti dnevi, in sram jih je postalo, da so jih tako veselo preživeli. Izmed odraslih pa je marsikoga zaskrbelo, če ni morda zadnje dni po nepotrebem govoril o lahkem življenju gosposkih ljudi.

Nato so v mali gorski fari govorili samo o gospodični in njeni bolezni, o njenem življenju in njeni smrti. Skrbno so se ženske zavzele za njo. Okrog šole, ki stoji lučaj daleč na samoti, so hodile po prstih in se šepetaje pogovarjale. Še v kosa, ki je sedel v vrh smreke blizu okna in glasno zažvižgal svojo pesem, je vrgla Dobravka pest prsti, da je glasno zabavljajoč odletel. In nobena ni prišla praznih rok povpraševat po zdravju gospodične Francke. Jediva so nanesle, da bi ga bilo za mesec dni in še več dovolj za obe, za gospodično in za njeno mamo. Materi so vsilile kakšen čaj; Francka pa je odklanjala vse, le mrzle vode ne.

Silna vročina jo je kuhala. Čimdalje bolj pogosto se je zgubljala v nezavest, čimdalje bolj pogosto je klicala: »Stane! Stane!«

Na okno se je stegnila tuintam otroška roka in položila nanj šop šmarnic. Razkropili so se bili mali po grmovju in tiho, brez

vriskov in smeja stikali za drobnim cvetjem in vneto tekmovali med seboj, kdo ima gospodično bolj rad. Vse posode so že napolnile ženske z dehtečim cvetjem in ga kazale Francki, da bi jo potolažile, Francki, ki je tako rada imela šmarnice. Nasmehnila se je otroški vdanosti za hip; potem pa je v njej še bolj zavpilo: »Stane! Stane!«

Kakor tolikokrat v nedeljo, je prišel od opoldanskega vlaka Stane. Drugikrat je skoraj vedno kdo čakal mladega doktorja in ga poprosil pomoči v svoji bolezni, njega, ki je bil tako prijazen, da je vsak že na prvi pogled lahko uganil, kako blizu v sorodu je z gospodično. Če je pa gospodična Francka na smrt bolna, kdo drugi bi še upal nadlegovati gospoda Staneta. In dva prijatelja sta prišla z njim. Eden izmed njiju je bil že več let zdravnik. Z njim sta stopila k postelji.

»Sta-ne!«

V blazinah je zažarel njen obraz. Stane je dobro vedel, da želi poljuba, pa je ni poljubil, zaradi žensk ne. Pobožal jo je po laseh, se obrnil v stran, in ugledal v kotu na podnožniku vso sključeno mamó — teto. Molče ji je podal roko, se premagal, nadel železni obraz svojega poklica in iznova stopil k postelji. V obrazu izkušenega prijatelja je razbral neizprosno ugotovitev: Konec!

Zaradi močnega vonja poprej ženske niso upale razpostaviti šmarnic po sobi. Sedaj sta oba doktorja ukazala, da jih smejo. Konec!

Tovariša sta odšla v dolino, Stane je sedel k postelji. Okrog polnoči ga je Francka pogledala s steklenimi očmi in ga zaprosila, naj ji da roko. Kje je dobila toliko moči, da mu jo je tako tesno stisnila?

Nato je zajokala: »Revež, ki boš sam ostal!«

Poljubil jo je na razpokane ustnice, pa je bilo več žensk v sobi kakor popoldne. Konec!

Dve noči so pletle dekleta vence. Najbolj postavni fantje so jo nosili. Pevci, med katere je stopilo tudi nekaj učiteljev, so ji zapeli pred šolo, v cerkvi in na grobu. Otroci so grob s šmarnicami obsuli. Možaki so sklenili, da bodo stroške za pogreb sami nosili.

»Kdo bi bil mislil, da v bajno idiličnem gorskem zatišju bijejo pod trdo skorjo tako mehka srca,« jih je pohvalil govornik ob odprtem grobu.

Z otrplim obrazom, mož, ki ga nič ne upogne, je spremljal Stane mater za krsto.

»Malo je takih. — Ima srce. — Ni se ji treba bati. — Lahko je vesela, da je takemu fantu teta.«

Zahvalil se je za izraženo sožalje in prisedel k prijateljema večerjat.

»Ali tudi slatino, gospod doktor?« je prijazno stregla črno oblečena točajka.

»Ne, vina!«

»Bravo!« je odobril njegovo naročilo prijatelj modroslovec.

»Kozarec bi se ti ga utegnilo prileči,« je sodil prijatelj zdravnik.

»Še vina!« Odrinil je jed izpred sebe.

»Bravo, bravo!« je hvalil modroslovnik.

»Stane?« Pomembno ga je pogledal izkušenejši tovariš.

Pa ga je Stane zavrnil: »Prijatelj! Dokler nisi ugotovil diagnoze, ne piši recepta!« Stane si je spet nalil, prijatelja sta obmolnila. Kakor bi se hotel opravičiti, je spregovoril iznova: »Poznam strojevodjo. Šestkrat je v vinu utopil grozo, katero je prestal, ko je pogledal z lokomotive smrti v oči. Sedmič je obstal z brzovlakom samo ped daleč pred počasno težo tovornika. Za bogato napitnino so ga potniki preprosili, da je peljal naprej, do morja. Takrat je vozil zadnjič. Prej je bil šestkrat vse življenje omoten od vina, danes se vsak dan priziblje domov.«

»Stane! Nikar tako!«

»Nisem kriv, če sem z življenjem zavozil v nepremakljivo težo, da se mi je razbilo.«

Trdo in neusmiljeno je začel pobijati njegove temne misli zdravnik:

»Saj vendar veš, da iz sorodne krvi zraste slab rod. Bodi življenju hvaležen, da te je obvarovalo večje nesreče.«

»Prekruto izžigaš rano,« je posegel vmes nezdravnik.

Stane je bledel in si grizel ustnice, da sta prijatelja v zadregi molčala.

Strašen val spominov je butal vanj. In on se je boril, ali bi razodel ali bi ne: Prijateljema!? Kako sta se s Francko proglasila za bližnja sorodnika, da sta smela večkrat govoriti. In kako sta komaj toliko zaslužila, da sta skromno preživela, on očeta in mater, ona samo mater. In sedaj, ko je vse hudo minilo, ni mogel on, zdravnik, rešiti tiste, za katero bi umrl. Počemu naj še živi? Da!

Lastnega očeta in njene matere ne more pustiti v revščini umirati. Ne mo-re!

Težko je legel molk na vse tri. Nekdo je moral spregovoriti. Pa je najstarejši, sočutno, kakor bi pobožal, povzel svojo, prej tako trdo izgovorjeno tolažbo: »Res, Stane! Pomisli! Ista kri —«

Takrat se je v Stanetu odtrgalo: »Prijetelja! Tudi vama nisva smela povedati ne ona ne jaz. S Francko nisva bila nič v sorodu.«

Odrinil je neizpraznjen kozarec in odšel. Kakor dva angela varuha sta mu sledila prijatelja.

Doma se je kakor otrok razjokal.

Drugo jutro je spet z okamenelim obrazom obiskoval bolnike.

Zamaknjenja

Jože Pogačnik

Kadar za hip umrem,
se angeli v meni zbude
in kakor viharji studentev
peroti njih v meni vrše.

Nato se oči spet odpro.
— Iz duše se zarja je zlata
razlila na tihem v telo. —

Ptice

Jože Pogačnik

Poletiš, aj, poletiš! —

Ali, dragi plovec, prej
ptico si letečo oglej!
Da jo nese na visoko,
glej, razpne si na široko
čudno, čudno sliko: križ.

In v postovko se ozri!
Da se sinja obdrži,
križ s perotmi naredi.

In potem, potem povej:
Češ se križati najprej? —
Poletiš, da, poletiš,
če greš prej na sveti križ...

V mraku

Jože Pogačnik

K oknu sedel sem in sem odstrl tančice,
k steklu mrzlemu sem sklonil svoje lice
in dejal: »O brest pod oknom, spregovori!
Pokramljaj z menoj, oblak kodrav na gori!«

Na stežaj odprl sem težke duše dver:
Brest ne zašumi, v nebo zre venomer.
Dalje se igra oblak — kaj je mu za nas? —
Zre iz stekla me le moj težak obraz...

Odkar

Jože Pogačnik

Odkar se mi prikazuješ, Gospod,
me sodbe je strah pred Teboj!
Od tistega dne, ko spoznalo Te je to otroško
Te vidim vsak čas in povsod [srce,
v budečem se jutru, ko tih premišljujem,
sred sobe stojiš,
se rahlo smehljaš in razširjaš nalahko
da duša kot vzhod zagori. [dehteče roke,

In kadar na Tvoje vstajenje se spomnim,
skoz vrata zaprta že vstopiš in spet se
smehljaš,
da grudim se v ognju goreč na kolena pred Te
in več ne razločim, če večnost je ali še čas,
samo še ihtečo sladkost v svojem srcu zaznam
in vem, da pred mano blesti Tvoj vonjavi
obraz.

In kadar na sprehod grem, glej,
mi prideš smehljaje nasproti,
da skoraj ne upam storiti koraka po poti
naprej.
In potlej me spremiš, se nasmihajoč,
kot v Emavs si spremil učenca nekoč.

Spet: vidim človeka in Tebe takoj
spoznam v njem in srce mi vzklikne: Raboni,
Kako, o kako je sladko mi! [raboni!

Preveč si mi storil, moj Bog!
Ah, mene je strah, da zato
ne boš mi pri sodbi prestrog,
da takrat ne bo mi hudo,
o sladki, o dobri moj Bog!

Jurij Plevnar

Anton Leskovec

Drama v treh dejanjih

Tretje dejanje.

Na levi gostilniški vrt; nepokrite mize in stoli. Preko srede pelje pot iz ospredja v ozadje. Na desni zidan paviljon za pisarne, z odprto verando. V ozadju pelje preko odra od leve na desno cesta, ob nji tovarniški zid z vhodom v sredini. Iz za zidu se vidijo strehe tovarniških poslopij in dimniki. Okoli poldneva.

1. prizor:

Prvi, drugi, tretji delavec, prvega žena z otrokom

Prvi delavec (*sedi v družbi drugih dveh ob mizi na levi; pred njim steklenica pijače. Je že pijan*): Orga-a-zacija in zvestoba, soli-arnost, vse drugo je nezvestoba in bo obešeno, pravim. (*Maha z roko.*) Še je čas, ne rečem, da vas ne sprejmemo. Ampak hitro, takoj, na mestu k nam! Čez minuto mi na vas (*puhne*) tako-le (*pije*); da, za trideset srebrnih se je obesil Judež, mi pa vas...

Drugi delavec (*sune tretjega*): Tak reci mu še ti, naj molči, naj pomisli na ženo in otroka. (*Gleda na ženo, ki sedi z otrokom pri isti mizi, z obrazom h gledalcu, tiha, boječa, revna.*)

Tretji delavec (*prime prvega za roko*): Dosti je pijače. Kje si jo sploh dobil, ko danes ne točijo? Pojdi zdaj z ženo, odpočij se, zvečer pa pridi. Ubogaj!

Prvi delavec (*dvigne roko*): Proč od mene, zlo-dej! (*Pogleda na ženo.*) Baba je tiho — da, ona ve, da prav delam, ali ni-es? Otroku sem žemljo kupil (*kaže na žemljo na mizi*) in lahko kupim še eno, še deset, če hočem! Ali ni-es? Ampak živalca neče jesti, glej, glej, neče, pa neče! Presneti kujon, ali boš jedel? (*Hoče prijeti otroka, pa ga žena molče odmakne.*)

Drugi delavec (*po cesti v ozadju so medtem začeli prihajati delavci; posamič in v gručah postajajo pred plakatoma na obeh straneh vhoda, čitajo, razpravljajo, vstopajo v tovarno in prihajajo ven*): Nimam družine — in vendar ne upam. Ne upam, pravim. Plevnar je moder, če on reče: Naredi tako! — ne upam drugače. On misli, mi pa delamo. Seveda, čudno je in če se pomisli, kako dolgo smo in zakaj smo... Ali on —

Prvi delavec: Kaj on? (*Udari po mizi.*) Prvi bo gori (*kaže v drevo*), mene zapomni; zakaj, te prašam? Tri tedne, ali veš, tri tedne nas je vodil za nos — naenkrate — bu, ga ni več! (*Se smeji.*) O, le pojdita v fabriko, prav je, da gresta: Denarja nimata, pojdita, tam bodo dali. Ampak mi, mi imamo, mi pijemo; zakaj sta tako neumna, da se branita, hoj, gostilna, pijače!

Žena (*naglo*): Človek!

Prvi delavec: Kaj je? Ali sem mar kradel? — (*Onima dvema.*) Tak pijta in potem z menoj, kar oba, in potem (*kaže v ozadje*) vsi, sto, tisoč, in za praporom, in pesem in zvestoba in pijača — o, mi znamo, mi znamo.

Tretji delavec: Pa povej vendar, kaj potem!

Prvi delavec: Potem? (*Mu namežikne*): Nekoga — ali sem mar rekel, koga — nekoga denemo iz hlač in potem stopimo na prag in prvi zavpije v fabriko: Ključem sem! — Vidita, to je program, to je program, to je himna, to je, to smo mi in ti (*kaže na drugega*) in ti (*na tretjega*) in vsi (*kaže v ozadje*).

Žena: Daj mi denar. Poldne bo, otrok in jaz sva tešča, ti pa tudi.

Prvi delavec (*jo gleda*): Glej ga zlodja, neče. Guljaž mu kupim, danes bomo tu obedovali, praznik je.

Žena: Ni praznik, vse gre na delo.

Prvi delavec: Tiho, baba! — (*Onima dvema.*) Vidva nečeta piti, to se pravi, bi že, ampak od mene nečeta. Ker ne vesta, odkod imam denar. Ne bojta se, čisto poštena je stvar: Iz tiste roke ga imam, kot ga bosta dobila vidva, le to je, da ga imam jaz več. (*Prasne v smeh.*) No, potem pa povejta, če nista neumna. (*V tovarni brlizga. Delavstvo se zgrinja v vedno večjih gručah v tovarno.*)

Drugi delavec (*vstane*): Pojdimo. Ob enajstih, pravijo, da se odloči — če se opoldne začne delo.

Tretji delavec (*vstane*): Pridi za nama, tam zveš, zakaj imamo mi prav. Bodi vendar pameten.

Prvi delavec (*kaže nase*): Jaz za vama? — Nikoli! Za menoj jih bo šlo sto — in vidva tudi, še rada, ampak do mene ne prideta nikdar, vama rečem. Kar pojdita, pa hitro, drugače vaju bodo še osumili — no, brez strahu, pričal bom za vaju. Adijo! (*V tem zatuli avto, ki pridrvi od desne v ozadju. Iz njega stopijo Moran, Rak, Lija. Drugi in tretji delavec odideta v fabriko, nova družba gre proti verandi.*)

2. prizor:

Moran, Rak, Lija, prvi delavec, žena z otrokom, potem Vojka

Prvi delavec (*ko gre Rak mimo, se nerodno prikloni*): Javljam, da je vse v redu, vse na mestu. — Sem takorekoč za signal... (*se nasmeje*).

Rak (*ga komaj pogleda*): S poti, klada pijana!

Lija (*pozorna*): Je to tudi zaveznik, gospod Rak? — Vojka!

Vojka (*je prihitela iz paviljona prihajajočim naproti*): Dobro jutro, gospoda, dovolite, da vas jaz sprejmem namesto papána...

Moran: Kje je gospod ravnatelj?

Vojka: V mestu. Naročil mi je, naj vam tako sporočim.

Rak (*nemiren*): Po kaj naj bi hodil v mesto danes, prav danes, ko vendar...

Vojka: Ni rekel. Pač, zdi se mi, da je o borzi govoril.

Rak: O borzi. — Vi vsi skupaj se igrate s svojo usodo, gospodična; pomen tega svarila Vam ne bo dolgo tuj. Gospod Moran, izvolite!

Moran (*odhaja v verando*): No, da, pustimo. Kak uradnik bo menda že...

Vojka: O da, je tam namestnik. (*Delavec in žena z otrokom odhajata v ozadje.*) Glej, glej,

Lija! (*Ustavi ženo.*) — Kako revno! (*Gladi dete po ličku.*)

Lija (*se ozre; Moran in Rak že v verandi*): To je res ljubo dete, ko bi ne bilo tako zamazano (*se obrne in gre v verando*); temu pravi Plevnar: Pogledati življenju v obraz! (*Vojka je dala ženi denar, nakar tudi gre v verando; delavska družina je odšla v ozadje.*)

3. prizor:

Moran, Rak, Lija, Vojka

Moran (*je sedel, a nemiren zopet vstane*): Vi nameravate tam spregovoriti. Pazite, prosim. Besede bodo — kurzi. Žal mi je, da smo sami, — ni bilo časa, sklicati sejo, prenašlo je prišlo. Predstavljam ves upravni svet sam. Vas, gospod Rak, ponavljam, sem le pooblastil za prodajo, le pooblastil, razumete, vsak čas lahko prekličem. Gospodar sem torej jaz. Da, gospodar sem še vedno...

Rak (*je stopal sem in tja, pa se ustavi*): To poudarjate, ako dovolite, šele od sinoči, ko se je v temi prvič zopet zasvetilo. Pa pustimo to! Govoril bom le deset besed in te bodo pognale stroje. Ali pa — ali pa, izvolite sami —

Moran (*Lija in Vojka sta se zagledali na cesto, kjer se zgrinjajo v fabriko zadnje gručce*): To ne, gospod Rak — na Vas čakam, da popravite —. Presneto, razburjam se. Nanj mislim, ki smo ga, ki ste ga sinoči razdražili. Pazite, prosim, on je močan.

Rak: Bagatela! — Imel je moč, pa jo je drugim posodil. On je zaletel, on je takorekoč revež. — Da ustvari pogoj, je zinil, preden so ga požrle duri. — Spomin ga zapušča in tako je pozabil, da imamo sredstev za odkup tega pogojčka. No da, nekaj jim pač primaknemo, v skrajni sili seveda. To bo še naše dame pogrelo. (*Se ozre po Liji.*)

Lija (*je slišala*): O da! Sapo in srce pridržujeva za tistega, ki zmaga. Branite dobro našo stvar, — pazite: Kdor zmaga, je lepši — pa naj je tudi Plevnar.

Rak (*je gledal k fabriki*): Pot je prosta — gremo!

Moran (*poljubi Lijo*): Tu čakaj, Lija, ne bo dolgo in nevarnost bo prešla. (*K Raku.*) In so orožniki obveščeni?

Rak (*že odhaja*): Vse, vse je ukrenjeno. Gremo. (*Odide v tovarno, Moran za njim.*)

Moran: Povrh ste pa še raztreseni. Že davi sem opazil. Na dve strani mislite naenkrat, to ni v redu. (*Vstopita v tovarno.*)

4. prizor:

Lija, Vojka

Vojka: Prav je, da sva sami; pa kako se je ta Rak oblastno razčeperil... le naj! — Sinoči sem te obsodila, Lija, danes popravljam.

Lija (*gleda v ozadje*): Pusti to! Ne spovedujem se rada in zato ne zaslužim odveze. Glej rajši in poslušaj, tam za zidom se pričinja.

Vojka: Saj prav to je ono, da te hvalim. Danes si prestopila po dolgem času hišni prag, da vidiš uboštvo. Danes je vse na delu. Tudi moj papa — (*se udari po ustih.*)

Lija (*jo pogleda*): Prav imaš, Vojka. Vse te stvari, delavci, štrajk, pogajanja, večne besede — kako jih je bilo dolgočasno poslušati! Če jih tudi vidiš, — so zanimivejše. No da: Jurij zahteva, da je treba pogledati življenju v obraz!

Vojka: Ali se kaj bojiš zanj, Lija?

Lija: Zanj? Kako to?

Vojka: Sama si bila zraven, ko so si napovedali boj. Pomisli samo, če on — podleže? — On ni natura, ki premagana prosi za milost in Rak ni človek, ki bi v zmagi imel časa in volje za usmiljenje. Pomisli dalje, da gre za več, nego le za delavski kruh; gre tudi za-te! (*Izza ozidja se čuje vzklikanje.*)

Lija: Iz teh klicev ni mogoče ničesar razbrati: Mislim, da govori Rak... (*Se obrne k Vojki.*) Vem, gre tudi zame, to se pravi: za našo hišo. Zato bi ne smela želeti Raku neuspehov. Ali je prav tako?

Vojka: Če res veš, komu želi gospod Rak dobro! (*Jo gleda.*) Ne boj se, Lija, nočem ga črniti — ali, še danes se utegne pokazati madež... rak ima škarje...

Lija: Doslej nam ni škodoval. — (*Se obrne zopet proti ozadju.*) Oni drugi pa, Jurij, pomisli le, če pomaga svojim, škoduje nam. Odločitev je težka — škoda, da sinoči nismo sprejeli roke... In vendar, ko bi ti, Vojka, vedela, kako me on ljubi! Zato — se bojim, ker vem, da bo zmagal, da je že zmagal!

Vojka (*jo objame*): Le jasno, Lija, povej mi vse: On je zmagal tudi...

Lija (*jo naglo pogleda*): Da, glej, od sinoči sem kakor tuja, druga, brez doma. Ti ne veš, Vojka, kako je on strašen... (*Zopet klicanje. Lija se zdrzne.*) Pustiva: Razkrij mi rajši pomen teh klicev! Kar tja bi šla!

Vojka: Recimo, da ju pozdravljajo, pa sva potolaženi. — Srečna Lija! — Lija, kaj sodiš o gospodu Mladiki?

Lija (*se nasmehne*): Dostojen človek, edini, ki bi te bil vreden v tej deželi.

Vojka: Na to ne mislim. — Vedela bi le rada, če res vpliva na Plevnarja. Odkar se je on pojavil, je Plevnar za spoznanje dostopnejši, rekla bi — bolj pri zavesti. Ali ni tako?

Lija: Da, Vojka. — Opozorila si me na resnico, pa k svoji prejšnji ocenitvi primaknem še točko in pravim: Edini človek, ki ga mogoče nisi vredna!

Vojka (*vstane*): Ah kaj!

Lija: Pst! — Ona dva sta. — (*Od leve prideta po cesti Plevnar in Mladika v živem razgovoru.*) — Kam bosta — sem ali tja? (*Tudi Vojka se je ozrla na cesto.*) Sem torej. (*Vstane.*) Vojka, za one za zidom bo treba okrepcil, pridi. (*Gre v paviljon; Vojka se ozre še enkrat in Mladika, ki ju je opazil, pozdravi. Vojka odzdravi in odide za Lijo.*)

5. prizor:

Plevnar, Mladika

Plevnar (*je z Mladiko zavil v gostilniški vrt; sredi vrta obstane*): Če tako sodiš, bi bil bolje storil, pa ostal v kancliji danes, da sodiš pravdo ljudem, ki te prosijo za to. Da, Peter: Porabi svoj enodnevni dopust v lepšo svrhu. Tam-le za vrata sta zginili dve in ena od njiju zahteva od tebe določnejših potez, po tistem sinočnjem bedastem zijanju.

Mladika: Poslušaj me, fant! — Ubogaj še to pot in ne hodi tja sam. Pila sva in bi...

Plevnar (*sede k mizi*): Ono stvar z Vojko je treba urediti čimprej in temeljito. Zanima me, pa konec. (*Za zidom zopet šum.*) Čas je, da stopim na oder in zinem — pogoj! Glej, ko bi le vedel, kaj je z Ručigajem, — sinoči sem ga zasledoval in davi iskal, nikjer, nikoder našel. Pa tudi tako (*vstane*) je čas, da zaprem pot onim svinjam. Non olet, Peter, le beseda je bila. Na svidenje, Peter! — Stopi noter, srkni požirek in strapaj dekle. Oni drugi pa reci — ni treba ničesar reči. Daj mi roko! (*Seže Mladiki v roke.*) Trese se ti, upam pa, da iz pravega razloga. (*Se obrne in odide v ozadje.*)

Mladika: Če bo sila, Jurij, ne skrbi: Peter je na straži. (*Plevnar odide v fabriko. Mladika gleda za njim. Nato se obrne in gre v verando, odkoder posluša proti tovarni. Tako ne sliši niti, ko prideta iz paviljona Lija in Vojka.*)

6. prizor:

Mladika, Lija, Vojka

Lija: Enega imamo! (*Mladika se naglo obrne in pozdravi.*) Dober dan, gospod sodnik. Zberite vso svojo prijaznost in se najprej opravičite, kako ste mogli sinoči tako brezobzirno, brez pozdrava od nas. Drugič: Povejte, kaj namerava...

Mladika: Ah da, sinoči! — Ali ne bi sedli, da komodneje govorimo? (*Sedejo.*) Sinoči. Pozno je bilo pač, pa sem porabil priliko in zdrevel za ono furijo...

Lija: Bliže sedi, Vojka, in pazi, da nama zopet ne uide. (*Vojka gleda v Mladiko in se nasmehne.*) Zdreveli ste — kam?

Mladika: To je pa težka stvar. — Najprej po stopnicah in potem na cesto. Tam prerivanje, vpitje, nekaj policajev dela red; stojim, gledam. In že ga opazim: Sam je sredi ceste. Jaz k njemu in preden morem le prašati, kaj in kako, me sune v stran — o, njegove manire so mi uganka — in izgine s klicem: Kje je Ručigaj? — v množico. — Da, potem se je začelo. (*V tovarni nastane silen hrup.*) Oprostita, gospodični, to je signal zame. (*Vstane, pa mu Lija zastopi pot.*)

Lija: O, taki signali se ponavljajo vsako minuto, a mi še živimo. Nadaljujte, prosim, s povestjo.

Mladika: Kaj bi še govoril? — Bila je pač gneča, izgubil sem ga iz oči. Policaji so počasi odgnali množico spat (*hrup v tovarni naenkrat utihne*) — zdaj je menda na odru, da, da, ali

slišite njegov glas, kakor zvon, kakor zvon... (*Vsi trije poslušajo.*)

Lija: No, naprej zdaj!

Mladika (*je zopet sedel*): Izgubil sem ga, iskal povsod — zastonj. Tisti Ručigaj —

Vojka: Oni črni, kodrolasi mehanik?

Mladika: Da, za tem je šel. Tudi davi — zaman!

Vojka: Škoda. Ako bi bili sinoči le minuto potrpehli, bi si lahko ogledali tega fanta.

Mladika: Kje?

Vojka (*s pogledom na Lijo*): Sram me je. Sinoči sem — nehote sem videla gospoda Raka v družbi s tistim, ki ga iščete. Da, v sobi je ostal Rak sam in ga sprejel, zakaj in kako, ne vem. Oprosti, Lija, morda je koristno... (*Zopet silen hrup v tovarni.*)

Mladika (*se zamisli*): To je zelo važno. (*Hrup narašča, čujejo se grozeči klici.*) To je tako važno, da moram brez odlašanja — (*vstane in k izhodu.*)

Lija: Gospod sodnik, Vi naju puščate sami?

Mladika: Oni tam je sam — in v nevarnosti. Zato oprostite (*hiti proti ozadju, pa se sredi pota sreča z Moranom in Rakom, ki prihajata razburjena iz tovarne.*)

7. prizor:

Moran, Mladika, Rak, Lija, Vojka

Moran: Gospod sodnik, o, gospod sodnik, kakor iz neba prihajate! Pridite (*ga prime za roko*).

Mladika: Ni časa, gospod Moran. Plevnar me potrebuje.

Moran: Ne bojte se zanj! — Vse je za njim, Vam rečem — in če kdo potrebuje varuha, smo mi (*Mladika ga gleda osupel*), le tega (*kaže na Raka*) gospoda prašajte — (*ga napade kašelj*).

Rak (*ob strani*): Hvala! — Povejte mi le, zakaj ste me odvedli že pri prvem navalu. On zdaj nemoten žanje. Jaz moram vendar nazaj... (*se obrne, pa ga Moran prime.*)

Moran: Tam se ne da več razpravljati. — Pridita, gospoda (*ju vleče v verando*), sedimo, da, sedimo. Uf, kako me je napadlo — to je zdaj situacija — in kako lepo je že bilo — naravnano! — Požirek, Lija!

Mladika: Ničesar ne razumem.

Moran (*medtem, ko je Lija stopila v paviljon*): Ne razumete? — Poslušajte torej: Opoldne je imelo pričeti delo. Midva tam, v redu vse — naenkrat, na odru on z besedo — o, sinoči je zagrozil —: Na delo pod enim pogojem: Rak od fabrike proč! — Da ste le videli, kakšno burjo je povzročil ta pogoj! (*Lija prinese pijače in poslušča.*) In vse za njim zdaj, vse za njim!

Rak (*nervozen*): Videli bomo.

Moran: Kaj videli? — Stvar je jasna: Velika naročila so tu, delavci stojijo in čakajo, na meni je vsa odgovornost! — Gospod Rak, Vi se umaknete!

Mladika (*mirno*): Tako je. Gospod Rak se umakne — pa konec težav!

Rak: Tako, kaj, gospod Moran, najkrajše: Damo jim Raka, pa mir! — Ali, ne pozabite:

Rak ima dva izhoda. Gre lahko tja in stori zase še marsikaj, preden se vda; stopi pa lahko tudi k telefonu — besedo senzalu, da mu ta trenutek kupi Moranove delnice, ki so napródaj —

Moran (plane): Niso napródaj! Vrnite mi moje, to je nasilje, to je rop ...

Rak: Počasi, gospod! — Prepozno je. — Previdnost mi je narekovala, da sem usodo papirjev zvezal z borzo. In v tem momentu so mogoče že moji, da, kupljeni za pošteno, z Vami dogovorjeno ceno. — V tem momentu se Vam ni treba več bati one armade za zidom, ž njo imam opraviti le jaz, edini jaz. (*Se zravnna.*) Gospoda, stvar je pojasnjena, vse breme je na meni (*s pogledom v ozadje*), če hočete mir, izvolite v paviljon, kajti — prihajajo. (*Iz fabrike se pliva množica proti gostilni.*)

Lija (ob očetu, ki se bori za sapo): Gospod sodnik, vi poznate pravico: Povejte, ali se je tu zgodila nepoštenost?

Moran (pretrgano): Rop — preprečim (*pokonci*), kje je telefon?

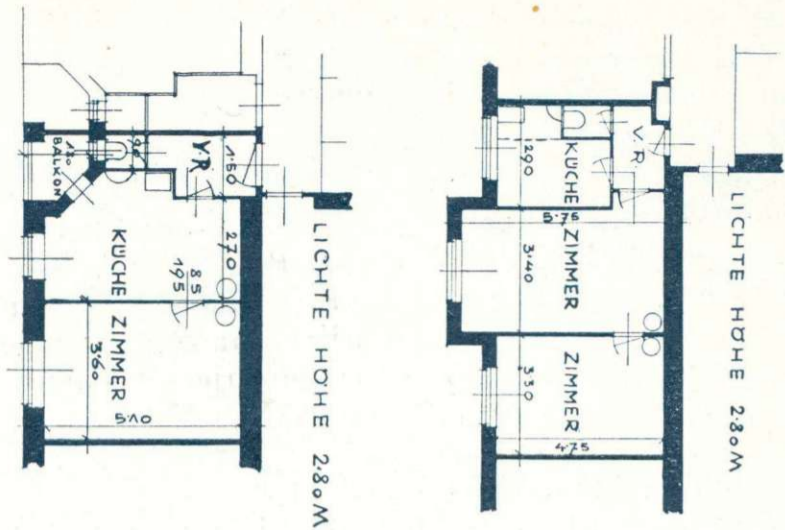
Rak: Tam notri (*kaže v paviljon*); ali ono o ropu, ta beseda, javno izrečena ...

Vojka (odpre vrata v paviljon): Naglo, gospoda, so že tu! (*Na vrt so prišle prve gruče delavcev s klici: Proč z Rakom, doli, škarje, delo nam dajte, dajte nam kruha, živijo Plevnar! — Gospoda se umakne v paviljon. — Vrt se napolni z delavci, ki razvneti govorijo glasno in vsevprek. Eden zadnjih pride Plevnar; z nasmehom na licu se ustavi sredi vrta.*)

8. prizor:

Plevnar, delavci

Plevnar (ko ga delavci opazijo, se čujejo klici: Vse naj pove! Nismo slišali! — Naj se razkrije, naj govori! Živijo naš vodnik! — Vmes tudi žvižgi. — Plevnar stopi na stopnico pri verandi in gleda v delavce. Dvigne roko, na kar nastane mir): Delavci! — Tam ni bilo časa, da vam vse razložim, bili so, ki so me prevpili. Oni, ki hočejo, naj zvedo. — Pred vami stoji dolžnik, da poravnava svoj dolg — (*Iz ozadja: Z besedami! — Spredaj: Mir! Pustite ga, da govori!*) Gledam vas in vaši upadli obrazi me obtožujejo. Tri tedne ste vzdržali, priklenjeni na moje nasvete, hranjeni od upa na zmago. (*Klici: Četrty teden si nas izdal! — Drugi klici: Mir! Naj govori, zaupamo!*) Četrty teden pa se je tik pred zmago pojavilo nekaj, na kar nisem bil pripravljen: Približal sem se nasprotniku, da vidim, kako dolgo še — in tu me je obšel strah. Rečem vam, da se je zvijal pred menoj oslavljen, pol mrtev — in iz okrvavljenih oči je sijala blazna resnica: Še nekaj dni boja, pa ne bo več kruha, ne zanj, ne za vas. Tako je. Dolgi boj je sovražniku odtujil vse zaveznike — še nekaj dni in mi bi zmagali, a plen bi bil — pogorišče. Da jasno povem: Fabrika je v štrajku, ki mu ni bilo videti konca in rezultatov, dan za dnem izgubljala naročnike, ki so se naveličani obrnili drugam. Posledice so bile na dlani: V nekaj dneh bi mogla sprejeti komaj še četrtyino prejš-

Dunajski stanovanjski tipi

njih delavcev — a tri četrtyine, tisoč ljudi, s čim té nasititi? — Kot nor sem bežal pred to prikaznijo, se obotavljal, mislil, ugibal, ni bilo izhoda. Tako sem sedel in vam napisal: Pojdite na delo! (*Klici: Na delo, na delo!*) — *Iz ozadja: Proč z Judežem, doli, izdajavec!*) To je bilo prvo. — Radoveden, kako bo nasprotnik sprejel ponujeno roko, sem sinoči stopil drugič predenj: Kaj nam daš za to, da smo te rešili? — Že je bil od veselja, nenadnega veselja pri volji, da primakne, kar se oglasi njegov zopni tovariš, pa ga šunta: Ne daj jim ničesar! — Prigovarjam, apeliram, svetujem — zastonj. Grdoba se je napihnila od samogoltnosti, nevoščljivosti, novih moči — in pokazala stare zobé. Pa sem si rekel: Izženimo iz nje še tega hudiča — da bo zopet človeku podobna. Odtod moja beseda, ki ste jo maloprej z odobravanjem (*klic: Nikoli! — Drugi: Ven z onimi, ki drugače mislijo, ven z zgagarji! — Prerivanje v ozadju*) sprejeli. Na delo gremo, ali prej mora iz fabrike tisti, ki pije kri njej in nam, odleti naj na smetišče ... (*Klici: Doli, Rak! Proč z rabljem! — Spet drugi: Na gnoj ž njim, ven s Plevnarjem!*) To je vse. Eno popoldne smo jim dali časa, da premislijo in sklenejo. Če odklonijo, slabo za nas: Pojutrišnjem poginemo! A slabše zanje: Jutri jih je konec! (*Klici: Tako je! Dobro nas vodi! Za njim do zmage! — Iz ozadja: V smrt nas vodi, slišali ste, v smrt! Doli, Plevnar!*) Zdaj sodite in obsodite. Tu sem in tega mesta ne zapustim, dokler ... (*Vrišč v ozadju. Nekateri začenjajo, grozeč, odhajati v ozadju na desno.*) Je pa stvar, ki mi skrbi in žalost zadaja. Ko bi tega, le ko bi tega ne bilo! Le eno, le eno mi pojasnite! Kje je oni, moj najzvestejši, kje je Tilen Ručigaj? — Ako si navzoč, Tilen, stopi bliže! — Če te ni, pošlji zastopnika, da mi dá glas o tebi, kajti tvoj molk me duši. (*Gleda po delavcih. V ospredju tiho, v ozadju mrmranje, vmes edini klic: Ručigaj pozdravlja! — V ozadju krohot. Plevnar stopi v sredo med delavce, ki mu viharno kličejo: Naš je, živijo Plevnar, vodi nas! — Spet drugi: Kje je kruh, kje denar, kje zaslužek, proč z izdajavci! — Plevnar vpije):* Še enkrat me ubogajte in domov pojdite, k ženam, k otrokom! Povejte jim, povejte jim, da jim Plevnar dá jutri, že jutri kruha in vsega. Domov, pravim, mirno in pametno! (*Klici:*

Ima prav, domov, gremo! — Ozadje se je medtem že izpraznilo; s ceste se čujejo žvižgi in klici: Doli ž njim, danes naj da, ne gremo, izdajavec! — Med prerekanjem se množica izgublja v ozadju na desno in levo. Sredi odra ostane Plevnar sam. Ko odidejo zadnji na cesto, se obrne in zamišljen stopa v verando. Tam zakliče:) Pridi ven, Peter Mladika! (Iz paviljona stopi Mladika.)

9. prizor:

Plevnar, Mladika

Mladika (*s čašo v roki*): Kaj je, trobenta jerihonska? — Jurij, Jurij, umaknil sem se iz gole diskretnosti. Tu notri sem ponovno poskušal srečo pri ženski in vinu. Oboje je dobro, ali vino je danes boljše. Pridi pit, goba žurnalistovska, dobro si pometel, dosti je izpovedi in barantanja. — Ne boj se, kapljica je poštena, takorekoč reprezentant-tna, ravnateljeva — ne njihova!

Plevnar: Ne hodi več noter, Peter. K meni sedi, rabim te, ker si žive volje. Pa požirek mi privošči: Bu, kako se mi ogabno valja po ustih to dolgo klobasarjenje, ki sem ga pravkar spustil med ljudi. Kako je ostudno tako govoričenje! Zoprni poklic!

Mladika (*ž njim na ort, kjer postavi čašo na mizo*): Tu je vino, potegni po potrebi. — Vmes ti povem, da si jim lepo zagodel, vrtijo se in se ne ustavijo. (*Kaže na paviljon.*) Čestitam, Jurij! — Ampak do konca jim nikdar ne prideš. Ne onim (*kaže na cesto*), ne tem (*kaže v paviljon*). Danes ti lahko oponašam, ko tudi z menoj ni bolje. Z žensko je namreč križ, pa mi verjemi, da mi je laže Raku sneti škarje, nego Vojki poljub. — Ti si drugi tič. — Vse si obril in zdaj je delo-pust, da, zakaj ne greš noter?

Plevnar: Tu je boljši zrak, Peter.

Mladika: Čakaj — od samega veselja sem na nekaj pozabil. Nič zato, pri drugem (*vzame čašo*) se spomnim. (*Hoče v gostilno, pa ga Plevnar zadrži.*) Da ne, praviš? (*Sede zopet.*) Ti imaš vedno prav, Jurij. Prej si dejal, da me rabiš; nimam sicer vseh misli na vajetih, toda šlo bo, če boš počasi ravnal.

Plevnar: Povej mi, Peter, sledeče: Ali se ti je že kdaj zdelo, da je hodil ob tebi človek, nekdo, prikazen, ki te je povsod zalezovala, ti vse oponašala, te dražila, te izzivala? — Kratko: Ali si že imel opraviti...

Mladika: Bolan si, Jurij! — Pij in jej, da se strezniš. Siromak! Veš kaj, kar tu-le obedujva.

Plevnar: Odgovori, če te vprašam!

Mladika: Ker hočeš: Ne, bodi potolažen, v taki družini ti ne konkuriram. Res ne. Meni nima nihče kaj oponašati, sem pač — prevsakdanji. Na drugi strani sem pa prepričan, da tudi ti pretiravaš s strahovi. To pride od tega, ker se le preveč drenjaš v gnečo. Čeprav sem bil vedno ponosen, da bom imel nekoč velikega (*razprostre roki*) reformatorja za svojega prijatelja, še danes to slavo rad zamenjam z manj skrbi polno pozicijo. Kakor rečeno, Jurij: Nasekal si jih, zdaj pa mir in oženi se!

Plevnar: Vedel sem, da si cel človek — pa se ti oni spak ne oglašajo. (*Na cesti postopajo delavci; naenkrat se iz ozadja z desne čuje kričanje. Gruče delavcev se ozirajo v ono smer in se počasi pomikajo na desno.*)

Mladika (*se ozre*): Pa so navihani, ti-le pun-tarji.

Plevnar: A meni, pomisli samo, meni spak oponaša — no, spomni se svoje včerajšnje pridige — oponaša onega malega Tilna Ručigaja...

Mladika (*vzklikne*): Zdaj ga imam! — Rekel si mi, da iščeš Ručigaja?

Plevnar (*se zamisli — potem*): Ne več, Peter. Ručigaj je kakor pes, ki varuje hišo, dokler je na verigi. Včeraj sem ga odklenil in je šel, je po-divjal — a s puško nočem nanj.

Mladika: Ali pa je zopet priklenjen, pri drugi hiši. Dober varuh, ostri zobjé — na to se razume Tomaž Rak.

Plevnar (*ga gleda*): Temu da bi Ručigaj? Ne verjamem. On ne bo delal za nikogar več, on bo ravnal le še proti komu. Ne trudi se, prepričati me o nasprotni resnici; tega fanta poznam in ga cenim — in če se danes srečava, bom pazil, da ga ne primem preostro. Za odpuščanje bi ga prosil, ker sem mu v čisto vero strupa zamešal. Tudi na to čakam in se ne premaknem. (*Od desne priteče drugi delavec.*)

10. prizor:

Plevnar, Mladika, drugi delavec

Drugi delavec (*k Plevnarju*): Gospod, tja (*kaže na desno*) nikarte! Polno jih je, pijani, niso Vam dobri, slišal sem.

Plevnar (*k Mladiki*): Naj verjamem? — Ti bi; dobro. (*K delavcu*): Vrni se na stražo, prijatelj in pridi le — z boljšimi poročili!

Drugi delavec (*zopet na desno*): Naših je več, hvala Bogu, in ne bodo pustili... (*Proč. Iz paviljona je stopila Lija. Za hip se ozre in poslušajo, nato naglo k mizi, kjer sedita Plevnar in Mladika.*)

11. prizor:

Plevnar, Mladika, Lija

Lija (*obstane ob mizi*): Gospod sodnik, če mi dovolite besedo na samem — z gospodom Plevnarjem —

Plevnar (*jo pogleda*): Prosim, Peter, pojdi in naroči obed, da, v gostilni za oba...

Mladika (*vstane*): Le nekaj bi rad zvedel. Je prodano?

Lija: Ni prodano. Naš delež pri tovarni, moja dota takorekoč, je bila res v nevarnosti, da se spremeni v pest drobiža, pa, gospod Plevnar je ukrenil drugače: Ko bi bil on ostal pri sinočnji resignaciji, bi se bil kmalu našel kje kak norček, da kupi naše težave; pa danes — nova poteza, na borzi so jo takoj čutili, gospod ravnatelj je storil svoje — in spet smo manj vredni.

Mladika (*odhaja na levo*): Ta novica je vredna obeda. Glej, Jurij, zdaj grem.

12. prizor:

Plevnar, Lija

Lija (*sede*): S teboj samim sem želela, da; sinoči si bil piker, bodi danes zopet — resničen. Včeraj si mi ponudil roko, danes jo sprejemam — proti onemu notri, proti lopovu —

Plevnar: Nikar tako, Lija. Rak je le črv, ki solnca ne prenese.

Lija: Izmed tistih je, ki jim oči že pri vstopu v hišo — kradejo. — Tam notri, Jurij, se valjata po tleh papá in Rak. Podrl si ju ti — odkrito in očito. To je kruto — ali pošteno. Da se pa zdaj ona — žival, ki se je po sili vrinila v boj, da zmede papana, da ga pomaga vreči, zdaj ob tej žrtvi skuša dvigniti — glej, tu zdaj vidi Lija življenju v obraz!

Plevnar: Dva elementa barvata žensko kri: Sovraštvo in — ono nasprotno. Lija, hladna Lija je zaživela. A to življenje, le s sovraštvom prepojeno, je blede.

Lija: Da! — Močnega zgleda je bilo treba!

Plevnar: Da se je le premaknilo! — Kaj pa z onim drugim, Lija? Kaj je z ljubeznijo?

Lija: Pri tebi je, Jurij. Pomagaj sovraštvu, da za ljubezen narediš prostora. Glej, zato sem prišla. — Kot z drugega sveta, tako daleč je bilo, zdaj sem tu, pomagaj, Jurij, — Lija prosi.

Plevnar (*pozoren*): Lija prosi! — Kako nepazljivo, neokusno, pohujšljivo! — Ob dober glas prideš, pazi nase, edinica!

Lija (*se strese*): Vzemi, kakor hočeš — priznala sem. Ne morem sama, pomagaj, Jurij! Kaznuj me, zaduši me s sramoto, na srce mi stopi — a prej pohodi, — steptaj, stri njega. To je, za kar prosim. Lija prosi — ne omalovažuj tega redkega fakta, Jurij! Lija je izpregledala, Lija zna biti zelo hvaležna —

Plevnar: Lija je izpregledala? — No in kaj vidi? — Skozi moje naočnike: Vidi fanta, ki briše in čaka, podnevi, ponoči, da svetu oznani: Tomaž Rak je izbrisan! — In prav vidi, pri moji veri!

Lija (*ga prime za roko*): Hvala, hvala Bogu! — Posegel si v ono notri — ker ne pustiš, ne moreš pustiti, da bi za Lijo barantali. (*Plevnar jo pogleda.*) Da, oni drugi je pristal, da se umakne, ali le — z menoj! — To me je vrglo k tebi, k tebi, Jurij, da zavpiješ v oni gnusni pogovor: Lija ni napródaj!

Plevnar: In če tako v resnici storim?

Lija: Potem — (*ga gleda dražeče*) se ti pokažem tako, ki je vredna pozornosti. Potem, Jurij...

Plevnar (*vstane, zmeden*): Molči, Lija! Ti izkoriščaš moj položaj, me slabiš v važnih trenutkih. Bojim se, da dobro delam le tedaj, če sem — zunaj tvojih čarovnij. Pusti me zdaj, Lija!

Lija: A mene medtem prodajajo. — Papirje si rešil, a — Lijo, Jurij...?

Plevnar (*jo gleda*): Ko bi stala zdajle pred menoj druga, pa bi mi ona govorila zate, še malo bi ne pomišljal. Tako pa mi megliš pogled, ne vidim več svojega sveta, Lija; umakni se, prosim. Prosim te, ker ne morem soditi, če odtehtaš ta moj svet, če ga odtehtam sam, Lija.

Lija (*vstane*): Umaknem se, da dobiš zopet tla. Noter grem in te javim. Ko boš stal zopet trdno, tedaj pridem, da preizkusiva zadnji odpor. (*Stopi prav k njemu.*) Pazi, Jurij, Lija — (*ga naglo prime za glavo in poljubi na usta*) — še ni ljubila! (*Se obrne in steče proti paviljonu.*)

Plevnar: Ti odhajaš, potem ko si (*zmeden*), da, da, že prav, prosil sem te, sam moram biti (*glasno*), sam brez sence (*Lija se je obrnila in se mu nasmehnila*), še danes, še danes (*se obrne tudi on, ali proti ozadju*), hitro vendar, Jurij čaka, Jurij Plevnar je na trdnih tleh, hitro vsi, ki imate opravka z njim... (*Od daleč z desne prihaja šum; Plevnar stopa razburjen sem in tja, ko pridejo iz paviljona Moran, Rak, Vojka. Med durmi so se srečali z Lijo.*)

13. prizor:

Plevnar, Moran, Rak, Lija, Vojka, potem Mladika

Rak (*razburjen*): Vi se lahko poslužite svojih sredstev, gospod Moran. Izvolite tako ravnati. (*Mladika pride od leve.*) Tam-le je gospod sodnik, ki Vam je s paragrafi na razpolago. Vi paragrafe, jaz kopico ljudi. Če se ti uprejo v kolesa, Vam jamčim, da se bodo stroji prej razleteli, nego — Ali pa ono, ono drugo — (*k Liji*) gospodična, občudujem...

Moran (*Liji*): Kje hodiš, Lija? Slišala si — še danes — in ti odločiš. (*Mladika je stopil k Plevnarju.*) Popolnoma si prosta, da lahko, kakor hočeš. Samo — da bo konec, v meni vre in tako več ne vzdržim...

Lija (*s pogledom k Plevnarju*): Umiri se, papá: Še ta-le hrup naj premine, kdo ve, mogoče bo s tem tudi naše vprašanje rešeno — in mi ne bo treba odločati. Smo med dvema ognjema, pa eden od njiju ugaša... In gospod Plevnar je obljubil, da — Tako bled si, papa, tebi ni dobro.

Moran: Ni mi dobro, počitka potrebujem. (*Se trudno nasmehne.*) Ne boj se, vzdržim.

Lija: Ne bojim se, papá.

Rak (*je poslušal hrup, ki se bliža*): Tudi ni povoda, gospodična; gospod (*kaže na Plevnarja*) Vam je naklonjen in jaz — stopim pogledat, kaj delajo orožniki. (*Hoče v ozadje, pa mu Mladika zastopi pot.*)

Mladika: Dovolite, gospod Rak, nekaj nam je na poti. Jurij Plevnar ugiba, mori glavo in ne najde odgovora: Kje je Ručigaj? (*Ga gleda ostro.*)

Rak (*obstane*): Mene vprašujete? — Ker ste dostojni, naj bo: Ne vem!

Mladika: Slaba tolažba! (*Se mu umakne.*) Pogledajte torej, iščite — in če ga tam ni, se vrnite, kajti jaz — mislim prašanje ponoviti.

Rak: Verujte mi, da bi Vas spregledal, če bi se mi ne bili stavljali pred noge. Se klanjam. (*Odhiti v ozadje in na desno.*)

Mladika: Ta človek prikriva grd mozol; rad bi ga dobro stisnil, da se pokaže gnoj. — Kaj se gledamo, gospoda? Skupaj vrste! Dogodki se bližajo, naj nas ne prehitijo ločenih!

Moran (*bled*): To je bitka, gospoda, tu treba intervencije. Gospod Plevnar, svetujte, Vi edini veste, kaj se godi.

Vojka: Zdaj se bliža huda ura, Lija. Te se bojim tudi jaz.

Mladika (*je gledal proti desnemu ozadju*): Svetoval bi, da iz varnega premotrimo...

Lija: Da, papá, noter moraš, gospod prav svetuje. (*Moran gleda v Plevnarja.*) Pomagajte mi, da spravim očeta, Vojka, gospod — (*Mladika je priskočil.*)

Moran (*se ustavi*): A kje je gospod Rak?

Mladika: Njegova stvar. Nujno Vam svetujem, prosim, z damama na varno. (*Ga vodi, tišči z Lijo in Vojko v paviljon.*)

Lija (*se na vratih obrne*): Samo trenutek, Jurij, ob strani ti bom. (*Od desne priteče Rak.*)

Rak: Ni je več izbire, gospoda. Prodrli bodo, pobijejo vse. (*Obrnjen k Plevnarju.*) Umirite zdaj množico, Vi, Mojzes! Na vrsti ste... (*Drugim.*) Avto čaka, le sekunde so na razpolago. (*Zagleda Morana.*) A, tako! — Potem niti tega več, noter, le noter! (*Tišči vso družbo skozi vrata, pa Mladika odskoči.*)

Mladika (*zavpije*): In Vi, Vi ste tam opravili gladko po načrtu, kaj? (*Vrata so se zaprla — a od desne prihiti drugi delavec. Mladika plane k Plevnarju.*)

14. prizor:

Plevnar, Mladika, drugi delavec

Drugi delavec: Gospod, če Vam je kaj do življenja, takoj proč, z menoj, skrijem Vas, ali naglo, preden pridejo... (*Mladika ga prime za roko.*)

Mladika: Mož, poslanec, kaj tiči v Vašem telegramu?

Drugi delavec: Naši in oni so se srečali, tam zunaj, naši močnejši, oni pijani. Prodrejo, rečem vam, prodrejo, nad vas, nad vas — (*Bliža se divje kričanje. Po cesti od leve hite gruče delavcev na desno.*)

Plevnar: Obed je naročen, Peter? — Čakaj tam, ali tu notri (*kaže v paviljon*), kjer hočeš. (*Delavcu.*) Vrnite se k svojim, dobri mož, Bog Vam plačaj, da (*mu migne z roko in delavec odbeži na desno*) — in ti, Peter, stopi vendar noter in pomiri ženski svet, bodi kavalir — Vojka to zasluži; brez ugovora —

Mladika: Zdaj, zdaj naj te pustim? — (*Hrušč narašča.*) O, Jurij, pridi, skupaj —

Plevnar (*ga je prijel za ramena*): Brez ugovora — sicer te ubijem! Moji računi se sklepajo in nihče nima vpogleda vanje. Sam hočem — oponašali ste mi, — véliko dejanje —

Mladika (*ga vidi vsega besnega*): Moram? (*Se umakne.*) Še nikdar te nisem videl takega, Jurij, — naj te Bog čuva, a jaz bom pri durih... (*Se umakne v paviljon.*)

15. prizor:

Plevnar, pozneje Ručigaj, delavci, orožniki

Plevnar: Pripravljen! (*Obstoji pri stopnicah, obrnjen h gledalcu. Z rokama si ravna obleko, nato obstane nepremičen. Tik ob ozadju na desni uglasljivi kriki, klici: Za njim, pobijte ga, naj plača izdajstvo! — Kamenje prileti od desne. S*

ceste prihaja glas Ručigaja: Jurij Plevnar!) On? — Ne, prevara! (*Ručigajev glas: Knjiga je odprta, Jurij Plevnar, računi čakajo! Pridi, mojster, skleni, podpiši! — Plevnar nervozen, pomišlja, nato*): Nadaljuj, pokaži se, če si!

Ručigaj (*se pojavi sredi ceste*): Tu sem in te kličem, kakor nekdam. Poslanec lačnih, usta zapeljanih. — Poslušaj zdaj, Plevnar: Črta je potegnjena, pridi, podpiši! — Kaj čakaš?

Plevnar (*krikne in se obrne*): A! — Vendar! — Čakal sem te, kajti brez tebe ni zaključka! Ni ga! (*Stopa proti njemu. Kričanje v množici za hip prestane.*) A ta zaključek — je tvoja pravica, glej, tvoja — in tvojih. Hitim, Ručigaj, da ti plačilo dam za zvestobo. (*Besede kriči, ker v množici spet začena hrumeti.*)

Ručigaj (*ga pričaka, roki dvignjeni*): Milijon jih je, lačni so te. Izbire ni več. Stoj, nisi več Plevnar, naprej! — in nisi več Plevnar. Izbiraj zdaj, modrijan brez sablje!

Plevnar (*plane naprej*): To je skušnjava — a proč od nas, podoba laži! (*Razširi roki.*) Odpuščanja prosim, Tilen Ručigaj, in vsi tvoji, moji najzvestejši! (*Drhal je od desne navalila do ozadja in z divjim krikom zagrnila Ručigaja in Plevnarja. Za hip tišina — Plevnar vzkrikne — nato klici: Bežite! — Kdo ga je? Padel je! — Divji beg množice na vse strani; na cesti stoji vrsta orožnikov ob Plevnarju, ki leži na tleh. Iz paviljona priteče Mladika, za njim Lija in Vojka. Rak je postal v verandi, bled, skrit za steber.*)

16. prizor:

Ob Plevnarju Mladika, Lija, Vojka; zraven Rak, orožniki, prvi delavec, še par delavcev, na koncu Moran

Mladika (*ob Plevnarju*): Kaj se je tu zgodilo? (*Orožniki drže nekaj delavcev, pijanih, raztrganih.*) Jurij udarjen! Od koga, od koga? (*Kaže na delavce.*) Ti-le tu? O ne, gospodje orožniki, stopite naprej (*se obrne*), tam-le (*kaže proti Raku, ki stoji prepaden v verandi*), tam je kolovodja!

Prvi delavec: Tam, tam! — On je dal denar, on je nagovarjal, on, Ručigaja in nas!

Mladika: Njega obtožujem! (*Vojka se je sklonila k Plevnarju.*)

Lija (*strmi v Plevnarja*): Jurij, vzdrami se, Jurij — glej, resnica je dognana, priznana pred vsemi. Življenje čaka, Jurij! Besedo, Jurij (*stopi prav k njemu in se skloni*), besedico, iz pogleda samo, iz oči, tako pravičnih — o, Jurij, — Jurij — pogleda po navzočnih in očetu, ki je baš pristopil — kaj smo storili? — Kaj gledate, odgovorite! — (*Zakriči.*) O, Jurij, Jurij! (*Se zgrudi nad Plevnarja.*)

Moran (*drhteč pride iz paviljona v verando, kjer stopi predenj Rak, da bi ga ogovoril. Moran dvigne roko in se približa onim ob Plevnarju.*)

Mladika: Jurij Plevnar je — umrl — molimo! (*Orožniki medtem odpeljejo Raka in delavce. Dva orožnika ostaneta pri mrtvem. Med ječanje Lijino se oglasi pritajeno ihtenje ostalih.*)

Zastor. — Konec.

PROSVETNI DEL

Vrtno predmestje Hammersmith,
Old Oak Estate, Anglija

O reševanju stanovanjske krize v zapadni Evropi

Ivan Vurnik

Ker se je končno vzbudilo tudi v Sloveniji resnejše zanimanje za reševanje stanovanjske bede, ne bo odveč, ako tu širšo javnost nekoliko opozorimo na to, kar se je storilo v tem oziru doslej drugod. Predvsem nas morejo v tem slučaju zanimati Angleži in Holandci, ker je znano, da tekom zadnjih let od vseh krajev zapadne Evrope romajo študijske komisije ravno v te dežele študirat, kako so se obnesla v njih obsežna podjetja, ki so jih izvedle v prvi vrsti te države in njih občine, a v veliki meri tudi privatna društva, za zdravo ljudsko nastanitev.

Današnji naselitveni ideal v zapadni Evropi so mesta v vrtovih.

Za nas ni aktualno tisto vprašanje, ki je v zapadni Evropi povzročilo današnjo splošno prevladajočo težnjo po vrtnem mestu, zato ker so vsa naša mesta razmeroma še majhna. — Pač pa nas more zanimati njihov nastanek.

Spoznanje, da je največja nepopolnost modernega življenja nepopolnost velikih mest, je postalo že splošno naziranje ljudi, ki se pečajo s temi socialnimi vprašanji. »Prevelika mesta pomenijo zapravljanje časa, zdravja, transportnih sredstev, stavbnega materiala, kuriva, sile, lepote in polovice veselja normalnega življenja,« pravi E. F. Filene iz Bostona, voditelj ameriške trgovine.

Ko je leta 1898. izdal Anglež Ebenezer Howard knjigo »City of to morrow« — mesto jutrajšnjega

dne bi se to reklo po naše — v kateri se zavzema za mesta enodružinskih hišic v vrtovih, se je ustanovila že naslednje leto v Londonu »Vrtna družba«, ki si je stavila za program izvesti ta Howardov ideal. V par letih je imela zbran kapital okoli pet in pol milijona naših dinarjev, s katerim je kupila za okroglih štiri in pol milijona dinarjev 1540 ha sveta, 50 km severno od Londona, ob železnici, kjer so pričeli graditi prvo vrtno mesto Letchworth. Zanimivo je opozoriti na dejstvo, da so pustili ob kolodvoru celih 28 ha, to je nad polovico sveta, ki bi bil povsem dober za stavbišča, kot gozdni park. Ko so imeli svet, so ustanovili akcijsko družbo, ki je izdala za 84.000.000 Din akcijske po okoli 280 in po 1350 Din z zajamčenimi 5% dividendami. Načrte za to mesto sta izdelala arhitekta Parker in Unwin. Zadnji od teh dveh velja danes kot eden prvih strokovnjakov za gradnjo mest na svetu in je bil po vojni poklican v ministrstvo za javno zdravje, da nadzoruje vsa javna podjetja za omiljenje stanovanjske krize na Angleškem. Po načrtu, ki sta ga izdelala ta dva moža, bi zavzele male hiše, ceste, trgi, parki in vrtovi samo eno tretjino stavbišča, drugi dve tretjini bi pa tvorili poljedelski pas iz vrtov in njiv. Na ta način so se hoteli zavarovati, da bi mesto ne zrastle preko 35.000 prebivalcev. — Ako bi bilo treba, da se naselijo v bližini še kaki drugi obrati, naj se zgradi zanje v primerni oddaljenosti, popolnoma zase, novo mesto. In res, pred štirimi leti je začelo rasti v oddaljenosti 10 km od Letchwortha novo mesto Welwyn.

Zelo zanimiv je tudi nastanek vasi v vrtovih, Bourneville imenovane, ki jo je ustanovil tovarnar čokolade Cadbury. Radi njegovega resnično socialnega mišljenja zasluži njegovo ime, da ga imenujemo. On je uvidel, da je zboljšanje stanovanjskih razmer eden najvažnejših predpogojev za povzdigo socialnega stanja delavcev. Ako delavec stanuje na deželi, živi bolj z naravo in se more ukvarjati v dela prostem času z vrtom. Zato naj hiše ne zavzemajo več kot eno četrtno cele parcele; ostalo naj bi bil vrt. Stanarine naj bi bile take, da jih zmorejo tudi neizučeni delavci. Cilj mora biti: ljudi spraviti iz stanovanjskih kasarn. Prodaja, razdeljevanje in uživanje opojnih pijač naj bi bilo v njegovi vasi onemogočeno. Uprava njegove ustanove naj bo izven konfesijonalnih in političnih pogojev; vsi vplivi, ki bi mogli dati ustanovi značaj sekte, naj bi bili izključeni. Nihče ne sme biti iz ustanove izključen radi političnega prepričanja ali verskega naziranja. Stavbišča se oddajajo posameznim hišnim lastnikom z dedno pravico v najem na 99 let. — Samo 40% stanovalcev Bourneville-a je zaposlenih v njegovi tovarni, ostali delajo pa v okoliških obratih. V vasi je cela vrsta javnih poslopij: šola za 540 otrok, otroški vrtec za 250 malih, cerkev in molivnica za duhovne

vaje »Društva prijateljev«. Središče vsega duševnega življenja v vasi je Ruskin Hall. Povprečna velikost parcel je 410 m². Vrtove uredi najprej vaški vrtnar, da je ureditev enotna, pozneje si jih pa oskrbujejo hišni posestniki sami. Kako znajo tam ljudje gojiti svoje vrtičke, kaže dejstvo, da je iz 334 m² velikega vrta pridobil l. 1920. vrtnar samo zelenjave in sadja za naših 3200 Din. Za nego vrtov skrbi poseben odbor s skupnim nakupom rastlin, čebulic in sadnega drevja; stroje za košnjo in drugo vrtno orodje daje odbor na posodo. Odbor vodi tudi knjižnico za vrtno kulturo, razpisuje tekme in daje nagrade za lepo oskrbovane vrtove, skrbi za redne javne ogledne vrtov, organizira otroške veselice na prostem itd. Umrljivost v primeri z ostalo Angleško znaša 7·2 ‰ k 13·9 ‰. — Stavbišča so pri enodružinskih hišicah res dražja kot pri večstanovanjskih hišah, prinašajo pa zato tudi več vrtnih produktov in duševnega razvedrila. Bourneville ima tudi svoj kapital! Ž njim pomaga vzdrževati na univerzi v Birminghamu stolico za gradnjo mest, in je drugi največji akcijonar družbe, ki je ustanovila že zgoraj opisano mesto Letchworth, je udeležena s svojim kapitalom pri vrtnih mestih Hampstead, Worcester in Welwyn. — Zanimivo je dejstvo, da se je mudilo v zadnjih desetih letih v teh mestih nad 88.000 oficijelnih obiskov strokovnjakov, ki so študirali ureditev teh mest. — Gibanje za zgradbo mest v vrtovih je prestalo v Bourneville svojo najboljšo preizkušnjo.

Iz tu povedanega vidimo, kako so se začela in kako izgledajo angleška mesta v vrtovih. Sedaj pa pogledajmo še, kako skrbi angleška država za gradnjo stanovanjskih hiš. Angleži računajo po hišah, ne pa po stanovanjih, ker je večina hiš enostanovanjskih. V tem zmislu rabi Anglija letno 100.000 novih hiš. Ko je minila vojna, je znašal njen primanjkljaj okroglo en milijon hiš. Za gradnjo hiš so dajali pred vojno samo posojila, po vojni pa daje država tudi prispevke in to največ občinam na vsako hišo po ca. 1600 Din tekom zaporednih 20 let. Občine pa grade hišice same ali pa odstopajo te prispevke stavbnim družbam, pa tudi posameznikom. Kdor sprejme tak prispevek, mora sprejeti tudi posebne pogoje glede velikosti stavbe. Kdor se zaveže, da napravi v svoji hišici posebno kopalnico z vso opremo in da ne bo zahteval od podnajemnika višje najemnine, kakor jo dovoljuje stanovanjski zakon, temu plačuje država skozi 40 let prispevek po 2500 Din na leto. Razliko na izgubi stanarine do višine 1260 Din na leto pa mu prispeva še občina. Te omejitve onemogočajo prodajo takih z javnimi prispevki zidanih hiš z dobičkom. Hišice, ki dobivajo poravnano pravkar tu omenjeno razliko na izgubi stanarine od občine, so samo za podnajemnike. Vlada daje dalje tudi občinam za sanacijo umazanih stanovanjskih okrožij prispevke v višini polovice letne izgube. Drugo sredstvo, s katerim podpira angleška država gradnjo stanovanj, so pa posojila. Posojila je mogoče dobiti s posredovanjem ob-

čine do 75% hišne vrednosti pod običajnimi obrestmi, s 50% pribitkom za amortizacijo. Za hiše, ki stanejo največ 350.000 Din, dajejo občine posojila do 85 in 90% hišne vrednosti in to na 10 do 30 let. Ista hiša more dobiti poleg posojila tudi zgoraj navedeno podporo. Na Angleškem se je razvil že v predvojni dobi za stanovanjske hišice izrazit tip, po katerem jih je bilo zgrajeno na tisoče. Tipiziranje so pa po vojni prav posebno pozdravili graditelji mest na Holandskem in Nemškem, in sicer zato, ker jim je mogoče na ta način sestaviti velike arhitektonsko mirno učinkujoče ulice in trge, kar je pri individualno obdelanih, zlasti še posamezno stoječih hišicah skoro nemogoče. — Zaradi povojnih razmer so pričeli na Angleškem razmišljati, če ne bi iz gospodarskih razlogov kazalo pričeti odpomoči s stanovanjskimi kasarnami. A na dunajskem kongresu za zgradbo stanovanjskih mest, ki se je vršil prošlo jesen, je že zgoraj omenjeni angleški zastopnik Unwin izjavil, da tradicija enodružinske hišice tam vedno krepkeje narašča. Največji del na Angleškem in v Walesu po vojni zgrajenih hiš so enodružinske z vrtovi. Le 16% hiš, ki jih je gradila »London county Council«, to je tista družba, ki je izvedla na Angleškem največje programe za sanacijo Londona in za omiljenje stanovanjske bede, imajo stanovanja v nadstropjih in še od teh hiš gre samo ena tretjina nad dve nadstropji visoko. (Slike takih hiš iz Londona vidite na str. 145.) — Angleški premier minister Baldwin se izjavlja za enodružinske hiše z vrtovi. Chamberlain izjavlja kot minister narodnega zdravja to-le: »Mnogi strokovnjaki in reformatorji na polju stanovanjskih vprašanj nas opozarjajo tudi na gradnjo kasarniških stanovanjskih hiš, da bi spravili čim več ljudi v bližine tovarn. A prišli smo do zaključka, da ostanejo stanovanja v etažah in najemniških kasarnah slej ko prej prokletstvo za človeštvo, pa naj bi se posrečilo stanovanja v etažah in najemniških hišah še tako izboljšati z dvigali, strešnimi vrtovi, parnimi pralnicami in naj se najame še toliko oseb za vzdrževanje reda in čistoče. Ni nobene primere med nenaravnimi pogoji, v katere so najemniki prisiljeno vključeni in med eno- ali dvoetažnimi malimi hišami v prosti okolici, s solncem, zrakom in zdravjem, ki ga uživajo tisti, ki stanujejo v njih. Dve možnosti sta,« pravi Chamberlain dalje, »ali morajo priti stanovanjske kasarne k tovarnam, ali pa se morajo tovarne in hišice predstaviti kot skupine zase na deželo. Včasih imam vtis, kot da hočemo posnemati Amerikance, ko hočemo veliko in obsežno postaviti kot predmet svojega ponosa. Ta ponos bi mogel biti opravičen, kadar bi šlo za premovanje goveje živine. Velikost in pomen naših mest pa ne more biti merjen po številu njihovega prebivalstva. Edino merilo, ki more priti do veljave, je kakovost uprave, telesno zdravje, duhovno stremljenje in sreča prebivalstva.« To ministrstvo, ki si je, kakor sem že zgoraj omenil, poklicalo kot sotrudnika gra-

ditelja mest Unwina, skrbi zlasti za to, da se ustvarjajo dobri načrti za zazidavo selišč.« Dalje pa je izdalo tudi šest preizkušenih tipov za gradnjo enodružinskih hišic, o katerih bomo še pozneje govorili. — Gibanje za gradnjo mest v vrtovih ni nikjer tako uspelo kot na Angleškem, kjer se je započelo.

Na Holandskem pa se razvijajo stanovanjske razmere iz teh-le treh vidikov: 1. oblastva skrbe z dobrimi stavbnimi zakoni, s projekti za nova naselja in z organizacijo stavbne policije za razvoj stavbne delavnosti v bodočnosti; 2. so v svrhu nadzorstva nad obstoječimi stavbami zvezali stavbni zakon s stanovanjskim redom. Država daje občinam posojila, iz katerih morejo dobivati hišni gospodarji kredite za popravo svojih hiš. Država ima oblast, lastnike zelo zanemarjenih hiš prisiliti, da jih podro. V Amsterdamu so od leta 1906. do 1914. podrli cel mestni okraj z 908 stanovanji, za kar je dala država predujem v znesku 900.000 fl.; 3. država daje občinam posojila za nakup zemljišč, za gradnjo stanovanjskih hiš. Ta posojila pa občine oddajajo lahko tudi gradbenim družbam. Poleg teh posojil se dajejo v izjemnih slučajih še prispevki za vzdrževanje stanovanj. Obrestovanje takih posojil je danes tam od 5—6%. Amortizacija pa gre do 50, največ pa do 75 let. Posojila se dajejo le v takih slučajih, v katerih je jasno, da se bo gradilo v obče koristi; eventualni dobički pa morajo pripomoči za zboljšanje stanovanjskih razmer. Glavni pogoj, ki ga stavi občina stavbni družbi, pa je, da sme občina vedno prevzeti dograjene hiše od društva proti plačilu še preostalih dolgov, ki jih je društvo napravilo na breme hiš. Z državno podporo dograjene hiše morejo občine proti koncu termina, ki je bil stavljen za vračanje posojila, vedno brez posebnih plačil prevzeti.

Holandske stanovanjske hišice imajo danes najčešče 34—36 m² zazidane površine in zelo ustrezajo. Pri gradnji hišic se obrača največ pažnje na jedro stanovanja, ki se skuša urediti tako, da je poznejša razširitev hiše mogoča.

Sedaj še nekaj zanimivosti iz nekaterih novejših holandskih selišč: V Limburgu, kjer se nahaja 12 premogokopov s 30.000 delavci, od katerih je 60% poročenih, so v malo letih zgradili 10.200 stanovanj, skoro vse v novih enodružinskih hišicah. Te hišice skušajo porazdeliti tako, da se delavsko prebivalstvo pomeša med domačine. Vsaka hišica vsebuje eno lepo sobo, eno stanovanjsko sobo, malo kuhinjo s pritlikljinami v prizemlju, v nadstropju pa tri spalnice. Vsaka hišica ima tudi klet in shrambo. Tri naselja takih hišic zavzemajo skupaj pas, ki je 4 km dolg in 175 m širok. Za čistost v hišah se skrbi zlasti s tem, da so pota zunaj kolkor mogoče čista! Stanovanjske ceste so po 5 m široke in tlakovane z ostro žgano opeko (klinkerjem). Ob obeh straneh te ceste se nahajata po 50 cm široka pasova za kolesarje in po en žleb. Na to se priključuje 250 cm široka pešpot. Pred vsemi hišami so predvrtovi ali najmanj zelene ruše. — Na 1 ha pride po 25 stanovanj. —

Tu bi bilo omeniti še to, da so v Limburgu poskusili graditi hiše iz betona z žlindro, pa niso dosegli nobenih prihrankov, zato so segli zopet nazaj po opeki. — V Amsterdamu so v letih od 1909.—1925. zgradili 47.000 stanovanj. Občina in država sta dovoljevali enkratne in stalne prispevke. Občina poseduje 1760 ha lastnega zemljišča in skoro vse stavbe na tem zemljišču so zgrajene po dednem stavbnem pravu. Radi dragih temeljev — radi močvirnega stavbišča morajo biti vse stavbe na 15 m globokih pilotih, poleg tega so pa še velike težkoče radi potrebe jezov in odvajanja odpadnih voda — so v Amsterdamu od nekdanj gradili v etažah. Vendar so pa v zadnjih letih zgradili celo vrsto enodružinskih hišic v večji oddaljenosti od mesta. Povpraševanje po stanovanjih v teh hišicah je kljub večji oddaljenosti od delavnic zelo veliko, ker ljudje žele svojim otrokom omogočiti bolj zdrav telesni in duševni razvoj, kakor ga pa more nuditi prašno in zaduhlo mesto. — Zelo zanimiva je nizozemska ureditev nadzorstva nad občinskimi stanovanjskimi hišami. Po 200—1400 strank je dodeljenih eni nadzornici, ki pobira najemnino, ki razdeljuje stranke, ki skrbi za mir in red v naselju, ki vrši tudi službo »poboljševalca« bolj zanemarjenih strank, ki oddeljuje tuberkulozne v bolj izolirana stanovanja itd. — 7000 občinskih stanovanj vzdržuje sedaj še mestni stavbni urad sam, ki ima za to 65—70 občinskih obrtnikov v centralni delavnici. Vzdrževanje pa skušajo sedaj že decentralizirati na ta način, da v posameznih skupinah hiš nastanjujejo obrtnike, ki izvršujejo v prosti obrti mala popravila. Od najemščine se za vzdrževanje enega stanovanja rezervira letno po okoli 1100 Din.

Eno najlepših in res vzorno urejenih nizozemskih mest v vrtovih je Vreewyk, katerega tloris se vidi na prilogi te številke. Na njem vidimo, kako so v daljših obuličnih vrstah razvrščene enodružinske hišice. Če vzamemo dve taki vrsti hiš skupaj, vidimo, kako so med njima ležeči vrtovi združeni v eno celoto, ki je pa po sredi zopet prerezana z ozko potjo za dostop v vrtove od zadaj. Dalje vidimo, kako so pari vrstnih hiš združeni zopet v večje skupine, ki so omejene s širšimi, ponekod s senčnim drevjem zasajenimi cestami. Ob glavni cesti, ki vodi od severa proti jugu, vidimo na levi cerkev, občinska in upravna poslopja. V mestu samem vidimo nekatere dele puščene kot trge in parke, večje trate in igrišča pa najdemo na južnem mestnem parobku. — Slika na str. 129 nam kaže cestno lice hišic tega mesta, slika na str. 135 pa vrtno stran istih hišic. Na sliki na str. 133 je videti tloris najmanjšega tipa enodružinskih hišic na Holandskem. Iz veže imate na levo vstop v kloset, malo dalje pa na stopnišče, ki vodi v podstrešje, kjer so tri spalnice s tremi vzdanimi omarami. Iz veže na desno je razmera velika stanovanjska soba z dvema vzdanimi omarama in okni na cesto in na vrt. Na vrt vodijo iz nje tudi vrata. Poleg te sobe je v ozadju še kuhinja (velika 4 m²). Kleti ni. Zazidana površina cele hišice znaša 28 m². Marsi-

komu se bo zdela ta hišica premajhna, posebno, če bo mislil na pri nas običajne mobilije, ki pa zaslužijo mnogo hujšo obsodbo kakor pa tloris te male hišice. Če si mislimo, da bi bila taka hišica opremljena res samo s takimi potrebnimi mobilijami, ki bi kar najpovolneje ustrezale vsakdanjim življenjskim potrebam, potem bi bila taka majhna hišica za družino petih članov brez dvoma dovolj velika. Saj bi imeli v ozadju lep vrt, ki je v ugodnem vremenu in dela prostem času najlepši prostor za bivanje. Brez dvoma je ugodneje stanovati v tako majhni hišici, kakor pa v stanovanjih, kot jih je zgradila dunajska mestna občina. Glavna dva tipa teh dunajskih stanovanj nam kaže slika na str. 141. Pri tem pa gradnja stanovanja manjšega dunajskega tipa, kjer imate samo malo vežico, kloset, stanovanjsko kuhinjo z balkonom in eno spalnico, prav toliko stane kot pa najmanjši tip holandske hišice. Večji dunajski tip se razlikuje od manjšega predvsem v tem, da ima eno sobo več, ki je pa dostopna preko prve. Videl sem par slučajev, kjer imajo to drugo sobo oddano na podnajemnike, v prvi so pa družinske postelje. Ker imajo ljudje po večini še stare mobilije, so sobe tako polne, da se komaj morejo odpirati vrata. Takih stanovanj so sezidali na Dunaju po vojni nad 20.000 in to v štiri- do šestnadstropnih hišah brez možnosti, da bi se namestila v njih dvigala. Ko je že omenjeni kongres za zgradbo stanovanj in mest v prošli jeseni dunajsko stanovanjsko politiko obsodil kot nezdravo, je zastopnik dunajskih arhitektov na zborovanju dobesedno izjavil: »Čas, ko smo poskušali omiliti stanovanjsko bedo z velikimi in visokimi hišami, je minul...« Kopijo take velike dunajske stanovanjske hiše je zgradila ljubljanska mestna občina na Ahacljevi cesti. — V zvezi z najmanjšim holandskim tipom stanovanjske hišice si hočemo ogledati še tlorise (glej sliko na str. 149) v dveh angleških tipov iz že zgoraj omenjenega vrtnega mesta Welwyna. Trije pari takih hišic tvorijo eno vrstno skupino. Prva zanimivost je pokriti hodnik, ki vodi ob desni strani prvega para iz cestne na vrtno stran. Ta služi v to, da se more priti z vozičkom do vrtov. S tega hodnika je dostopna na levo kuhinja, na desno (v tretjo hišo) pa prostor za shrambo kuriva. V ozadju pa je shramba vrtnega orodja (tools). Iz kuhinje je dostopna obednica, iz obednice pa se pride lahko na vrt ali pa v stanovanjsko sobo, ki je dostopna tudi naravnost iz veže. V prvem nadstropju imamo tri spalnice, kopalnico in eno vzdano omaro za perilo (L. C.). Zanimivo je tudi to, da spalnice niso med seboj zvezane, da je vsaka naravnost dostopna. Drugi tip je z malimi izpremembami sličen pravkar opisanemu. Opozoril bi tudi na to, da v nobeni angleški kuhinji ne manjka pomivalne naprave, ki je navadno ob oknu. Ta dva tlorisa sta zelo podobna tistim šestim tipom, ki jih je izdalo angleško ministvo.

Končno, da bo ta pregled vsaj v glavnih smereh današnjega iskanja na tem polju zakrožen, moram omeniti še primer nemškega

prizadevanja za kar najbolj ekonomično in ugodno nastanitev. Tak primer nam kaže študija (glej sliko na str. 151) znanega arhitekta Bruna Möhringa. On je pokazal na efekt zazidave stavbišča iste velikosti s stanovanjskimi kasarnami pod A) v primeri z zazidavo s prosto stoječimi enostanovanjskimi hišicami pod B) in zopet pod C) z zazidavo z vrstnimi hišicami, enostanovanjsko kasarno (v desnem vogalu) in eno veliko večstanovanjsko hišo (v levem vogalu), ki bi bila zgrajena tako, da bi bil na notranji strani hodnik v lahno položni spirali, iz katerega bi bil dostop k posameznim stanovanjem, tako da bi bilo mogoče tudi brez uporabe stopnišč priti z otroškim vozičkom s ceste do najvišje ležečega stanovanja. Za vsako stanovanje pa je odmeril primeren košček vrta. Zazidava pod A nudi pač največ stanovanj (780), a ima vrta samo 12.000 m² in 16.000 m² cest. Zazidava pod B nudi samo 179 stanovanj, površina vrtov znaša 54.000 m², površina potov pa 12.000 m². Slučaj pod C pa daje 300 stanovanj, 68.000 m² vrta in samo 4000 m² cest. To je skoro šestkrat toliko vrtov in samo eno četrtnino toliko cest kot pod A. Da tudi ta rešitev ne more biti še končno veljavna, to priznava Möhring sam, dasi se ji mora priznati, da ni nezanimiva, čeprav ima že najmanj enega predhodnika v projektu za prezidavo Pariza, ki je bil razstavljen 1925 na razstavi dekorativnih umetnosti v Parizu.

Ko je šla v avgustu 1925 »Deutsche Gartenstadt-Gesellschaft« — iz njenih publikacij imam največ virov za predstoječi članek — na študijsko potovanje na Angleško in Holandsko, je njen drugi predsednik, dr. H. Kampfmayer, združil na tem potovanju pridobljena spoznanja v tele tri glavne misli: 1. sredstev, s katerimi si gradimo domove, ne smemo razbiti v nešteto malih podjetij, marveč jih moramo strniti iz gospodarskih in arhitektonskih interesov v velike mase, to se pravi: ne gradimo malih hišic posamezno, marveč v vrstah. Na ta način dobimo enotno maso hišic, ki bodo tudi bolj tople. Pa tudi vrtovi bodo lahko lepši, ker bodo tvorili večje solncu dostopne celine; 2. če hočemo ohraniti enodružinsko hišo z vrtom kot prevladajočo obliko stanovanj tudi za manj premožne, potem moramo znižati svoje zahteve tako glede velikosti hiš, kakor tudi glede velikosti prostorov; 3. misel vrtnega mesta se je praktično obnesla; treba je iskati še zadovoljive rešitve za stanovanjsko hišo in za sredstva, s katerimi bi se zgradila.

Ob koncu se mi zdi primerno opozoriti še na misel, da se z mesti v vrtovih bližamo tistemu naravnemu idealu bivanja, ki ga imamo v preprosti obliki v naših vaseh, v bolj kultivirani, za meščana obdelani pa v starih rimskih hišah (glej prilogo), kjer je prebil gospodar s svojo družino ves svoj čas dela in oddiha v proti nebu odprtem atriju — glavnem prostoru rimske hiše, ali pa v peristilu, to je v vrtu, obdanem s hodnikom, čigar streha je počivala na zunanji strani na obmejnem zidu, na notranji pa na stebrih.

Problem slovenske izobrazbe

Dr. Franjo Čibej

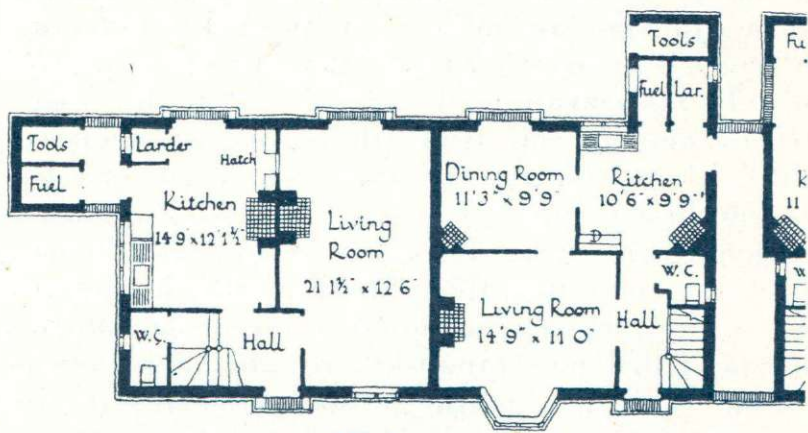
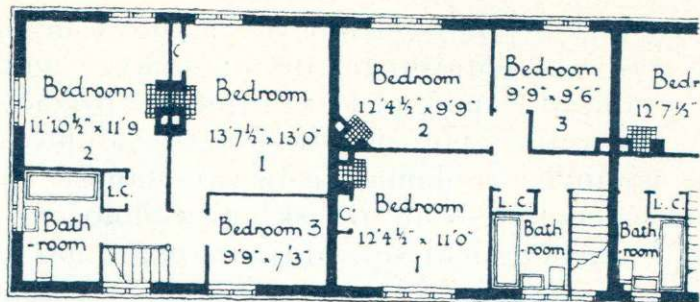
3. Poskus nove koncentracije

Gre sedaj za to, da splošno shemo preoblikujemo v konkreten izobrazen ideal, ki naj bi bil po možnosti čim najbolj vsebinsko določen. Določiti nam je živo sliko in podobo, po kateri naj izobrazimo našega človeka naših dni.

1. Vsak otrok, vsak človek, ki pride na svet, je za nas živa istinitost. Z njim prodre v že dani svet to, kar še ni bilo, — nova možnost s tisoč novimi odtenki, izmed katerih doslej še nobena nismo videli. Z vsakim otrokom se začne nekaj samolastnega in edinega; vedeti moramo, da je velika milost, da duhovno življenje vedno iznova lahko začne od začetka in se dvigne navzgor v novo življenjsko formo. Iz prvotnega instinktivnega bitja, iz neobdelanega in amorfnega ila postane tekom otroške dobe duhovna stvar — človek, ki se prosto premika in veseli svojega napredka, ki je izobrazljiv in sam izobrazuje, ki more svoje notranje podobe in zamisli upodobiti v raznem materialu in izraža lastno dušo in njene zamahljaje v jeziku in gestiki. Postane človek, ki iz »temotne, obzidane osamljenosti« stopi v stik z drugimi po živem občevanju in nepreštevni dušnih dotikih.

Človek postane človek po izobrazbi, izobrazba pa vključuje več strani. Vsaka psiha je že po svojem prirodnem postanku obtežena po toliko in toliko svojstvenih lastnostih, — kar ji je dedovanje naprtilo na rame, je neizbrisno; dalje so v duši momenti, ki po svojem notranjem nujnem ritmu rastejo in silijo človeka v določeno smer. Nobena vzgoja in nobeno poseganje od zunaj ne bo psihe potisnilo stran od začrtane smeri. Pride čas, ko se bo otrok spontano začel igrati in iz svojih čudežnih sanj oživil svet okrog sebe ter z njim govoril in se mrtvih predmetov oklepjal, kot da bi bili živa bitja. In prišel bo dan, ko bo mladostnik doživel izpolnitev sanj svojega srca in izkusil novo izkustvo; v svoji erotiki bo začutil ženo in s svojo roko prijel za drugim polom svojega bistva in življenja.

To so stvari, ki nujno do njih privede življenje, ki neizprijeno in neizprevrženo sledi zakonom notranjosti. Vse to leži v psihi, dorašča, in ko dozori, stopi na dan. A duša sama v sebi še ni vse. Ob stiku z vnanjim svetom in kulturnim življenjem se šele oblikuje v pravo osebnost. Ob stiku s naravo, živo in mrtvo; ob stiku s kulturnimi tvorbami in duhovno-objektivnim svetom; če živi v zajednici, in kar je zelo važno: če občuje prijateljsko z drugimi dušami, če je oklenjena od ljubezni in drugo dušo oklepa s svojo ljubeznijo; če na dnu vé za Boga in od njega verno pričakuje, da bo rešil in dopolnil njo, ki jo je

Welwyn,

dve edinici iz sistema šestih stanovanjskih hišic

napravil po svoji podobi; če vse to eksistira, se duša izobrazuje v celoto in popolnost.

Če torej govorimo o izobrazbi, in posebej še o slovenski izobrazbi, ne moremo izhajati le od prirodno dane rasti človeške psihe, ampak moramo očrtati tudi ozadje in tla, iz katerih dobiva človeška duša svoje najzlahtnejše življenjske sokove. To izvenpsihično realnost smo podali v predidajočem poglavju. A pokazalo se je, da je zlasti naša kulturno-duhovna bilanca dokaj nezadostna, nezanesljiva in toliko zamotana, da se ž njo ne moremo zadovoljiti; marsikaj moramo spremeniti in izločiti, drugo na novo razvrstiti, predvsem pa moramo vedeti, da gre za bodočnost in njene še skrite neizčrpane in neizčrpne možnosti, ki jih nikdar ne bomo ustvarili iz tega, kar danes je in je bilo včeraj.

Svojega življenja ne moremo nasloniti na zgoraj orisano ozadje, in še manj moremo stvoriti svoj izobrazbeni ideal na temelju podane duhovne kulturne bilance.

Naše najgloblje prepričanje je, da moramo iz pestre in nepregledne svoje duhovne preteklosti izločiti in izbrati nekatere temeljne sile; iz mnogoličnosti nam je izbrati par osnovnih tonov, vse ostalo pa treba pustiti pri miru. Napraviti treba novo koncentracijo izobrazbenih dobrin in življenjskih vrednot, očrtati moramo temeljni okvir, v katerem bomo živeli.

In še nekaj. Te življenjske sile ne prevzemamo le od preteklosti, ne oziramo se nazaj kot da bi hoteli postati nekaj, kar je že zdavnaj bilo. Če bomo govorili o slovenstvu, krščanstvu, antiki in še drugih elementih, mislimo vedno na čisto individualne, sedaj in v bodočnosti eksistirujoče življenjske momente.

Naše kulturno in duhovno življenje torej ne poteka več samo po sebi in tudi ideal izobrazbe se ne stvarja več naivno na podlagi običajev,

družinske vzgoje, tradicije, stanovskih momentov ter zajedniškega duha; temveč potrebuje posebnega umetnega vzgojnega prizadevanja, ki iz velike množice historičnih duhovnih sil, iz njihove problematike in zamotanosti zavestno poišče nekatere in jih sklopi v določeno enoto.

2. Za tak ideal se zadnje čase pri nas potegujejo razne težnje in vzgojne naprave. Pomislimo le na poskuse, kako dati najširšim plastem našega ljudstva in mladini v pošolski dobi primerno »izobrazbo«. Ti poskusi so se osredotočili v delu tako zvanih ljudskih visokih šol (često neprimerno ljudskih »univerz« imenovanih), ki naj bi odrastlim nudile temelj, na katerem bi se mogel tvoriti resničen življenjski in svetovni nazor. Te naprave so izhajale najprej od čisto praktično utilitarističnih motivov in so bile izraz najnujnejših življenjskih potreb. Razne politične, stanovske, religiozne in gospodarske vzgojne institucije so vršile široko prosvetno delo, prinašale pregled in pogled na življenje; a duhovni voditelji so morali uvideti, da pri »protislovni mnogoličnosti in kritični zrahljanosti našega današnjega življenja« ne pridemo nikamor brez enotne vzgoje in izobrazbe. Enotna izobrazba pa ni dosegljiva zgolj organizatoričnemu dejanju, — to vse je sekundarno. Enotnost je možna le na podlagi enotne ideje, enotno strukturiranega ideala izobrazbe. Tako se iztekajo vsi našti poskusi v našo smer.

Od druge, a deloma sorodne strani išče nov izobrazbeni ideal naše moderno mladinsko gibanje. Kako in v kakšnem zmislu, bomo videli spodaj. A tudi v naše šolstvo in vzgojstvo so zašli deloma novi impulzi. Danes gre hud boj za šolo in njeno reformo. Ne samo mladina sama, tudi življenjske in poklicne razmere so zanesle preobraževanje v naše javne vzgojne naprave; novo življenje se bori proti zastarelim poklicnim interesom, historičnim silam in birokratičnim napravam. Naša učiteljska vrše svojo nalogo nezadostno, slone na lažiznanstvenih shemah, ter ne izobrazujejo učiteljstva v zmislu težnj časa. Srednja šola eksperimentira, namesto da bi določila formalno in vsebinsko cilj, ki ga hoče doseči. V osnovnem šolstvu še tudi ni vse v redu, razne poklicne in nadaljevalne šole delajo kompromise med humanistično-klasicističnim, moderno-utilitarističnim in zgolj naravoslovnim izobrazbenim idealom itd. Pri tem pa ostane odprto vprašanje, kako in v čem naj vse našti in še druge vzgojne naprave ustvarjajo baš našo slovensko izobrazbo. Saj je vsekdar in povsod naša tiha in prikrita želja, da bi vsakdo bil resničen član našega naroda, nujen člen duhovne celote in živega kraljestva, ki v sebi združuje vse posamezne duhovne utripe in zamahlja v eno formo in zgradnjo. Če naj bo vse to, je jasno, da moramo držati med svojimi prsti živo sliko o človeku in njegovi izobrazbi ter biti pripravljeni, da z aktivnim dejanjem uresničimo to podobo. Pri tem ne smemo izhajati od krilatic in zanešenih fraz; kar moremo storiti, je, da

duhovno-kulturno življenje z enostavim o in na novo koncentriramo. Le tako se izognemo današnji kulturni krizi in zagati izobrazbe; a obenem ne pademo nazaj v kulturno barbarstvo in duhovni primitivizem. Izločiti moramo to, kar je nepotrebnega, in pospešiti to, kar je bistvenega.

5. Ta koncentracija ni možna, če enostavno črtamo ali odstranimo kateregakoli izmed zgoraj pod 2. naštetih elementov (Troeltsch, l. c. 209). Nezmislno bi bilo, če bi menili, da moremo vso tehnično-kapitalistično življenjsko podlago odstraniti ali ignorirati. Obvladanje prirode, pridobitve na zdravstvenem polju, gospodarski red, strojni ritem našega življenja, skrajna ekonomija časa so istinitost, pred katero si more zapreti oči le fantast, profesor, literat ali romantik. Blodnja duha bi bila, če bi hoteli vse to poteptati v tla in bi v mogočem zaletu pridigovali proti brezbožni naši dobi. Zmerjanje in samo zmerjanje ne pomaga nič in ne drži nič.

Prav tako je nemogoče odpraviti demokracijo politično-politični razvoj in gibanje mas, ki jih je ta razvoj prinesel. Živimo v tem vrvenju, naseljeni smo tako in tako v mestih, trgih in vaseh, toliko in toliko gosto; dolgo smo se zaletavali za svojo politično samostojnost, v svojem političnem telesu hranimo te in te politične stranke z dokaj enolično in omejeno ideologijo. Vse to so realni momenti, s katerimi moramo računati, in vsako upanje konservativnih romantikov je nemogoče, dokler živi v nas v bodočnost obrnjeno in v bodočnost verujoče teženje.

A nezmislno je tudi, če se enostransko omejimo na en ali drug element, recimo na klasicizem, ali če se z vso vehemenco borimo proti renesansi ali antiki, ali če se zatekamo v srednjeveško filozofijo in hočemo tam po sili iztisniti ideje, ki sta jih novi vek in moderna izluščila in oblikovala v neprimerno zrelejši formi; ali če v vzgoji pretiravamo princip avtoritete ali pa princip svobode, namesto da bi otroka navadili na red in živo ureditev v zajednico in šolsko življenje.

Tu ne pomaga nobena tožba; da, tožba sama bi bila izdajstvo nad samim seboj in priznanje lastne nemoči. »Zenostavljenje moremo doseči le, če ustvarimo red in razvrstitev, če izluščimo odločilne vrednote ali dominante, ki vodijo celoto in jo naredo enotno, in ki naj jih vsakdo v svojem položaju in okrožju porabi po svoje« (Troeltsch, l. c. 210). Vsega ne moremo obseči, vsakdo pa lahko obvlada sebe in svet z vrednotami vodnicami, — a seveda le tedaj, če jih je spoznal, občutil in priznal. Izklesati si je moral te smernice, potem šele bo po njih uravnal svoje dejanje in nehanje.

4. Kako pridemo do teh po novi koncentraciji dobljenih vrednot? Vedeti moramo, da gre za nekaj duhovnega in najvišjega; kakor je izobrazba v svoji končni obliki nekaj interno-notranjega in dušnega, tako tudi ne more nastati ob stiku z neduhovnimi vrednotami. Realno

praktične, gospodarske in politične razmere so realnost, v kateri živimo, a za stvaritev končne izobrazbe niso odločilne, ob tem svetu duhovna rast ne more uspeti. Zato moramo najprej izločiti vse, kar je zgolj predpogoj in podlaga, a nima odločilnega vpliva na notranje jedro, na značaj in miselnost osebnosti.

Semkaj prištevamo vse praktične stvari, ki določajo značaj in lice našega življenjskega načina, dela in reda, ki pa ne izobrazujejo jedra, še manj ga morejo izpolniti. So le material in predpogoj danih razmer, določiti in oblikovati jih mora šele človek, osebnost jim mora dati šele zmisel in moralno ter religiozno vrednost. — Dalje gredo semkaj interesi in nujnosti, ki se tičejo zgolj intelektualnega znanja. Znanje, ki z njim obvladamo svet in ga podredimo smotrom duha, je le predpogoj in snov, sredstvo in razširjanje obzorja, a ni stvar, ki bi tvorila središče življenja in mu dala končni zmisel. Znanja, spretnosti in izvežbanosti so hvalevredni predmet vzgoje in pouka. V teh stvareh ni enakomernosti, od nekoga zahtevamo več, od drugega manj, tu torej ni končne popolnosti; vsakdo se mora ravnati po svojih poklicnih potrebah in se pretežno zanimati za en oddelek; a najvažnejše je, da uvidimo, da po teh duhovnih silah ne moremo izoblikovati končnega in centralnega duhovnega življenja. Taka končna izobrazba je možna le po takih duhovnih silah in vrednotah, ki imajo same v sebi svojo zadnjo vrednost in svoj končni zmisel (Troeltsch 212).

Zato odpade iz jedra duhovne izobrazbe vsa gospodarsko tehnična podlaga našega življenja. Vse to je predmet znanja, ne izobrazbe, in sicer znanja, ki niti ni za vse enako potrebno. Gospodarski red, danes tako zvani kapitalizem, je kljub vsem reformam in socializacijam naša usoda za dogleden čas. Kako in v koliko se bo spremenil, to ni stvar estetično-romantičnih ali političnih in etično-principielnih akcij, temveč v velikem obsegu zadeva immanentno gospodarskih momentov. Skušati moramo, da to stanje podredimo čim višjim duhovnim ciljem in smotrom in se vdamo v odprta vprašanja in protislovja. Vsekakor pa iz vsega tega ne moremo dobiti izobrazbenega cilja. Tudi za izobrazbo trgovsko in gospodarsko usmerjenih poklicev je treba še kaj drugega kot zgolj gospodarskih momentov. V splošnem pa velja, da poznanje gospodarstva ni splošno veljaven temelj izobrazbe. »Kdor ga rabi, naj se pobriga zanj; komur ga ni treba, naj se zadovolji z najsplošnejšim vpogledom v bistvo tega sistema, ki ga ni težko dobiti« (Troeltsch).

Prav tako treba izločiti politični življenjski red, v katerem živimo in ki določa našo zunanjo eksistenco. Tudi ta je po večini dan po usodi in nujnosti, posledica zgodovinskih razmer, ni pa povsem dejanje in interes centralne osebnosti. Politična dejanja izhajajo iz neracionalnih teženj za uveljavljenjem samega sebe ter nagonom za močjo in vladanjem; moderni državni aparat izkazuje obširno birokracijo,

nivelacijo poedincev; praktično-socialno in pravno udejstvovanje je svet s svojo logiko, politične stranke so poglavje zase. Za vse te stvari moramo do neke mere vedeti, s svojimi življenjskimi interesi smo na tej celoti zainteresirani, potrebno je, da imamo instinkt za nastajajoče politične grupacije, nevarnosti in možnosti razpleta kriz. So problemi, ki smo na njih po svojem svetovnem nazoru prizadeti (glej zgoraj pod 2. problem krize moderne demokracije). A v glavnem velja pač neoporečno, da gre pri tem le za predpogoje in temelje vse eksistence, ne pa za jedro in cilj duhovne izobrazbe. Res je, da moramo gojiti čut za nacionalne življenjske potrebe; umevna je ljubezen do domovine; če smo na svojo državo ponosni in gojimo čut za zajednico, so to prirodne težnje. In prav tako je nujno, da se brigamo iz notranje potrebe za svoje neodrešene brate onkraj političnih meja. A vse to so interna vprašanja politične vzgoje v podrobnem. Kar hočemo poudariti, je, da politična fakta in dejanja sama po sebi ne morejo tvoriti duhovne vrednote, po kateri naj bi se izoblikoval cel človek. V preteklosti in sedanosti nam je politika prepogostokrat izpolnila dušo in dala zmisel vsemu našemu bistvu, a upamo, da ne več tako v bodočnosti.

Izločiti moramo tretjič vsa zgolj teoretična področja, kolikor gre v glavnem za znanje in ne za notranji zmisel vsega ter požrtvovalno delo na znanstvenem področju. Če pregledamo še toliko faktov, pregled in znanje sama v sebi nimata nobenega smotra in zmisla, izkazujeta le zakonitosti in zveze, zaporedje in sledenje dejanja. Posamezne akcente mora človek sam položiti v fakta, po svojih interesih ocenjuje svet, življenje in preteklost; iz njegovega navdušenja in središča njegove duše zadobi vse svojo vrednost in zmisel; torej iz tega, kar hočemo ustvariti z izobraževanjem in česar ne moremo določiti ne s svojim naravoslovnim in historijsko duhovslovnim znanjem. Da, še več; »zgolj naravoslovno znanje ogroža metafizično duha, zgolj zgodovinsko pa ga relativira in zdrobi etično« (Troeltsch, 215).

5. Poskus koncentracije glavnih duhovnih sil, ki imajo same v sebi svojo končno vrednost, nas torej vodi nazaj na one tri stare elemente, na krščanstvo, slovenstvo in antiko. Antični humanizem, krščanski svet duše in notranjosti ter slovensko-slovanska duhovna smer in narodna vitalnost so prvine vsega našega duhovnega življenja. Elementi so že stari, njihova medsebojnost je bila pred sto leti še čisto druga kot je danes, moderno življenje zlasti zadnjih desetletij in povojnih let je obraz naše bitnosti precej spremenilo, a vse tri prvine še danes nazorno in živo določajo naše življenje, eksistirajo v veliki množini konkretnih in vedno novih form, ter se v živem in intenzivnem ritmu prelivajo v življenjske oblike bodočnosti.

Gre torej za razmerje te trojice, gre za vprašanje, so-li vse tri enako vredne in važne, je-li

možna še kaka nadaljnja koncentracija, da izmed njih katero izločimo in potisnemo na drugo ali srednje mesto? Če se vživimo v te tri osnovne tone, se nam zablešči oko od preobilnega bogastva in ustavi utrip srca za hip — tolikšne napetosti in takšna nasprotja so tu združena. Je-li ta trojica poslednji odgovor?

Če smo odkriti, moramo priznati in izpovedati, da vse tri sile tiče globoko v naših dušah, in so neločljivo zvezane in zrastle z vsemi dejanji naše zgodovine, naše umetnosti in literature, naše osebne kulture. Vsako izločevanje bi bilo nasilje, ki ga zmore le zaslepljen fanatik, nerealen fantast, enostransko usmerjen prorok, politični agitator.

Kajti, še preveč so ti elementi med sabo spojeni in jih niti v teoriji in abstrakciji ne moremo ločiti. V življenju in realnem svetu so tako prepreženi med seboj, da jih marsikdo zamenja in tolmači enega iz drugega. Humanisti vidijo le antiko in renesanso, v krščanstvu vidijo le nadaljevanje antičnih poganskih teženj, ne občutijo, kako bistveno drugačen je svet krščanstva. Drugi vidijo v krščanstvu le orientalski ali pozno antični nepotrebn element življenja ter priznavajo le domačo preteklost in nacionalni element. In zopet drugim je krščanstvo vse, a ostala kultura nepomemben balast, antično poganstvo, posvetni hedonizem in pogubno sanjarjenje.

Da, nič ne moremo spremeniti na svojem položaju, vsi trije elementi so danes za nas istinitost, drug drugega utemeljuje in določa po svoje. To je naravno, saj so vsi trije skupaj ustvarili dušo in kulturo naše sedanjosti. Odkar živimo svojo zgodovino tudi mi Slovenci, gradimo svoj svet in oblikujemo kos lastnega življenja; a obenem doprinašamo svoj prispevek k evropskemu duhovnemu kraljestvu, — saj je ideja človečanstva vsem narodom zapada skupna. In še nekaj, tudi mi delamo za uresničenje krščanskega občestva in kraljestva božjega na tem in onem svetu.

Torej z izločenjem ne moremo ničesar več opraviti. Tu nam more pomoči le »odločna razporeditev« omenjenih duhovnih vrednot, a ta razvrstitev in ocenitev se ne more nasloniti na »razloge razuma ali znanstvene konstrukcije, temveč na neposrednost čuvstva in prepričanja« (Troeltsch). Gre za življenjske vrednote, za odločitve, ki bo vse naše sedanje in bodoče življenje potisnila v določeno smer; gre za pogum in zgodovinsko dejanje, prijeti se moramo za svoje srce. V takem položaju ne more znanost in intelekt ničesar. Priti moramo do jasnosti, a ne gre za jasnost znanja, bolj za jasnost bistva. Naša razvrstitev mora sloneti na substanci in pogumu, da zgrabimo za bodočnostjo, da si upamo to, kar je še negotovega, da primemo v to, kar se ne dá izpolniti, da verujemo v zvezde, ki se bodo uravnale ugodno, ko bo naše dejanje storjeno.

Brez take odločitve in poguma ne bomo prišli do zenostavljenja, obtičali bomo v dosedanjem

neodločnem cincanju in ugibanju. Čas je že, da se dvignemo in z odločno gesto pribijemo tri stebre, na prvo mesto tega, na drugo tega in na tretje tega. Historicistično preobložena sedanost rabi zdravega in tečnega kruha; bodimo dosledni in ne iščimo ga po ovinkih. Za stvaritev živega slovenskega izobrazbenega ideala je treba odločne koncentracije ter trdne razvrstitve duhovnih sil. S tem izpovedujemo s v o j e prepričanje, kdor čuti drugače in ve za drug red duhovnega življenja, naj po svoje dopolni našo sliko.

a) **K r š č a n s t v o**. Če naj ima naše življenje trdna tla, jih more imeti edinole v religiji. Odkrito priznavamo, da mora v našem življenju biti odločen **r e l i g i o z n i e l e m e n t**. Kakorkoli že si mislimo odnos med kulturo in religijo, — zdi se kot da bi med težnjo za kulturnim stvarjanjem in religioznim doživetjem obstojala neka napetost, — človeške osebnosti in zmiselnega dušnega življenja ni brez religioznih fundamentov. Religija je brez dvoma osredje vsega, in sicer ne samo religija sploh, temveč specielno **k r š č a n s t v o**. Krščanstvo je oni element, v katerem je zrastle naše duhovno življenje od početka; je naša usoda, in ljubiti ga moramo ali sovražiti kakor ljubimo ali sovražimo svojo usodo.

Krščanstvo je naša religija in bo ostalo naša religija, ker je neločljivo zvezano z našo kulturo. Vse naše težnje in želje, vsa naša navdušenja in naše nadarjenosti je z razumevanjem sprejelo vase. Vzbuvalo je duhovne sile, ki so zaspale, drugje izločilo take, ki niso spadale v celoto. Vzbičalo, zavrlo, potrdilo, preobrnilo, discipliniralo, zatrlo in sprostito je vedno znova našega genija; ob njem se je obogatila in oplodila naša duhovna eksistenca.

Tako tvori krščanstvo temeljno plat in ozadje, iz katerega vzrašča vse naše duhovno življenje. Sprejelo je vase duhovno življenje naših pradedov, iz teh svojih izkušenj navaja sedaj nas k religioznemu življenju. Če hočemo priti do lastne religije, se ne moremo povzpeti do občeločloveške in čistočloveške religioznosti, vsidrati se moramo v konkretne bogastvu in moči svoje historične religije. Kdor hoče imeti religijo, jo bo prejel iz temeljev v preteklosti, od tu se bo šele povzpел do lastnega življenja. Njegovo življenje, če noče biti teorija, igra ali suha človečanska shema, mora vzkleti iz duhovnosti preteklosti, podobno, kakor nosijo naša telesa v sebi sokove naše zemlje in forme prednikov (Troeltsch).

A s tem še ni rečeno, da bi naša religija ne mogla biti **i n d i v i d u a l n a**, taka, kakršna je naši dobi potrebna. Pristno religiozno življenje izhaja iz zadnjih in najbolj živih globin človeške psihe ter je izraz vseh teh poslednjih napetosti in protislovij. Religija, ki ni vnanja gesta in beseda, okamenela dogma in kazuistično fiksirana liturgija, je najvišji vzgon osebnosti, ki vdano izpolnjuje božjo voljo ter baš svoj najvišji individualizem podredi ljubezni do so-bratov. Religiozni človek pozabi nase ter iz

ljubezni do Boga premaga samoljubje in navezanost na svet, ali vsaj skuša premagati polarnost med božjim in človeškim, božanskim elementom in stvarstvom. A iz svoje kože ne more, njegova religija nosi žig njegove duše in njegove dobe.

Religija (za naš krščanstvo) se razvija in raste po svoji notranji sili; kjer treba, sprejema od drugod, od filozofije, moralne in socialne kulture, umetnosti. A glavno je, da ostane v središču vsega duhovnega življenja, da izraža zmisel vseh stvari in tvori jedro, ki izžareva v vso izobrazbo duha. Religija ne sme biti intelektualistično formulirani svetovni nazor (torej filozofija), ne sme biti zgolj morala ali celo socialna etika, ki zahteva le požrtvovalnega dela za človeško družbo, a do transcendentnega sveta ni v nobenem živem odnosu; religija ni esteticistično prikrit kult lastnega jaza. Religija je najbistvenejši del človeške duše, če duša nima stika z božanstvom, si ustvari malika, ki ga ogreva z religiozno toploto. Zato je jasno, da mora religija biti osredje izobrazbe; človek mora vzrasti v religiozno atmosfero, prisvojiti si mora elemente tega življenja, doumeti mora religiozne vrednote, sam iz sebe mora stvoriti lastno religiozno življenje, v živi religiozni zajednici mora to svoje življenje poglobiti in razširiti, religija mora fundirati vse njegovo ostalo duhovno življenje.

Berdjajev je napisal knjigo o »novem srednjem veku,« češ da bo naša bodoča kultura zopetni srednji vek, ker bo enotna in osredotočena okrog religiozne ideje. Najbo kakorkoli, prerokovanje je nezmiselna stvar, in mehanično gleda in presoja zgodovino, kdor misli, da se razvojne faze ponavljajo. Srednji vek je zatopil daleč za nami, v tem zmislu ni zanj restavracije.

A dvoje faktov imamo pri tem vendarle lahko v mislih. Prvi je ta, da živimo v času religiozne obnove. Kdor zna poslušati in gledati, bo potrdil, da danes religiozno življenje zopet vstaja, na sto koncih zopet vstaja. Ne samo v posameznih preobčutljivih dušah in osamljenih srcih, temveč z vso vehemenco in intenzivnostjo, često še preveč radikalno in eksplozivno. Kar tipljejo roke za Bogom, kar ozirajo se v zapuščeni ulici, da bi se pri oknu prikazala roka božjega življenja, po živih simbolih se človek povzpenja navzgor k božjemu obličju; priroda, duša, najintimnejša molitev so mu perot, da se dvigne k Njemu. Kratkoviden je, kdor ne vidi, kako božja moč daje resnično novo življenje današnjemu človeku. Bog preskuša sedaj svet. Čutiti treba, kako blizu je vsakemu izmed nas. Vprašanje religiozne obnove postane osebno vprašanje: ali gori naše srce v nas? Smo li na poti do končnega religioznega miru in spasa svoje duše? Ob takem položaju je že celo nujno, da potisnemo vprašanje religije in krščanstva na prvo mesto in v osredje izobrazbe.

Drugo pa je, da moramo zavrniti ugovor, kot da bi religija bila nekaj intimno zasebnega

in sila, ki s tem svetom in polnim življenjem nima zveze. Navaja se, da je religijo nemogoče upodobiti in izraziti z besedo in sliko, še manj, da je možno religijo propagirati ali jo izkazati duši, ki je zanjo mrtva. Skeptično se dvomi, boli današnja religija zrastle preko individualizma in potegnili za sabo vso osebnost. Mislimo, da mirno lahko odgovorimo na take pomislake. Nikogar ne bomo pregnali, nobenega motiva ni treba zatajiti, ni treba sile napraviti ne kulturi, ne sebi, ne bogastvu prirode, ne duhovnemu svetu. Religija je lahko središče osebnosti ne da bi zanikala kulturo, možnih je nešteto variant; bodočnost bo pokazala, katere bodo postale realnost in dominantna v našem življenju.

b) Slove n s t v o. Religiozno-metafizična ideja je v resnici središče duha in izobrazbe, — in po pravici naša sedanja formalistična in neživa izobrazba hrepeni po bistvu in metafiziki — a izčrpati izobrazbe ne more. »Religija je, čim religioznejša je, usmerjena v notranjost in k najvišjemu in zato razmeroma brez moči napram svetu in kulturi, družbi in običajem, državi in pravu, umetnosti in znanosti« (Troeltsch, 222). Ta območja črpajo iz drugih virov, čeprav so posredno tudi v zvezi z religiozno idejo. Vsidrana so realneje in konkretnije v tem, kar nam je najbližje, kar je dano z našo zgodovino in nam leži v krvi. Ves ta kompleks lahko imenujemo slovenstvo; glavno je, da ga prav razumemo. Ta princip določa vse naše zadržanje, ustvarja življenjski prostor, prirodno in kulturno okrožje, v katerem dihamo in živimo; po tem principu se naše žitje in bitje določa čisto na dnu, — v ta svet duševno in duhovno vzraščamo; ob njem se oblikujemo v Slovence, to se pravi individue, ki v živem svojevrstnem ritmu in stilu živimo, gledamo v svet s svojevrstnim pogledom in tudi v občestvu izkazujemo svoj značaj. Naše oko se svojelastno odpira pokrajini, naša pesem samo-svoje kipi iz naših grl, svojevrstno gredo naši koraki čez polje, iz svoje notranje nujnosti boža naša mati svojega otroka.

Naše bistvo — vir in početek naše osebnosti, naših nadčloveških odnošajev in naše kulture, — je često globoko zakopano v umetnem in tujem balastu, v učenju in površni modrosti, v okosteneli navadi in konvencionalni laži ali frazi. A to bistvo je živa istinitost; naloga izobraževanja je, da to bistvo dvigne, kjer je zakopano; da ga razširi, poglobi, nanovo uresniči; da ga dvigne do zavesti; da ga otrok in mladostnik in odrastli doume; da moški in ženska živita v tem elementu in ga s svojo produktivnostjo obogatita.

Kaj je to slovenstvo, katere sile in svojstvenosti izkazuje, kdaj se začenja v zgodovini zavestno uveljavljati, kako so ga tlačili k tlom tuji elementi, kako je določilo smer razvoju našega javnega življenja; kakšne so characterske lastnosti našega človeka, kako se naš duh odbija in loči od sosednih plemen in narodnosti; kakšno je bilo naše socialno in agrarno življenje, v koliko smo živ reprezentant slovanske

miselnosti; je-li naš kulturno-duhovni živelj še razmeroma mlad in primitiven, — zasidran še čisto v instinktivno-materinskem kompleksu; — da torej še nismo ustvarili svoje klasike in klasične kulture, — vse to so važna vprašanja, a nanje tu ne moremo odgovoriti.¹

Storiti hočemo nekaj drugega; pokazati hočemo, kje treba ta element iskati; povedati hočemo, kako se uveljavlja, v koliko oblikah eksistira; napraviti hočemo dušo za te pojave do v z e t n o; potem bo že sama doumela tudi vsebino teh fenomenov. Važno se nam zdi predvsem, da uvidimo, kako nekaj svojevrstnega in realnega je baš »nacionalni element«. Za te stvari treba imeti instinkt in čut. A ko bomo sami vse to doumeli, bomo tudi druge lahko v ta svet uvedli in jih — izobrazili.

Slovenstva torej ne skušamo psihološko določiti; ne stikamo za karakterološkimi določili in ne razlagamo iz njih naše kulture. Izhajamo od naše več ali manj objektivne kulture ter hočemo do te mnogoličnosti priti v živ odnos. Tedaj se pred nami odpre tolikšna pestrost, da se očesu zablešči in da vzhičeni pristanemo na to bogastvo. Naše življenjsko čuvstvo nam pove, da gre tu za naše bistvo, in našega duha, ki se je razvijal in udejstvoval že zdavnaj, a se danes prikazuje v nepreglednih novih možnostih.

Slovinci smo preoblikovali zemljo in življenje po svoje, v vsaki formi našega življenja tiči kos našega človečanstva; te forme gledajo na nas z bdečim očesom, izraz so naše duše in našega duha. Gledajo nas, ker so podobe po naši podobi, zahvaljujejo se, da smo jih ustvarili; samo za nas obstojajo, z nami žive; a ohranile bi naše človečanstvo in dih našega telesa, četudi bi pozabili nanje in izginili s površja zemlje. V mitu, kultu in jeziku; v umetnosti, znanosti in pravu; v načinu, kako obdelujemo zemljo in občujemo v družbi, v načinu, kako se v naših dušah rojeva Bog, brezimni, ki ga s svojim dejanjem nikdar ne moremo doseči, — v vsem tem so dokazi za existenco konkretno-nazornega bistva slovenstva.

Začnimo z najenostavnejšimi kulturnimi objektivacijami, ki se še niso popolnoma izločile od subjektivnega življenja, ki takorekoč eksistirajo zato, da jih primemo, preizkusimo, doživimo; vse te forme hočejo, da z njimi živimo. V sebi nosijo takorekoč klic, »jaz sem ti, pridi, živi z menoj.« Tu je n. pr. kladivo, ki pravi, »jaz sem tvoja pest, vzemi me in zamahni z mano«. Obleka je brez zmisla, če je ne nosimo; šele na telesu človeka ima svojo obliko in svojo lepoto.² Teh objektivacij je nešteto, v njih se

¹ K temu prim. moj članek o »metafiziki in dialektiki slovenstva« v II. letniku Križa na gori.

² Freyer, Der Staat, str. 45, 1926. V naslednjem so nekateri zgledi vzeti iz te knjige.

izživlja in izdejstvuje naša duša; te forme so takorekoč orodje življenja. V hišah je dobil izraz način našega prebivanja, poljane so izraz našega naseljevanja, pesmi so glas, ki gre od ust do ust, ti in ti ornamenta krasijo naše vsakdanje orodje, ti in ti demoni in strahovi prinašajo grozo ali blagoslov, bogastvo ali bedo, pogubo ali odrešenje.

V svojem bistvu nosimo nekaj svojega. Nevihta udari na zemljo, človek umrje, otrok se rodi, reka stopi preko bregov, v gozdu nas bega veša, pomlad pride in blagoslovi poljane. Kaj storimo? Ta svet in te pojave tolmačimo in razložimo; sklopimo jih v neko zmiselno celoto, okrog sebe ustvarimo cel svet — svoj mit. Ali ni umrl človek? Naš mit vé, kaj se pravi umreti in odkod bo prišel mrtvec, ko se nam bo prikazal v sanjah. Ali ni prišla pomlad in blagoslovila zemljo? Pomlad je dobrotna, mogočna sila, ki prodira iz tisoč koncev in bo prepojila s svojim jedrom zmagovito ves svet. In ali niso v gozdu zvečer te in te pošasti, in zjutraj ob jutranji zori dobrotna in ljubka bitja, ki se nas oprijemljejo, nas dvigajo in nam vsiljujejo svojo govorico? In prav tako nam pomenijo hrib in dol, reka in soteska nekaj svojevrstnega. Pokažemo to s tem, kako se jim privijemo s svojimi naselbinami, kako položimo ceste v njihove gube. In vsaka vrata v naših omarah, vsaka klop pred našo hišo, vsako ognjišče pod našo streho je izraz določene reakcije na prostor in svet in vreme in gozd in drevo, ter razodeva, ali se skrivamo ali odpiramo, ali zaupamo svetu ali se zavarujemo pred njim.

Nešteto je teh objektivacij našega duha, stvorili smo si svoje orodje in način, kako ga porablamo; red naseljevanja in prebivanja, način, kako varjemo žival in uporabljamo poljski pridelek, kako delamo z lesom in lanom, kako gremo na božjo pot in kako se krečemo na žeganju. Vemo, kako mora obrtnik ustreči naročilu, in kakšni so običaji, ko hoče fant oženiti dekle.

A tudi v našem jeziku živi utrip našega srca. Z besedo merimo na predmete in jih po svoje oblikujemo v celoto. V besedah jih ne upodablamo, z besednim dihom jih iztrgamo iz nejasnosti; najprej otipljemo konture predmeta, nato zadenemo v njegovo srce. Iz bežečega toka in prelivajoče se istinitosti potegnemo kos in del, ter ga s svojo besedo čudežno fiksiramo. Le to, kar za nas eksistira, zaznamujemo; in kar imenujemo, to eksistira. Šele beseda potegne predmet kot nekaj posebnega iz sicer splošne, neimenovane in brezpomembne okolice. Vsaka beseda je torej nekaj stvarjajočega, z njo se šele ustvari naš življenjski prostor, — a ta življenjski prostor je izraz naše bitnosti, kakor je vsaka resnična beseda izraz naših teženj in misli in predstavnihi podob. Zato moremo od našega jezika priti do naše psihe in našega svetovnega nazora.

In podobno se dá izkazati za naš življenjski stil, za našo umetnost, pravno, in znanstveno dejstevanje. Naši vrtovi in parki, naša glasba, naša obleka ima svoj stil; v našem pravnem čutenju žive tradicije naše preteklosti; naš etos in naša javna morala, naš politični kodeks, naše umetnine, slike in pesmi so posoda našega življenja. Težko je prodreti do teh elementov, a fakt je, da za vsem tem snuje naš duh. Kadar smo na teh področjih produktivni, služimo našemu duhu. Naj bodo elementi še tako mnogoštevilni, naj naše duhovno življenje združuje še toliko razvojnih črt, naj izkazuje še toliko stilnih elementov v poeziji in umetnosti, državi in socialni formi, vernosti in filozofiji; videti in čutiti moramo, da je v vsem tem ena svojevrstna celotna črta, ki je za nas notranja nujnost in bistven del naše duhovne eksistence. Gre za to, da postanemo to, kar smo v svojem bistvu. Le tako moremo priti do notranje jasnosti in enotnosti. Dokler nimamo lastne substance in nismo zakoreninjeni v lastni individualnosti, nam tudi tuje duhovno življenje ne more pomoči. Kako naj uresničimo druge motive in se ravnamo po tujih vzorcih, če smo sami v sebi votli in se v našem praznem dušnem prostoru medlo odbijajo od zunaj prihajajoči tuji zvoki?

Slovenstvo je torej najrealnejši temelj naši izobrazbi, takorekoč dom in domače ozračje, v katerem duša in osebnost vzraščata k lastnemu življenju. V tej konkretnosti tičimo do las, — jasno je, da moramo do nje biti v živem odnosu, in kolikor nismo, da tak odnos realiziramo, v sebi, v drugih. Gojiti treba ljubezen do domovine in grude naših očetov, vzbuditi zmišl za našo duhovno kulturo in navajati k razumevanju naše preteklosti. Graditi moramo in delati, da bo iz vseh naših dejanj in stvarjanj zrastle duhovno kraljestvo kralja Matjaža; kajti kaj naj to kraljestvo pomeni drugega kot to, da morajo vsi posamezni čini, vsi naši koraki, vse naše misli in vsa naša ocenjevanja, vsako naše socialno in politično dejanje biti urejeni v končno zgradbo, koje načrt je očiten, očiten pa je po tem, da je slovenski. Mislimo, da smo o tem zadosti spregovorili.

c) Antični humanizem. Ostane še tretji element, damo mu tretje mesto v razvrstitvi temeljnih duhovnih sil naše sedanosti. Antika je živ kos naše sedanje duhovne eksistence, o tem ni mogoče dvomiti, zato se tudi izločiti ne da. Antika sega v krščanstvo in po krščanstvu prihaja tudi do nas. A tudi sicer smo dediči antike. V državnem in pravnem življenju, v znanosti in umetnosti so direktno angažirani antični vplivi. Moderna znanost ima svoje početke v antiki; renesansa je v nas zopet poživila krščanski individualizem in antično jasnost form ter čutno lepoto. Razni novejši humanizmi so skušali obnoviti antične življenjske, vzgojne in umetniške forme, četudi često v nezadostni obliki in filološko abstraktni shemi.

Danes imamo o antiki in njenem humanizmu točno znanstveno sliko, a kar je še važnejše, tudi živo nazorno in idejno podobo. Danes ne vidimo več v antiki le filoloških zakladnic in filozofskih problemov; danes vidimo v antiki življenjsko formo, vidimo in doumevamo antični življenjski sistem; antične človeške tipe, ki so ustvarili svojo kulturo, špartanskega vojščaka, atenskega etično in estetično izobraženega državljana, dostojanstvenega rimskega politika, stremečega za svetovnim gospodstvom. A še več, antika je ustvarila neke vrste življenjsko formo z določenim svetovnim nazorom in življenjskim smotrom. Antični humanizem združuje v sebi etičen, metafizičen in umetniški element; vsi trije so med seboj tesno zvezani; če jih skušamo označiti, moremo reči to-le: antika ostane imanentno v tuzemstvu, človeka pobožanstvi; lepota imanentno prepaja čutnost, misel se ustavlja ob tem, kar je in biva, duh le racionalno in antropomorfno oblikuje in tipizira istinitost. Antični človek ni ljubil skrivnostnega, neoblikovanega, brezimnega. Njegovim bogovom manjka globoke resnosti, na svet gledajo po človeško. Antika je duhovno, prosto in suvereno gledala na svet. Večnost se zrcali v čisto tuzemski obliki, v tem svetu.

Rekli smo, da antika sega do naše sedanosti; prepojila je naš etos in našo nravnost, naše vrednotenje telesne lepote in forme; v naši umetnosti, poeziji in miselnosti so njeni drobc. Antični življenjski ideal še danes zažareva v dušah posameznih, zlasti mladostniku pomeni često odrešenje.

A ne samo mladostnik, tudi odrastli človek bo segel tja nazaj, če je v svoji duši mlad in se čuti mladega. Antika ni le zgodovinski fakt in daljnji vzor, antika je po svojem bistvu brezčasna ter izraža to, kar vsaj za trenutke eksistira v nas vseh. Zlasti tedaj, ko bomo tavali za brezkončnostjo in se v svojem jedru borili za notranjo harmonijo, se bomo s pridom ozrli za antično formo.

Dali smo antiki tretje mesto, zato, ker smo uverjeni, da sta predidoka elementa važnejša in za nas bistvenejša. Glavno je, da doumemo, da so vsi trije bistveni za našo izobrazbo, da torej drug drugega ne morejo izpodriniti ali nadomestiti. Posebej velja to za antiko. Če pogledamo na zgodovino našega duhovnega življenja, se zdi, da je antični element preveč potisnil v ozadje krščanstvo. Deloma je to razumljivo, saj je antika utemeljena v tuzemstvu, dočim se krščanstvo več ali manj odvrta od kulturnega življenja. A kljub temu mislimo, da bi krščanstvo moglo bolje priti do veljave. Če bomo antični in krščanski element ločili, pomota ne bo več tolikšna. Tu sicer ne gre za teoretično ločitev, gre za življenjska vprašanja, o katerih teorija ne more odločati; a za nas, ki zavestno stremimo za izobrazbenim idealom, je vse to važno.

Leto 1926 v razvoju slovenske umetnosti

Predaleč bi prišel, če bi hotel še dalje naštevati, kaj je naša umetniška kultura pridobila z deli Plečnikove šole in kak temelj za bodoče ustvarjanje v arhitekturni stroki je bil z njimi postavljen v preteklem letu. Dosegli smo zrelost svetovnega nivoja, dosegli smo štadij samospoznanja in samoocenitve, obenem pa je v naše javno življenje postavljen faktor trajne pobude, poln nove vsebine, ki jo bodo popolnoma doživele šele bodoče generacije. Tu je letošnje leto neoporečen mejnik in temelj naše bližnje bodočnosti.

Edino še slikarstvo se je s svojo letošnjo fazo približalo visokemu nivoju naše arhitekture. In sicer v delih bratov Kraljev. Vodi, kakor doslej, France. Bujna plodovitost, ki je do sedaj označala njuno produkcijo, se je umeknila izcizeliranemu, s skrbnim delom za obliko zvezanemu proizvajanju, in tako sta oba brata, od katerih smo dobivali leto za letom kar cele skupine umetnin ene faze, ustvarila letos le vsak po eno veliko delo, katerih vsako je od svoje strani zelo določno in značilno označilo stanje, kjer se nahajata. Posebno važen je Francetov Rodbinski portret, ki je bil razstavljen na razstavi Ljubljana v jeseni. Odprl je določne vidike za bodočnost posebno s formalne in tehnične strani, zraven v enaki meri z vsebinske, ki jo je pa mogoče še bolj jasno naznačila Tonetova Slovenska svatba. France je odnekaj tisti pol, ki išče in ustvarja v prvi vrsti formalne temelje njune umetnosti. Pri tem pa hodi mukotrпно pot iskatelja tudi v tehničnih predpogojih svoje forme in gradi z lastnim trudom to, kar drugi navadno prevzamejo od šole. Na debelo kredasto podlago, s katero pokrije platno, položi temno plast barve, katere ton se lomi k plavi, in ta enotna »negativna« ploskev mu nudi osnovo, iz katere ustvarja na ta način, da izpraska iz nje oblike velike močne plastike, ki je naravnost skulpturalna. Ta tehnika je za našo umetnost nova in, kakor to delo dokazuje, plodna v zvezi s teženji novega realizma. Vsak prehod se osamosvaja, vsaka oblika je gledana v njeni osnovni tipični voluminoznosti, skupina pa v določnem prostornem razmerju, ki temelji bolj na eksperimentalnih dejstvih kakor na znanstveno zasnovani perspektivi, posledica, učinek, je na prvi pogled monotona enostavnost in kiparska nepremičnost, ki jo še podpre težki enotni ton, pri podrobnem opazovanju in doživetju njenega organizma pa se razveže v občudovanja vredno živahnost, ki dokumentira temeljito študiranje in opazovanje naravnih dejstev. Opozarjam na rezki gib z glavo pri ženi na desni, na živahno dete na njenih rokah z bogatim fiziognomičnim izrazom, ki konkurira izrazu obraza matere. Opozarjam na dete v živahnem gibu, ki ga drži leva, kot kip mišljena žena, ter na nagli korak umetnika, ki v ozadju odhaja s pozorišča. Napetost je v tem delu tolika, da spominja neposredno na renesanške, v strog trikotni okvir vklenjene kompozicije. Shema je tu tudi trikoten, a v prostornost kažoč in jo oblikujoč, in iz te vsestranske vezanosti je po mojem edino razložljiv kip žene na levi, ki

je v tem sistemu kompozitorska nujnost, vsebinsko pa zadostno razložljiv iz miljeja, v katerem živi upodobljena rodbina. Kralj je tu postavil paralelo oni dobi renesanse, ki se je vsa vklepala v stroge, jasne oblike in po njih ustvarjala najživalnejšo realnost. On je »novo stvarnost«, ki si je osvojila realno otipljive, četudi brutalno učinkujoče velike oblike telesne plastike in prostornosti, postavil na tisto izhodišče, na katerem temelji umetnost Rafaela, Leonarda in Michelangela, na tisto izhodišče ob prehodu iz prvotne ljubke renesanse v visoko, kjer je za umetnost še dosti odprtih potov ven iz strogih geometričnih oblik in ne le ena, ki je obvladala naslednji razvoj, namreč pot znanstveno konsekventne linearne perspektive, osvojitve popolnega, enotno gledanega izrezka iz narave in pribava sredstev za popolno optično prevaro očesa. Kraljeva umetnost je s tem dospela nedvomno do plodnega razpotja, in kakor kaže ta prvi koncept, smemo pričakovati, da bo njegova kapaciteta kos začetni nalogi. Vsebina njegovega dela je sintetična: gledanje realnih zvez skozi prizmo umetnosti, ki jih ureja v nove organizme, ki z eno gesto povedo več kot dolgo naštevavanje in ki so dvignjeni v milje velike učinkovitosti. Tonetova Slovenska svatba nam od te strani še bolj pojasni povedano, ker je po osnovnem motivu v spredini označena kot simfonija zvokov, ki jih brnijo posamezni motivi ozadja. Kraljev realizem gre v vsebino, vse drugo je samo pripomoček, sredstvo, forma, ki je predpogoj jakosti in jasnosti povedanega. S Slovensko vasjo je France že l. 1925 naznačil to smer, z letošnjimi deli pa sta jo oba postavila kot formalni temelj, po katerem postajata najbolj naša med našimi umetniki.

Pa še eno dejstvo je pomembno za sedanje lice slovenske umetnosti, kakor ga je pokazalo leto 1926, to namreč, da je vodilna generacija iz predvojne dobe doživela nedvomno pomladitev in ojačitev svoje produkcije v novejših delih Jakopiča in Sternéna. Tako je Jakopič ustvaril letos v svojem »Slepcu« eno svojih najznačilnejših del, v Sternénu pa se je vzbudil nov štadij zrele produktivnosti, ki se javlja v oljnatih slikah in posebno tudi v monotipiji.

Označene tri komponente razvoja slovenske umetnosti v l. 1926 se zdi, da bodo merodajne za bližnjo prihodnjo dobo, posebno ker se v naraščanju ni pojavil noben jačji element.

V našem razstavnem gibanju je bil kolikortoliko pomemben pojav umetnostna razstava v zvezi z razstavo Ljubljana v jeseni na Ljubljanskem velesejmu, o kateri smo posebej poročali, in ki je bila menda dosedaj največja slovenska razstava sodobne umetnosti. Kljub temu, da je vsebovala okrog 600 del, pa vseeno ni obsegla vse živeče slovenske produkcije, ampak to le, v kolikor se osredotočuje v Ljubljani, a še tu so manjkali predstavniki kakor n. pr. Sternén. Tudi ni bila to iz umetniških, ampak bolj bazarnih vidikov sestavljena zbirka, ki pa je kljub temu imponirala in nudila že dolgo zaželjeno priliko, da se razgledamo, kje smo. Pri tem je kiparstvo daleč zaostajalo za slikarstvom, najmanj pa je nudil arhitekturni oddelek. Izmed kiparjev je imel več značilnih del Lojze Dolinar, Tine Kos poleg drugega svojega že znanega Sejalca, oba Kralja in Napotnik so razstavili večjo zbirko večinoma že

znanih del, ne morem pa prezreti novega dela Fr. Kralja »Žanjec«, ki je napravilo globok vtis name v svoji naivnosti in pristni pobožnosti, četudi v nekoliko trdi izvedbi. Kako ta žanjec objema svoj snop, je sijajno podano in govori o človeku, katerega grob bo krasilo, da »mu je bilo delo molitev«.

Razstava se je delila v dva dela; v prvem so razstavili starejši, ki jih danes v glavnem reprezentira Udruženje oblikujočih umetnikov, čeprav ravno glavni niso včlanjeni v njem, v drugem pa Slovensko umetniško društvo, v katero se je letos pred razstavo v Pragi prekrstil Klub mladih.

V prvem delu je dominiral Jakopičev »Slepec«, po daljšem času smo zopet videli Ivana Franketa, ki se peča s tehničnimi poskusi oljnatega slikarstva in je podal v svoji maniri nekaj nežno transponiranih realističnih pokrajinskih motivov. Obetajoč talent je bil posebno v dekorativni predelavi svojih motivov iz narave, večinoma iz živalskega življenja, J. M. Gorup, ki se je jeseni ponesrečil v planinah. M. Jama ni s svojo rutinirano maniro prinesel nič nadpovprečno pomembnega. Tratnik je dal zopet enkrat delo večjega koncepta v »Jutru«, Vesel F. je nudil več intimnih sličic majhnega formata, Vavpotič Ivan, Anica Zupanec-Sodnik in Saša Šantel niso pokazali nič bistveno novega. Izmed naraščaja pa so vzbudili našo pozornost Miha Maleš s svojimi grafikami, Bruno Vavpotič s serijo akvarelov iz Ljubljane in Stane Cuderman. V splošnem je bil ta oddelek z izjemo par Dolinarjevih plastik in posebno Jakopičevih del brez večjih poudarkov, kar je prispevalo k večji relativni moči in živahnosti drugega oddelka, kamor so uvrstili tudi Tratnikovo Jutro. Dominirala sta brata Kralja s kolekcijo starejših del. Nedvomno najzanimivejši predmet razstave in s Slepcem vred njen glavni poudarek je tvoril novi Rodbinski portret Franceta Kralja. Pozornost je vzbujala tudi monumentalno prekomponirana mestna veduta šentpetrsko predmestje. Pri Tonetu smo na novo doživeli v Usmiljenem Samaritanu rafinirano nežno koloristično obeležje dogodka, ki ga je sama poezija ter veje nad njim čudež dobrote, ki je privrela iz ljubezni do bližnjega. Pozornost je vzbujala njegova serija ujedkovin v cink, zasnovanih kot ilustracije k sv. Frančiška Fioretto. Veno Pilon je razstavil par starih del, zanimala pa so nas njegove rafinirane, primitivno obrisne, z rahlim poudarkom čopiča modelirane risbe po aktih, ki jih je izvršil v Parizu. Pilon je poleg Kraljev nedvomno najjačji talent naše povojne umetnosti. Stiplovšek, brata Vidmarja in Franc Zupan so po svoje izrazite umetniške osebnosti, vendar pri Vidmarjih čutim, da še ništa našla svoje končne oblike. Božidar Jakac ni podal bistveno novega, ostal pa je, kakor do sedaj, jasno očrtana samostojna osebnost, pri kateri prevladuje dosedaj lirično ustrojena nežna duša. Precej močno, četudi v splošnem hladno, se nas je dojmil G. A. Kos, čigar razvoj je konsekventen in čigar pot pelje končno k monumentalnemu dekorativnemu slikarstvu. Ne moremo mu odrekati jake umetniške osebnosti, ki gre svojo pot. Čargovi dinamični in ritmični zasnutki so za naš milje nekaj popolnoma tujega in so bili edino, kar je razen nekaterih arhitekturnih poskusov padalo iz sicer precej enotnega

okvira te razstave, ki je bila gotovo poučna, četudi v svojem bazarskem miljeju in značaju nesimpatična in vse prej kot faktor umetniške kulture, kar bi želeli, da bi postale naše razstave.

Deloma nas je v tem oziru nagradila 10. razstava Narodne galerije v Jakopičevem paviljonu, ki je bila mišljena kot spominska kolektivna razstava del Ivana Groharja. Lahko rečemo, da nam je ta razstava Groharja šele odkrila in približala. Odkrila nam je čudovit lik umetnika z vsemi bistvenimi lastnostmi slovenskega genija, z velikim talentom, z neutešno žejo po izpopolnitvi in z vso elementarno slovensko bedo, ki se neprestano stavi na pot njegovemu neupornemu stremljenju. V treh dvoranh, v treh razvojno zbranih skupinah nam je bilo predstavljeno njegovo delo od prvih skromnih začetkov in del iz miljeja, iz katerega naj bi se bil razvil skromen rokodelski cerkven slikar, preko skupine del, v katerih se zrcali njegova borba za lasten izraz s takratnim evropskim umetniškim miljejem, nas je vodila razstava v glavni prostor, ves napolnjen z izbranimi, zreli deli, kjer je Grohar našel sebe in izrazil slovensko pokrajino in delo na nji kot še nobeden drugi, kjer pa še tudi ni bilo videti zaključka, ampak je pot kazala še vedno navzgor tam, kjer mu je smrt izbila čopič iz rok. Pomembnost te razstave je posebno v tem, da nam je jasno pokazala rast umetnika in dala zaslutiti tisto kolo-salno duševno moč, ki se javlja v takih naturah. Naučila nas je, kaj se pravi strmeti pred umetnino in če je to naša publika doživela, je dosegla visok nivo umetniškega doživljanja. Razvoj ni toliko važen, kolikor je važno spoznanje, kje se začne in kako se javlja avtonomnost umetniškega ustvarjanja in kako dolga in trnjeva je pot do te svobode. Ko da si stopil v svetlo odlično dvorano, kjer se ti javljajo, kamor se obrneš, sama čuda, eno večje od drugega in pred katerih vsakim si kakor otrok pred čudeži narave, ki jih s široko odprtimi začudenimi očmi doživlja, tako nam je bilo. Slovenci smo doživeli svojega likovnega umetnika veličine vzporedne z ono Ivana Cankarja in se s tem povzpeli zopet za en klin po lestvici svoje kulture navzgor.

Med ostalimi razstavami v Ljubljani je bila najvažnejša razstava J. Gorup in B. Jakac, ki sta pa vse bistveno ponovila na razstavi na velesejmu. Jakac nam je podal poleg drugega zanimivo serijo dnevniških vtisov iz Francije in Tunisa. Z Gorupom smo izgubili nedvomen umetniški talent. — Začetkom leta se nam je predstavil tudi ljutomerski rojak slikar Ante Trstenjak z zbirko slik, akvarelov, bakrorezov in lesorezov. Najvažnejši del je predstavljal pokrajinske motive iz njegove domovine ter s pota po Franciji in Italiji. Trstenjak ni jak temperament, vendar pa so nas le ogreli nekateri precej nežno občuteni akvareli.

Kolektivno razstavo sta priredila tudi oče in sin Srečko Magolič star. in mlajši, ki pa sta za naše umetniško življenje brez pomena in je samo značilno za nivo naše žurnalistike, da je to razstavo propagirala kot pomemben dogodek, ko ima dile-tantsko ustvarjanje, ki mu ne odrekam opravičeno-sti, vendar le pomen individualne zabave in je za družbo pomembno le v omejenem družinskem,

prijateljskem ali eventualno še stanovskem krogu. Motivni svet njihovih slik obsega po veliki večini Ljubljano in posebno njeno okolico, deloma tudi Kranjsko sploh.

Izmed tujih razstav smo imeli v Ljubljani kot deveto razstavo Narodne galerije samo razstavo francoske grafike 17. in 18. stoletja, ki nam je nudila tehnično in razvojno zanimivo zbirko dovršenih umetniških likov označene dobe.

Klub mladih, ki se je letos preosnoval v Slovensko umetniško društvo, je nadaljeval svojo turnejo izven Slovenijo. Prva razstava se je vršila v Sarajevu pod pokroviteljstvom društva Cvijeta Zuzorić. Obsegala je v glavnem ista dela kot ona l. 1925 v Splitu. Udeležili so se je B. Jakac, G. A. Kos, Tine Kos, Fr. in Tone Kralj, J. Napotnik, V. Pilon, D. Serajnik, Fr. Stiplovšek, Dr. in N. Vidmar in Fr. Zupan.

Z nekoliko drugačnim izborom se je vršila nato razstava v Alšovi síni v Pragi. Razstavili so B. Jakac (poleg dr. H. Saeverud in zbirka grafik), G. A. Kos (Piknik in dr.), Fr. Kralj (Slovenska vas in dr.), Tone Kralj (Sama, Težaki, Slovenska svatba, ki je vzbujala posebno pozornost, ilustracije k Fioretto in dr.), V. Pilon (dve oljnati sliki in grafike), Fr. Stiplovšek (tri slike in grafike), Dr. Vidmar (tri slike in grafike) Fr. Zupan (tri slike), Tine Kos (tri plastike) in Ivan Napotnik (dve plastiki).

Ista razstava se je vršila v decembru pod okriljem »Sturma« v Berlinu. — S to turnejo, ki še ni zaključena, so storili naši mladi veliko za propagando slovenskega imena izven domovine.

Po zaslugi I. Meštrovića so se slovenski umetniki udeležili tudi svetovne razstave v Filadelfiji. Razstavili so R. Jakopič (Koncert, Delo na polju, Pokrajina in Posavje), M. Jama (Blejski otok, Blejski grad in dve drugi sliki), M. Sternén (Poluakt, Talisman, Pismo, Roman, Dekle nad knjigo), F. Vesel (Matija Gubec, Ruska emigrantka, Proletarec, Slovenski kmet), Fr. Kralj (Oljska gora, Snemanje s križa, Magdalena) in Tone Kralj (Revolucija, Getsemani, Zadnja večerja). — Na mednarodni razstavi v Benetkah je razstavil Tone Kralj Kristusa iz pasijona, slovenski grafiki so razstavili v zvezi z drugimi jugoslovanskimi v Zürichu in drugod v Švici ter v Krasoumni Jednoti v Pragi. Priznanje je žel M. Sternén s svojimi monotipijami.

Letošnje leto je še v poudarjeni meri dokazalo že znano resnico, da je razmerje našega časa do umetnosti nenormalno. Mi silimo umetnost na trg, na razstavo, kar vendar ne more biti ideal umetniške produkcije in ne podlaga njenega napredka. S tem da je umetnost morala med kramarje, ni nič pridobila na kvaliteti, njen ideal je in edino more biti tako razmerje do družbe, da umetnost ustvarja za družabno potrebo, ne za kramo, ki se vsiljuje. Stadion, stopnišče Trgovske zbornice, šiška, Bogojina niso zgrajeni na trgovskih temeljih in zato so dobri preko dobe, ki jih je rodila. Tudi ni iz trgovskih ozirov nastal Kraljev Rodbinski portret, Slovenska svatba ali Jakopičev Slepec in še marsikaj drugega, kar je trajnega rodila letošnja umetniška sezona. Milje pa, v katerem so se nam ta dela pokazala, morje onega, kar jih je spremljalo, je pa tako zvana »razstavniška« umetnina. Iz srca mi je vzeta označba tega stanja, ki jo je napisal

H. Fischel¹ takole: »Uredba razstavljanja je vzela slikarstvu njegovo dostojanstvo. Plemenita umetnost čopiča, ki čara na ploskev barvasti odsev pisanega sveta in doživetje očesa, je bila prisiljena, da ustvarja za sejem. Umetnik ne ve več, za koga in za kakšno porabo je namenjeno njegovo delo, edina njegova naloga je še, da postane med mnogimi opažen.«

Edino rešitev iz tega stanja vidim v tem, da se umetnosti vrne njeno nekdanje pravo socialno razmerje. Ni res, da so samo umetniki krivi sedanjega neskladja, ampak po mojem sedanjem spoznanju mnogo bolj družba, ki se noče zavedati niti ene dolžnosti do umetnosti, zahteva pa, da umetnik izpolnjuje vse napram nji.² Pravo, zdravo razmerje bo doseženo, ko bo umetnik arhitekt, slikar, kipar ali umetni obrtnik uvrščen harmonično, logično v celoto likovne kulture sodobnosti. Arhitektura je bila v vseh umetniško produktivnih časih važen predpogoj za razvoj ostalih strok. In ravno ona je v naši dobi zašla najbolj daleč od svoje temeljne vloge in se le polagoma zopet vrača nazaj v svoj pravi položaj. Njo bo treba najprej osvoboditi trgovskih temeljev! Ne pozabimo, da smo po vojni pri nas zidali palače kot že dolgo ne, če se pa ogledamo po njih, ne najdemo tam ne kiparja ne slikarja, kot da je ta rod izumrl. Ta dva smo dirigirali pod Tivoli, ki ima seve svojo upravičenost kot orientacijsko središče, ne more pa postati torišče in gojišče umetniških pobud. Pobude so plahutale po teh palačah, ki jih pa umetniku niso odprli, da se ob njih inspirira in uresniči svoje sanje o velikopoteznih delih, ampak so se njih lastniki tudi sami napotili pod Tivoli in v znak miloščine kupili poljubno tam razstavljeno delo, da so dokumentirali razumevanje za umetnost in skrb za nje napredek.

Končno spoznanje osmega leta po vojni naj bo, da je dolžnost naše družbe, da umetnost osvobodi spon »bazarja«.

Fr. Stelè.

Zapiski

Slovensko slovstvo

Ivan Cankar: Zbrani spisi. Peti zvezek. Uvod in opombe napisal Izidor Cankar. V Ljubljani, 1927. Založila Nova založba. Strani XX + 325.

Ta zvezek zaključuje Cankarjeve spise do leta 1902. in ga označujeta dve najboljši deli iz pesnikove mladostne dobe, drama Kralj na Betajnovi in povest Na Klancu. Prvo je pomembno radi svoje etično-revolucionarne borbenosti in ostre dramatične karakterizacije, drugo radi široke socialne koncepcije in neizčrpne poetičnosti. V obeh se je pesnik ozrl v svojo neposredno domačo okolico in s prvim delom podal protest proti obstoječemu gospodarskemu in političnemu mogočnjaštvu v naši polpreteklosti, v Klancu pa so se strnili dogodki pesnikove mladosti v bridko lepo bolečino in našli

¹ »Oesterr. Bau- und Werkkunst III., nov. 1926, str. 37.

² »Podpore« in podobno niso prava pot do korekcije slabega stanja in so same najžalostnejša njegova posledica.

izhod v obupnem simbolnem sklepu, ki naj velja za vse revne in trpeče: »Na smrt obsojeni! Vse trpljenje je brez koristi, življenje brez koristi« (str. 285). Urednik Spisov nam je Kralja na Betajnovi analiziral obširneje, kakor je to storil doslej pri drugih delih; podal nam je vsebinsko in oblikovno kritiko te drame, pač radi tega, da je točneje predočil miselni prelom, ki se je v tem času završeval v pisatelju in dognal, da je zmisel dela drug, kot so mislili sodobniki. Nasproti mogočnjaku in češčnemu zločincu Kantorju in filistru Bernotu stoji Maks kot »ponos prostovoljnega izobčenca iz pokvarjene družbe« (XII.), ki ga svojedobna kritika ni razumela in ki ni vedela, da Kantor »ni poveljevanje nietzschejanskega nadčloveka, marveč pesnikova odpoved temu nekdanjemu idealu« (istotam). Ta idejna analiza pa je važna predvsem radi tega, da spoznamo, kako je Cankar pri oblikovanju svojega dela hotel vso navidezno skladnost realnega življenja, njegovo nasilje in sankcijo tega nasilja postaviti v kričečo neskladnost in kako je s pretiranimi poudarki hotel doseči svoj življenjsko-kritični uspeh. Urednik imenuje to umetniško ravnanje »umetniško modificiranje realnih dejstev« (XV.) in je postavil za sklep svojega dokazovanja trditev, da: »Zakoni naturalistične umetnosti pri Kralju na Betajnovi niso rabni« (XVII). Ta trditev nas radi svoje strjenosti osupne, ostro pa tudi nasprotuje vsemu dosedanjemu pojmovanju, da je Kralj na Betajnovi poleg nekaterih krajših stvari (zlasti Krona v Knjigi za lahkomišelnih ljudi) najmočnejše naturalistično delo, ali vsaj, da naturalistični oblikovni princip v delu prevladuje. Cankarjevo »modificiranje realnih dejstev« izziva k razmišljanju o razmerju med snovjo in obliko. Pisatelj je vzel živo, prav za prav že izoblikovano snov: osebe, ki kažejo tipičnosti poklica, in razmere, ki bi jim ne bilo težko uganiti, odkod so. Tem osebam je položil v usta besede, ki jih skoraj ne morejo govoriti in jim je prisodil nekatera dejanja, ki se prav nikjer in nikoli ne morejo tako vršiti. Zato bi bilo treba ugotoviti, da Kralj na Betajnovi pomeni ostro trenje dveh oblikovnih principov in da se je snov, enkrat že realistično izoblikovana s tem, da jo je pisatelj realno vzel iz življenja, upirala idealističnemu oblikovanju, vsaj takemu, kot ga je pisatelj tukaj zastavil. Osnova dela je ostala še trdno naturalistična. Idealistični princip, ki ga je bil Ivan Cankar doslej z vso voljo uveljavil in ga je tudi pozneje vedno bolj čisto in dosledno mojstroval, pri Kralju na Betajnovi ni prodril, in zato se idealistični poudarki kažejo deloma kot gesla, deloma kot pisateljeve zlovoljne kaprice. Nekatero osebo v Kralju na Betajnovi nas bole in ne vemo, zakaj. Upirajo se nam, ker jih poznamo, pa drugače govore, kot je njihova narava in potreba, hlapec Jernej pa nas pozneje ne moti niti s svojo parafrazo očenaša. Tu ne bo odveč še literarna primera med Kersnikovim Testamentom in Cankarjevo dramo. Vrsta istih figur je na eni strani postavljena v realistično povestnem redu, na drugi strani v idealistično dramatičnem. Prvega osebe so skladne in resnične, druge nas motijo in dražijo; celo isti sodnik z istim neverjetnim uradnim vedenjem je pri Kersniku verjeten, pri Cankarju samo idejni poudarek, ki se nam oblikovno upira. »Modifikacija

realnih dejstev« pomeni v Cankarjevi drami nov svet, v katerega nekatere osebe ne morejo. Tu se nam odpre pogled v bistvo Cankarjevega ustvarjanja, ko stoji pisatelj često do pasu v realni snovi in jo še živo in vso tipično preliva v drug, njej tuj svet. Razmišljanje o tem še ne spada k temu zvezku, čeprav vidimo, kako mojstrsko je Na Klancu privzdignil revščino svoje hiše z realnih tal v idealistične simbolne podobe.

Književno-zgodovinsko snov v *Opombah* je urednik zopet obdelal v živo in ostro sliko naših književnih in splošno kulturnih razmer in donaša nov material za oznako dobe in ljudi. H honcu bi še pripomnil, da je v tem zvezku črtica »Domov«, ki jo je pisatelj sam predelano in pod naslovom »Brez doma« uvrstil v knjigo »Mimo življenja«. To bi bilo treba omeniti prav iz istega vzroka, iz katerega je urednik izločil črtico »Mater ja zatajil«. F.K.

Tri knjige o sv. Frančišku. 1. **Marija Kmetova: Sveti Frančišek Asiški.** Založila Družba sv. Mohorja, 1926. Mohorjeva knjižnica 15. Str. 271. — 2. **France Bevk: Brat Frančišek.** Izdala in založila književna zadruga »Goriška Matica«, Gorica, 1926. Str. 93. — 3. **Ksaver Meško: Legende o sv. Frančišku.** Izdala Goriška Mohorjeva družba. Gorica, 1927. Str. 123. — Za sedemstoletnico smrti sv. Frančiška smo Slovenci poleg nekaterih priložnostnih razprav dobili kar tri knjige, ki so jih oskrbele tri naše ljudske književne družbe; četrta knjiga, **Fioretti**, v prevodu Al. Resa, ki bi jo najbolj želeli, se je zakasnila. To dejstvo znači, da smo duhovni pomen tega jubileja, ki ga ni prezrl tudi neverški kulturni svet, spoznali dovolj globoko in se zavedamo potrebe tistega svetnika, ki je o sebi rekel, da ga je Bog izbral zato, ker ni mogel dobiti nobenega nižjega in ker je tako hotel osramotiti plemstvo, velikost, moč, lepoto in modrost tega sveta. Nobena teh treh knjig ni razprava, ki bi svetnika tolmačila za današnje potrebe, iz vsake govori neposredno svetnik sam. S to zamislijo so vsa tri dela nevsiljivo zajela potrebo naše dobe, ki bo utrdila svojo vero prej s srcem kot z razumom in ki bo šele z otroštvom božjim našla spet pot do sprave in miru. Če naj tedaj postavimo načelno merilo za te knjige, so nam v prvi vrsti potrebna zgodovinska dejstva sama, ker govore več kot razprave in razlage. Svetniški in človeški Frančiškov pojav pa je vendar tako izreden in pesniški, da sam prehaja v literaturo, in tako imamo široko legendo, ki jo je izoblikovala verska dobrota in je za tistega, ki jo zna brati, lepša kot zgodovina. Vsaka izmed naših treh knjig ima težišče drugod in lahko rečemo, da je vsaka po svoje lepa. Marija Kmetova kaže voljo, da ohrani Frančiška v posebnostih njegove dobe in mu vtisne poteze zgodovinske vernosti. Ta okvir ji je postal takoj pretesen in je iskala pomoči pri legendi. Knjiga pa je ostala oblikovna celota, in če bi iz versko-kritičnih razlogov ne bili legendarični dogodki zaznamenovani z zvezdico, bi prav nič ne čutili, kje se loči versko-zgodovinska povest in kje legenda. Jezik je nekoliko preveč poljudno razredčen in večkrat bi želeli krepkejših črt. Knjiga je razdeljena v kratka poglavja, ki so pripravna za spodbudno branje po potrebi. Seznam literature kaže, da se je pisateljica resno

pripravljala za svoje delo. — France Bevk se je oprl samo na en vir, ki ga navaja tudi Kmetova, to je Jörgensen. Njegov Brat Frančišek je literarno zasnovan versko čuvstven izliv, ali kakor pravi pisatelj: »Kar ne razumemo, moramo molče občudovati. Iz tega občudovanja je zrastel ta spev, napisan v dneh in okoliščinah, ki mi je bil v dušno tolažbo.« (Str. 5.) Delo je bilo napisano v samotni zaporov, zato je Bevk po dolgem času spet zajel v globine, kjer sta doma dušna skrivnost in čista lepota. Preprostost, s katero je obnovil dogodek na str. 53—55 ali poglavje o jalslicah in sklep na str. 72, je velika umetnost. — Ksaver Meško je zbral osem legend o sv. Frančišku in jim napisal lep pesniški uvod. Te legende kažejo, kako se je Meško vrsto let zatapljal v podobo sv. Frančiška in se ob svojih najboljših urah živo razgovarjal z njim. Sedaj, ko beremo te legende oblikovno popravljene, lahko rečemo, da je to najboljša proza, ki jo je Meško napisal v teku zadnjih desetih let. V rahli retoriki legendarnega sloga se preliva sveža verska poezija. Kdor bi hotel presoditi oblikovne vrline te ali one knjige, bi uspešno primerjal nekatere dogodke, ki so jih vsi trije pisatelji sporedno obravnavali (n. pr. poglavje o Frančišku in gobavcu ali o Frančišku in bratu Eliju). Pri Mešku tudi vidimo, da je poiskal večinoma dogodke, ki so manj znani in je vsakemu posebej vtisnil celoten obraz Frančiškov. Če končno še dostavimo, da se zde tri ali celo štiri podobne knjige dokaz močne verske volje, povejmo še to, da je bil Frančiškov pomen pri nas doslej le bolj posreden. Ima sicer zelo močne, a vendar preveč zunanje sledove v naši tradiciji, pa bodi od kapucinskih ali frančiškanskih pridigarjev v prejšnjih stoletjih do današnjih tihih duhovnih organizacij. Zato želimo, da bi vsaka teh knjig vrgla med nas živo kal dobrote in duhovnega bratstva in da bi tedaj tudi Frančišek človek in svetnik vodil preko prepadov današnjega življenja. F. K.

Slovenski bijografski leksikon. 2. zvezek. Uredil Izidor Cankar s sodelovanjem Jože Glonarja, Franca Kidriča, Janka Šlebingerja. V Ljubljani, 1926. Založila Zadruga gospodarska banka. Natisnila Jugoslovanska tiskarna v Ljubljani. — Po več kot poldrugem letu smo dobili 2. zvezek tega dela, katerega potrebo in pomembnost smo poudarili že v poročilu o prvem zvezku (DiS 1925). Iskreno želimo, da se to delo čim bolj pospeši, čeprav vemo, da se sotrudniki morajo boriti z neverjetnimi težavami, kajti marsikako snov je treba na novo preiskati, marsikaj je na tem mestu prvič zbrano in organično urejeno. V splošnem je ta zvezek na višini prvega zvezka, glede idejne celote je čuti celo napredek, le načelo, da naj se še žive osebnosti predstavljajo z njihovimi lastnimi podatki, se je zlasti pri slovstvu še manj upoštevalo. Tudi obdelava stare in nove literarne zgodovine si ni v pravem razmerju; tu moramo takoj poudariti, da so Kidričevi članki največja poglobitev leksika in da bi zato marsikak odstavek iz novejšje literature želeli na tisti višini, kot je n. pr. Gregorčič Simon. Enako se opazi, da današnji čas nima cerkvenega in kulturnega zgodovinarja, kot je bil rajni Gruden, zato pri teh poglavjih pogrešamo trdnega kulturnega ozadja, ali pa so ta imena morali obdelati drugi sotrudniki. Od prvotnih glavnih

sotrudnikov žal pogrešamo Lončarja, dasi njegovo delo z veliko vneto nadaljuje Pirjevec (pr. Gregorčič A., Hermann M.), in se najbolj dosledno drži načela o živečih in zgodovinskih osebnostih (celo pri Gabrščku Andr., Grči in Gregorinu). Humanistične pisatelje je obdelal Glonar, staro kulturno zgodovino in literaturo Kidrič (n. pr. Erbergi, Galli, Glavar, Herberstein Karel), novejšo literaturo Grafenauer (Erjavec, Finžgar, Govekar, Gregorčič S.), starejšo umetnost Steska, novejšo Mesesnel (Groharju je posvetil celo monografijo Iz. Cankar), glasbo Mantuani in Premrl, zdravništvo Pintar (n. pr. Gradišek in Haquet), zgodovino Mal (Gregorčič, Gubec), pravnike Polec (celo Gumplowicza); duhovne pisatelje obravnavata Lesar in Lukman. Šlebinger je obdelal prekmurske pisatelje in imena, ki so v zvezi z bibliografijo. Vrsto različnih imen so prevzeli uredniki in tako dopolnili delo glavnih sotrudnikov. Glede imen, ki niso obdelana, bo treba dopolnitve ob koncu dela, prav tako bo tudi treba dodati najvažnejše podatke, ki so tu in tam ali izostali, ali se bodo še tekom izdanja našli. Sicer bi pri smotrnem urejevanju uredništvo samo moralo marsikaj dopolniti, in članek, če ni dober, samo obdelati. Zdi se mi, da je naknadno dopolnjevanje izven leksikonovega foruma upravičeno samo v zmislu ocene, da pa s tem delo ni nič pridobilo. Zato bo na koncu potrebna marsikaka korektura. Take korekture so pri starejši literaturi umevne, pri novejši nujne. Idejno se mi zdi enako važno, da se dopolni Gollmayr Andr. v zvezi s Prešernom (pr. Žigon, DiS 1925, str. 280), kakor da se ve, da je Govekar napisal tudi Patra Kajetana, ali glede discipliniranosti v prostoru, da imamo pri imenu Govekar najprej razvoj slovenskega naturalizma, pri Funtkovih dramah pa beremo, da se je »še nekaj drugih dram (poleg Tekme) igralo z večjim ali manjšim uspehom na ljubljanskem odru« (str. 194), namesto, da bi jih pisatelj navedel. F. K.

Marija Kmetova: Večerna pisma. (Prosveti in zabavi 12.) Ljubljana, 1926. Izdala Zveza kulturnih društev. Založila Tiskovna zadruga. 51 strani.

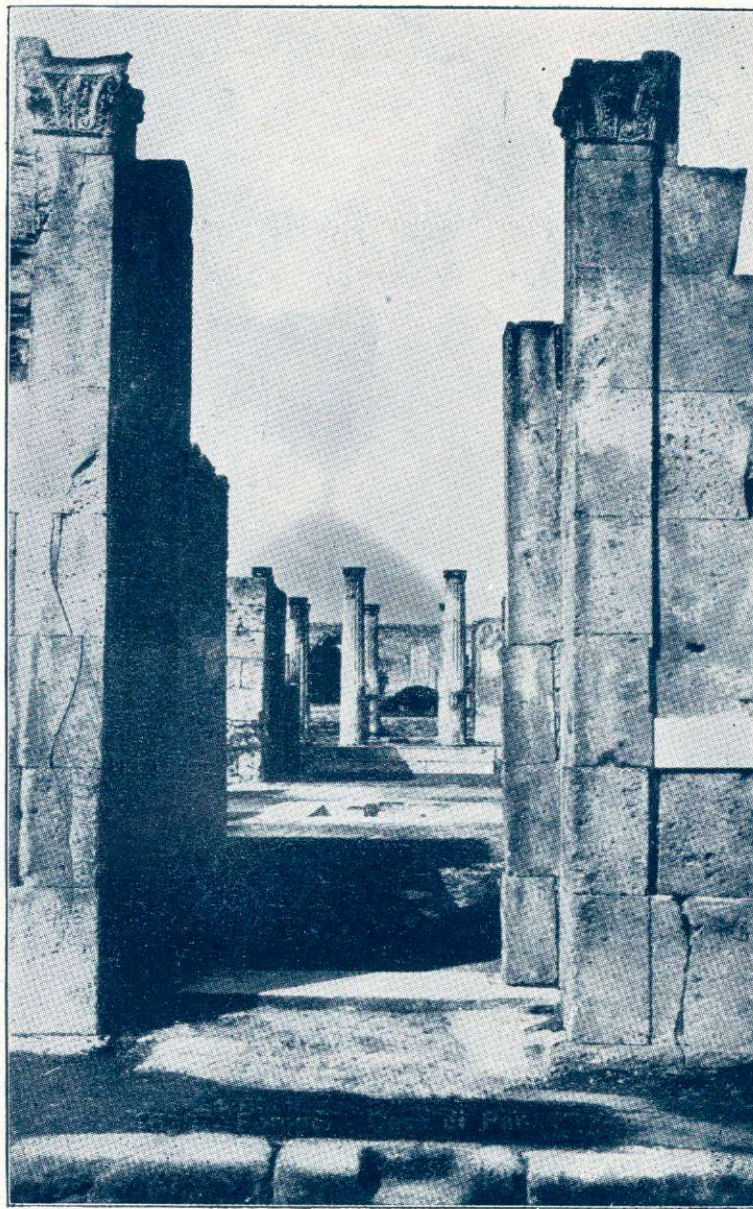
Nisem prijatelj žensk, ko pišejo, ne naših ne tujih. Celo tistih ne, ki moško pišejo. Zato ne vem, ali sem ženskim knjigam pravičen. Novo knjigo Marije Kmetove hočem le nekako kodificirati: da ni poljudna, da ni po sentimentu individualna, da ni v slogu preko literatstva v lastni lirizem in da ni ubrana in uglašena nastrojno kot zbirka. Ob mrtvih Funtkovih Lučih, ob refleksivnem besedju stare »Slovenke« in novih ženskih listov, medlo, s pozo povedano albumstvo, ne čista lirika ne jedra epika ne sočna aforistika. Pa kakor sem rekel. Ne delal bi rad krivice. Nisem prijatelj »ženskih pisateljev«.

Dr. I. P.

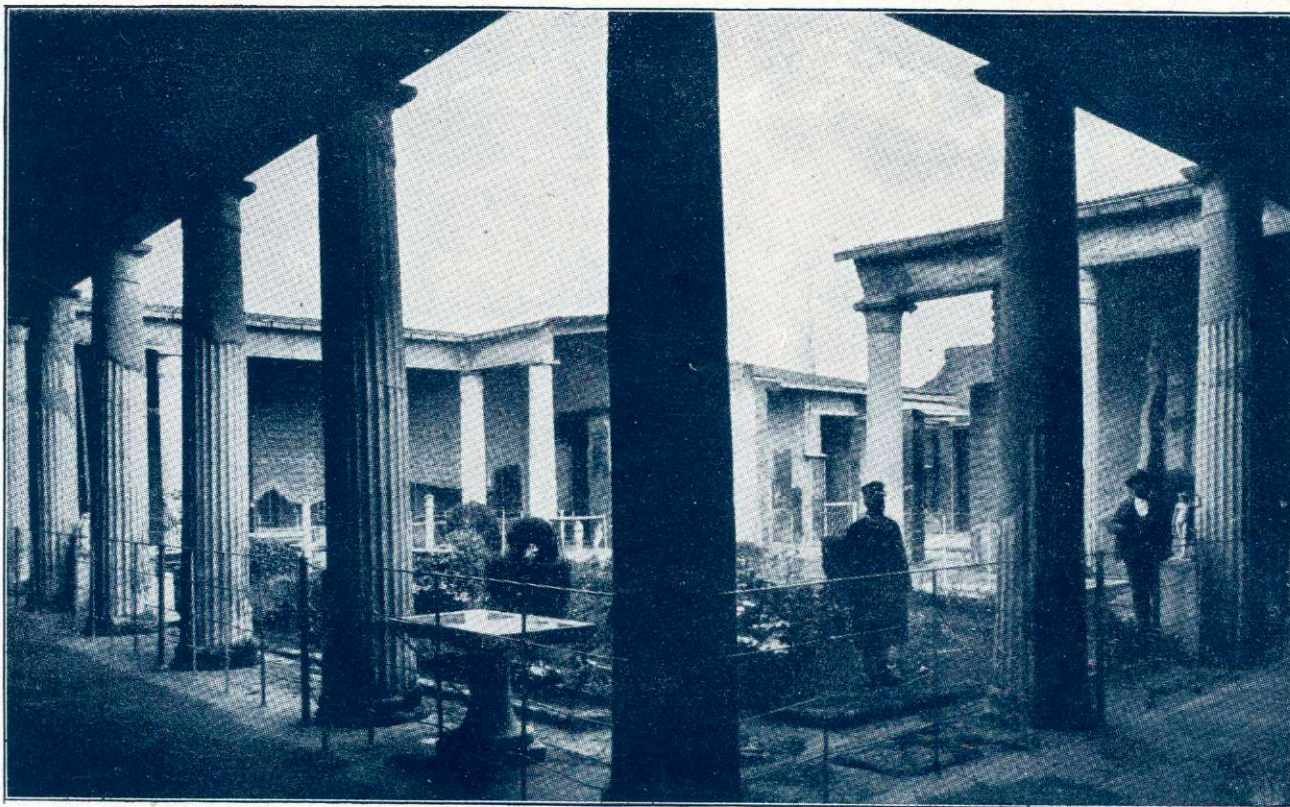
Milan Vukasović: Muzika Vremena. (Pesnik. Kroz vrt Ljubavi. Muzika Vremena. Na usamljenim Stazama. Vajar.) Beograd-Zemun, 1926. Strani 81.

Vukasović je v nekaj letih snovno zrastel iz basni v moderno pozo verbalne parabole in aforizma, skratka v besedje nekakega baudelairestva. Tudi pri Tagoreju se je nekaj učil. Ne dvomim, da je sicer sam po sebi. Fin je, globok manj; za salon, ki ga jugoslovanski svet — bogme — še nima. Dr. I. P.

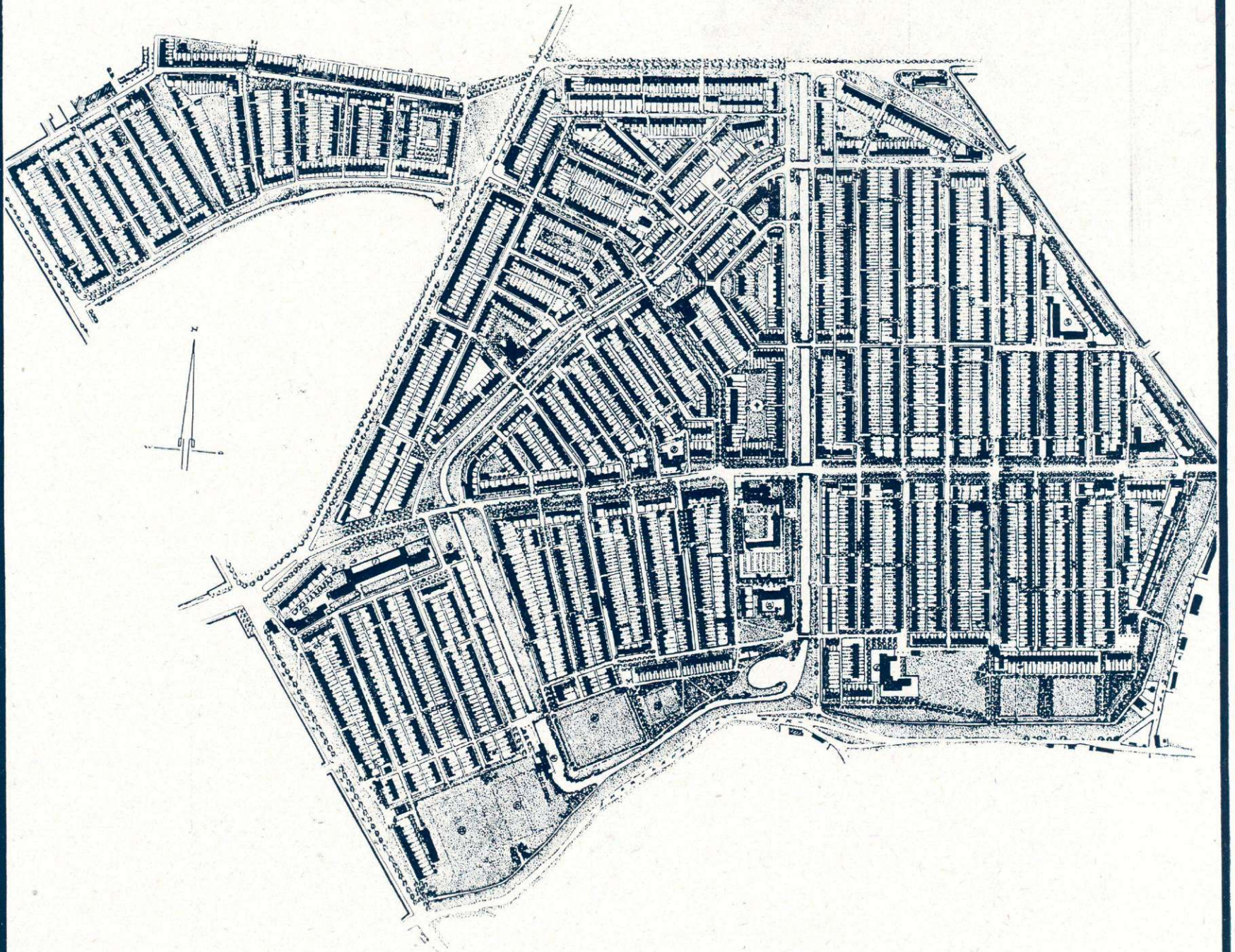

Pompei: Pansova hiša

Pompei: Iz hiše Vettijev

1. Pansova hiša v Pompejih: Skozi njena vrata vidimo v atrij, kjer je majhen ribnik, za tem tablinum, nato pa dvoje stopnic v peristil. V ozadju se kadi Vezuv. Pred hišo je visok trotoar, na desni praga pa luknje, v katere so bila pritrjena vrata.
2. Iz hiše Vettijev: Pogled iz južnozadnega ogla preko peristila v atrij. V vrtičku sredi peristila so vodometi, mizice z akvariji, marmornati kipi, cvetje. To je bila ena najbogatejših hiš v Pompejih.

GARDEN-CITY OF VREEWYK

Načrt vrtnega mesta v Vreewyku

Umetnost

† Claude Monet, početnik impresionizma

Dne 5. decembra 1926 je umrl na svojem posestvu Giverny največji slikar moderne Francije, čigar ime je tesno zvezano s slavnim obdobjem v evropski likovni umetnosti, z »impresionizmom«.

Claude Monet se je porodil v Parizu 14. novembra 1840, a je preživel vso svojo mladost v Le Havreu. V šoli je bil eden najslabših učencev, zato pa je šolske zvezke porisal z risbami in karikaturami, ki so pričale o izrednem umetniškem talentu. Po vojaškem službovanju v afriških puščavah se je vrnil v domovino in stopil v atelje klasicista Gleyrea, ki ga je zaman skušal upogniti v jarem akademskih pravil narodi odtujene umetnosti. Kmalu je Monet zapustil Gleyreovo šolo in se leta 1869. pridružil skupini, ki so jo tvorili Cézanne, Degas, Duranty in Sisley, in nastopil je pot, ki ga je nujno privedla do impresionizma.

Monet se je vedno s hvaležnostjo spominjal Gustava Courbeta, ki je z očetovsko ljubeznijo vplival na njega mlade, nebrzdane dni. Ta slikar, ki se je boril z vso silo proti »l'art pompier« drugEGA cesarstva, je večkrat pohajal atelje mladega umetnika in mu pomagal z nasveti. Nekoč je videl Courbet na Monetovem stojalu še neskončano sliko »Južina na travi«, ki jo je hotel 25 letni revolucionarec poslati v Salon. A Courbet mu je odsvetoval: »Ne oddaj nikdar slike, ki te popolnoma ne zadovoljuje. Prihrani to za prihodnje leto, a sedaj pošlji manjšo, ki jo hitro in dobro naslikaš, vso na en dušek.« Monet je ubogal in naslikal »Dame en vert«, razstavljeno v Salonu leta 1866., in »Južina na travi« je ostala nedovršena.

A zmeda in nemir, ki ju je zapustila ta slika v njegovih duši, sta povzročila, kakor je Monet sam rad pripovedoval, novo smer njegove umetnosti. Zavrgel je figuralnost in se ves posvetil pokrajini. In tu je ustvaril, slikajoč vedno na prostem, vizije luči in barv in položil temelj impresionistični tehniki brez lokalnega tona, z odsevi komplementarnih barv, z razdelitvijo tonalitete v lise čistih naloženih barv, tehniki, ki jo je Camille Maclair takole razložil: »V narodi ne obstoja nobena barva sama zase. Barvenost predmetov je navadna iluzija: edini ustvarjajoči vrelec barv je solnčna luč, ki ovija vse stvari in nam jih v raznih urah odkriva v neskončnih spremembah. Mi umetno razločujemo risbo od barve: v narodi se ne ločita. Luč razodeva oblike in ko se ulega na razna stanja snovi, jim daje različne barvenosti. Če luč izgine, oblike in barve izginejo ž njo. Oblika in barva sta torej dve iluziji, ki soobstojata ena za drugo, dve besedi, ki značita dva skupna procesa, katerih se poslužuje naš duh, da bi doumel neskončno skrivnost življenja.«

Iz tega umetnostnega pojmovanja, preko in proti kateremu je šlo do danes že nešteto novih idej in novih smeri, je Monet ustvarjal svoja dela, kjer se obrisi stvari potapljujejo v luči in so sence vse polne blestečih odsevov in kjer poje solnce svojo modro in zlato pesem od zore do zatona. Ustvaril je impresionizem (ime samo je nastalo iz sarkastičnega komentarja, ki ga je priobčil pariški humoristični list

»Charivari«, ko je Monet razstavil sliko »Vzhajajočega solnca« in dodal podnaslov »Impression«), započel je novo dobo v zgodovini evropskega slikarstva.

A njegov pomen sega daleč preko zgolj estetskih in umetnostnih vrednot. Te so umetnostni zgodovinarji in kritiki dostikrat natančno in jasno določili, a kar so nam pozabili povedati, je morda najvažnejše: z impresionizmom je našel moderni človek pot v sodobni svet.

Ni moj namen, podati v tej osmrtnici pregled umetnostne zgodovine 19. stoletja. Le naznačim naj, kaj je v kratkem nje bistvena vsebina. Po francoski revoluciji je Evropa nastopila pot k novim ciljem, nov družabni položaj in nova občutja so vedla do meščanske preprostosti, do skromne resničnosti. A že po prvih korakih se je zbudilo hrepenenje po tem, kar je bilo treba zapustiti: po aristokratskem sijaju, po bajnem kinču, po lepi obliki. In modernemu delovanju je sledil romantični odpor, domačnosti v času in prostoru je sledil beg v daljino: antiko, srednji vek, renesanso, barok. Z »bidermajerstvom« se je človek pomiril sam s seboj, potem pa je prišel udarec, ki je to lepo papirnato stavbo podrl do tal. Ta čas nam je dal ogromna platna, za katere je hodil na posodo k starim mojstrom: zgodovinske slike kostimiranih modelov v ateljski luči in z akademsko omako. Brez življenja, brez žive, srčne krvi. Še celo Manet je izšel od Velasqueza, ne od življenja. A tudi Renoir in Degas sta si, sicer z lastnimi očmi, poiskala umetni svet gledišča in baleta. Šele Claude Monet je storil to, kar so delali prej vsi umetniki: podal je v času in prostoru umetnost iz sodobnosti. Ni najvažnejše to, da je slikal na prostem in ne v ateljih. To je njegova neizmerna zasluga, da je videl lepoto v domači, preprosti, vsakdanji pokrajini, v njeni resnični luči. Pred njim so slikarji svoje slike skomponirali, zgradili si kulise in ozadja, vrgli nanje odrsko luč in si izposojevali barve. A njih delo je ostalo mrtvo. Monet je šel na cesto, naslikal par predmestnih bajt, okoli katerih trepeta dnevna luč, kot so jo videle njegove oči, in s tem ustvaril temelj naših umetnosti, umetnosti našega časa.

V tem leži njega ogromni pomen. Vse naše gledanje je zrevolucionirano. Stvari vidimo, ki jih nismo nikdar opazili, lepoto tam, kjer nam je zevala praznota. Radujemo se bežnih prikazni luči, ki se neprestano menja, neprestano preliva iz enega občutja v drugo. Odkrili smo domovino, našo lastno, prej zaničevano domovino. Zakaj zagledali smo nje lepoto, večno se menjajočo, večno živo in pestro, ker nismo videli več stalnih oblik, marveč trepetajoče življenje. Tako je bilo mogoče, da se je z impresionizmom porodila naša, slovenska umetnost.

To je veličina Monetovega dela. Pri tem je čisto vseeno, ali obdrže njegove slike svojo vrednost ali ne. Posledice so bile nepregledne. Monet je ostal človek svojega časa in iz njega ustvarjal: le tako je bilo mogoče, da je modernemu svetu pokazal pravi, neizpačeni obraz in odkril nov vrelec neizčrpnih lepote, ki jih je do tedaj pokrival plašč laži in slepote.

Dr. Alojzij Res.

Iz naše dnevne kulture

Fran Erjavec ml.

Fran Erjavec ml. je v »Socialni misli« št. 3 izrekel o meni nerresnico in jo v 5. št. istega lista popravil tako, da vendarle ostane še nerresnica. Pa to ni važno; tudi ne gre za Frana Erjavca, r. 10. febr. 1893 v Vižmarjih nad Lj., ampak za Frana Erjavca ml., za poseben kulturni tip, ki bi moral poznati svoje meje in imeti manire. Ker je očitno, da Fran Erjavec ml. res ne razume mej in manir, je zanj vsak razgovor o tem že v začetku rešen, in je samo naša zadeva, da za nas še ni rešen. Prešeren, borbe in trudi znanstvenikov in — Fran Erjavec ml. s suvereno karikaturjo in kar je še zraven njegovega, to so različne stvari. Pa saj Fran Erjavec ml. tega ne bo nikoli razumel!

Fr. Koblar.

Dva večera v Mariboru

Društvo slovenskih književnikov je 6. maja priredilo recitacijski večer v Mariboru. Poročevavec »Slovenca« dr. Fr. Sušnik si je dovolil med drugim to-le označbo:

»Sicer pa čestitam, da je društvo poseglo tako uspešno in dosledno in pogosto po modernih ameriških sredstvih. Res, kdor oglašuje, ta napreduje. G. Pavlu Radiću zlobni jeziki radi oponašajo, da je bil agent »Singerić«; vendar je postal minister. Agentski posel je potemtakem časten in koristen.

Iščem H. Smrekarja ali kakega drugega slikarja, ki bi mi napravil tako-le sliko:

Mož v krilatih jahalnih hlačah z madžarskimi škornji in z bičem, kakor ga imajo levji krotilci, vodi in prikazuje, lepo po vrsti: najprej medveda, potem ptiča debeloglavca (morda iz Prešernove zoologije), nato skovirja, plemenitega domačega konja, vmes še morda kako sramežljivo nevesto itd. Živali lahko tudi poljubno izbere, le da so vse lepo dresirane.« (»Slovenec«, 8. maja 1927.)

To so najbolj debela mesta iz židovskega duhovičenja, kjer je poročevavec povrsti osmešil prireditelje, občinstvo in nastopajoče agente — »zveri« — Finžgarja, Grudna, Seliškarja, Novačana, Zorca, Župančiča.

Isti opazovavec slovenske literarne komedije je napisal ob gostovanju nemških igravcev v Mariboru:

»Nocoj se mi je zdelo, da Berlinčani v Mariboru niso nikakšna koncesija tukajšnjim Nemcem, temveč da so bili baš zanje očitovanje naše slovenske kulturne zavesti in glasniki svetle jugoslovenske bodočnosti.

(Bolno mi je bilo, ker o slovenski drami ni nič rekel. Nisem si ga upal vprašati, ker sem se bal, da se ne bi osramotil za vso slovensko dramo. Vidite! Je le dobro, da nas imajo v svetu za en narod; smemo vsaj reči: »naš Vojnović itd. Zato ni čuda, da so naši literatje avtonomisti. Hm: premočna konkurenca pri bratskih »plemenih!« (»Slovenec«, 24. maja 1927.)

Ponatisnili smo ta mesta radi označbe poročanja, radi »očitovanja naše slovenske kulturne zavesti«, radi tega, ker je bilo poročevavcu »bolno« in še radi tega, da vidimo, kaj se sme pri nas nedosledno — klatiti.

Prejeli smo v oceno:

Izidor Cankar: **Razvoj stila v starokrščanski dobi in zgodnjem srednjem veku.** Zgodovine likovne umetnosti v zahodni Evropi I. del. Slovenska Matica v Ljubljani, 1926.

Državni grb kraljevine SHS. V barvotisku izdal Učiteljski dom v Mariboru.

R. F. Magjer: **Iz prošlosti i sadašnjosti.** Knjiga predstavlja izbor iz pisateljevih del povodom proslave njegove književne petindvajsetletnice, katero je praznoval 5. junija 1925. Pisatelj je danes prosvetni referent pri osješki oblasti in igra v Osijeku odlično vlogo kot agilen kulturni delavec in duša ondotnega precej jakega umetniškega delovanja. — Naslovno risbo za to knjigo je napravil Saša Šantel. — Komisijska založba St. Kugli v Zagrebu, 1925.

Benedikt Baur: **Beseligende Besicht.** 2. in 3. izdaja. Herder & Co, 1927.

Martin Mertens: **Hilfsbuch für den Unterricht in der Alten Geschichte.** 21. in 22. izd. Na novo predelana po J. Bissingerju, W. Hüttermannu in Fr. Körholzu. Herder & Co, Freiburg i. Breisgau, 1926.

Knjiga obsega kratek pregled zgodovine zapadnega kulturnega sveta od njenih prvih dosedaj dognanih začetkov do razpada rimskega imperija.

Das Exerzitenbuch des hl. Ignatius von Loyola. Erläuterungen der Exerziten und Aszese des hl. Ignatius von Loyola. 3. zvezek. (S tem zvezkom je delo dokončano. Napisal ga je P. Menkler, ki je znan po svojem Jezusovem življenju.) Herder & Co, Freiburg i. Br., 1926.

Márica Strnad-Cizerlj: **Rdeči nageljčki.** Pesmi, tiskal V. Blanke, Ptuj, 1927.

René la Bruère: **Hektorjev meč.** Roman. Knjižnica Jutra, 15. zv., Ljubljana, 1926.

Oevre Richter Frich: **Rdeča megla.** Roman. Knjižnica »Jutra«, Ljubljana, 1926.

Jack London: **Železna peta.** Socialni roman. Prevedel Ivan Vuk. 2. knjiga. Leposlovna knjižnica V. Zadružna založba v Ljubljani, 1927.

Ksaver Meško: **Kam plovemo?** Povest. Tiskovna zadruga v Ljubljani, 1927. Novi, predelani natis. Prosveti in zabavi, 15.

Umjetnost, god. 9. Zagreb. Kolegij jugoslov. umjetnika-grafičara, 1927. (Vsebina: M. D. Đurić, Umjetnički drvorez i »ex libris«. — Naši umjetnici u Americi. — Kronika umetniških prireditelj.)

L'internationale syndicale chrétienne. Izdaja Confédération intern. des synd. chr. 5. letnik. Naroča se pri Secrétariat de la C.I.S.C., Drift 12, Utrecht (Pays-Bas).